

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1973

A TARTALOMBÓL

ARADI NÓRA:

A MAGYAR
AKTIVIZMUSRÓL

BERTHA BULCSU:
INTERJÚ

GÁLL ISTVÁNNAL

BÉLÁDI MIKLÓS:
A MAGYAR
AVANTGARDE

CSORBA GYÖZÖ
VERSEI

GARAI GÁBOR:
A LEBEGŐ ATLASZ

GÁLL ISTVÁN:
A NAP FIA

MÁNDY IVÁN:
ZSÁMBOKY MOZIJA

TÓTH DEZSŐ:
AZ IRODALOMKRITIKA
PÁRTOSSÁGA

10

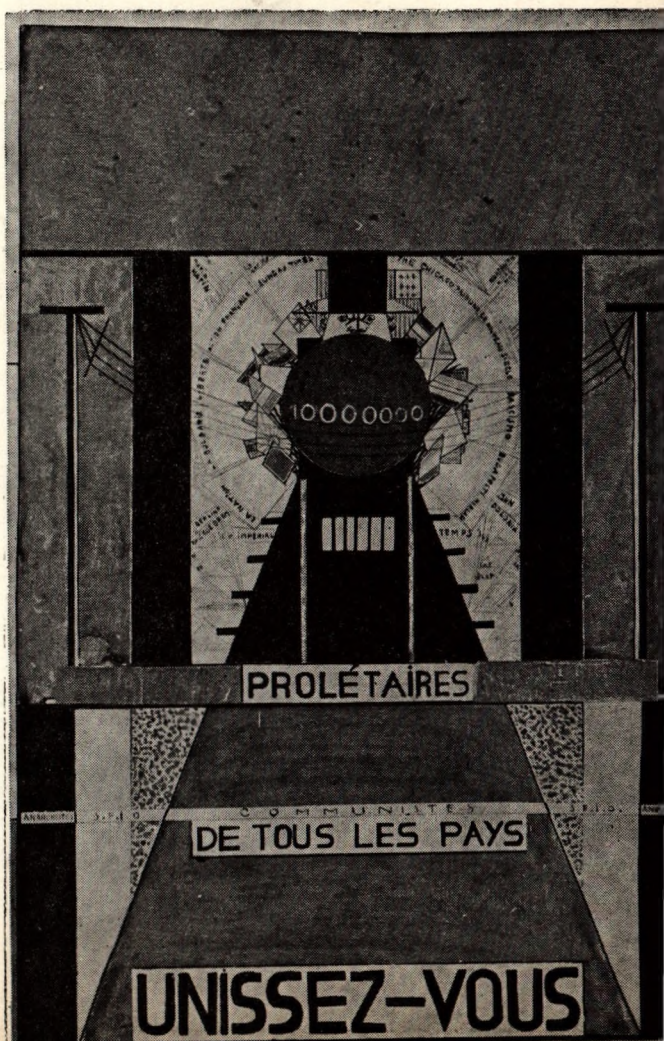
6,— Ft

SZAMUNK SZERZŐI

ARADI NÓRA
BERTHA BULCSU
BÉCSY TAMÁS
BELADI MIKLÓS
CSORBA GYÖZÖ
CSORDÁS GÁBOR
DUDAS KÁLMÁN
FABRI PÉTER
FUTAKY HAJNA
GARAI GÁBOR
GÁLL ISTVÁN
HARS ERNŐ
LASZLÓ IBOLYA
MARAFKÓ LASZLÓ
MANDY IVAN
MARK TAMÁS
NEMES ISTVÁN
NYERGES ANDRÁS
SZIRMAY ENDRE
SZITA LASZLÓ
TAMÁS MENYHÉRT
TÓTH DEZSŐ
TUSKÉS TIBOR
VARGA IMRE
ZENTAI MÁRTA

KÉPEK

BORTNYIK SÁNDOR
DOBRÓVITS PÉTER
GÁBOR JENŐ
KASSÁK LAJOS
MÖSER ZOLTÁN
UITZ BÉLA

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XVI. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

1973. OKTÓBER

TARTALOM

CSORBA GYÖZŐ versei: Késő, Üdülőtelep, A prédikátor
könyve, Ember az őszben, Azután is, Elszáradt rózsató,
Knokke - - - - - 867

TÜSKÉS TIBOR: „De több az élet, mint a szó...” (Csorba
Győző Március című költeményének elemzése - - - 871

*

BERTHA BULCSU: Interjú Gáll Istvánval - - - - - 876
GÁLL ISTVÁN: A nap fia (elbeszélés) - - - - - 886
DUDÁS KÁLMÁN: Bécsi elégia (vers) - - - - - 892
TAMÁS MENYHÉRT: Töredékek a tengerről (vers) - - - 894

*

MÁNDY IVÁN: Zsámboky mozija (A Keystone zsaruk, A für-
dőző lányok - - - - - 895
HÁRS ERNŐ versei: Korinthosz, Amarillisz - - - - - 899
VARGA IMRE: Elzbieta, Elzbieta (elbeszélés) - - - - 900
LÁSZLÓ IBOLYA: Hallgatva rejtőzz (vers) - - - - - 908
NYERGES ANDRÁS: Levél haza (vers) - - - - - 909
GARAI GÁBOR: A lebegő Atlasz (színmű) - - - - - 910

*

ARADI NÓRA: A magyar aktivizmusról - - - - - 929
BÉLÁDI MIKLÓS: A magyar irodalmi avantgarde (tanul-
mány, I. rész) - - - - - 932
FÁBRI PÉTER: Romok (vers) - - - - - 936
SZIRMAY ENDRE.: Aranymadár (vers) - - - - - 937

TÓTH DEZSŐ: Az irodalomkritika pártossága	- - - -	938
BÉCSY TAMÁS: Tények és feladatok (Szabolcsi Miklós: <i>Változó világ - szocialista irodalom</i>)	- - - -	945
FUTAKY HAJNA: Új törvénytáblák (Rákos Sándor: <i>Az emlék jelene</i>)	- - - -	947
ZENTAI MÁRIA: Demény Ottó: Felhőjáték	- - - -	951
CSORDÁS GÁBOR: Bálint Lea: Boldogságom erdeje	- -	952
MÁRK TAMÁS: Képes Géza: Napfél és éjfél	- - - -	953
NEMES ISTVÁN: Rába György: Szabó Lőrinc	- - - -	955
SZITA LÁSZLÓ: Fehér István: Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944-1946 között	- - - -	957
MARAFKÓ LÁSZLÓ: Szovjet folyóirat a magyar ifjúsági irodalomról	- - - -	957
A Jelenkor krónikája	- - - -	959

KÉPEK

„A magyar aktivizmus” című kiállítás anyagából

UITZ BÉLA: Ikon-analízis	- - - -	870
BORTNYIK SÁNDOR: Illusztráció	- - - -	875
GÁBOR JENŐ: Zenélők	- - - -	944
DOBROVITS PÉTER: Lakoma	- - - -	950
UITZ BÉLA: Táj	- - - -	960

Mű mellékleten

- 1-2. Gáll István-portrék (Móser Zoltán fotói)
3. UITZ BÉLA: Ülő férfi
4. KASSÁK LAJOS: Képarcitektúra 29.

A borítón

1. BORTNYIK SÁNDOR: Férfi portré
2. BORTNYIK SÁNDOR: Felvonulók
3. UITZ BÉLA: Nő
4. UITZ BÉLA: Színpadterv (Nádor Katalin fotói)

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-009. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest; József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámlára. Evi előfizetési díj 72.— Ft.

73-4588 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Késő

*Félalkony-délutánba rendeltetett vidék
már-már az est porával is beszór az ég
Deleidet nem ismerem mégúgyse reggeleid
nem botlok az ifjúval össze sem a gyermekkel itt
Ezek a bágyadt örömök csak úgy gyökértelen
lengenek napjaimon mint föltépett hínár a vizen
ezek a bágyadt örömök – itt bennszülött soha
leszek e vonzó földnek inkább gyarmatos
Az árokban a tó felé szederbokor-sorok
piros-fekete szedreikbe belé se kóstolok
csak ízt adnak de semmi mást nem
Ó van útszél hol egy hibás szem
bőségszarut zúdit rám: csak kapkodom fejem
ahol ha lépek seregek lépnek együtt velem
Próbálok belakni e tájat aligha sikerülhet
amikkel barátkoznék ijedten menekülnek
Hibátlan konspiráció!*

*Azzal vigasztalódom
nyilván csak magukat védik ily furcsa módon
zajgó szerelmük ellen hogy majd könnyebb legyen
élniük egyszer itt már végképpen nélkülem.*

Üdülőtelep

*Csak sziluettjük s remegésük –
az utcasort suhanc nyárfák kísérik
Föl-föllódul gömbölydeden
az aszfalt puha melege – időnként
egy-egy élesebb szögletes
légár a tó felől oldalba kapja
Üdül a polgár noha nyögve
de akkor is: Mindent bele!
Sör kártya makacs röhögések
külön komfort a test külön
törtélys igényeinek*

*Az ég feketül feketül
sziluettjük és remegésük
sincs már – szétoldódott – a fáknak
Az ég-sötét s a föld-sötét
záródó présfői közt
hajveszékelő röhögések.*

A prédikátor könyve

*Salamon hát minden hiúság?
Ez ám a nagy dolog: ilyen
szemmel nézni virágra égre
feleségedre lányaidra
nők mellére hazára versre
és hinni bennük hinni mégis
és a napok mézét kiszívni
és úgy hogy ne csak mint az állat
hanem érezni a csodákat
a nagyszerűség levegőjét
és mindig hogy minden hiúság.*

Ember az őszben

*Kinyílik a tájék keze
lemond a tájék
elereszti az ügyse-tarthatót*

*A kerekült életek szétgurulnak
közönyös az ég-Polüphémosz
nem biztat nem sajnálkozik
ez a rend így rendeltetett*

*Óvakodva bóklász az ember
ne vesszen el a veszendőkkel
szervezi különös furlangjait*

*Ismét kívág a temetőből
ismét hídra kapaszkodik
a sírdombokon út nyílall át
csak a hídlábig ér az ár.*

Azután is

Néhány önkéntes áldozat!
Lássák magukat azután is
ha már nem látják magukat
lássák sorsukat kereken
kicsit a sorson túlról is

Szamóca gyom paradicsom
veri bokámat lábom szárát
közöttük néhány áldozat
lássák magukat azután is
lássák sorsukat kereken
lássák kicsit a többiek
ha már nem látják magukat.

Elszáradt rózsatő

Bimbóját vagy virágát
leszedték mind leszedték
a magot a gyümölcsöt
elérni sose tudta

Télre gonddal befedték
tűnődhetett nyugodtan
s tavasszal hogy kitárták
többé rügyet se hajtott.

Knokke

Gát és móló és parti sétány
és játékváros

Semmi kétség
itt is győzött az ember
Neki finomít homokot
az árapály-lélegzetű
vasszürke-zöld Északi-tenger
az ő magas kerekeken
vízbe futó sétahajóit
ringatja számára felejt a
móló sikos kötőmbjei
közt annyi rákot tengeri

*csillagot kagylót és csigát
az ő kedvéért oly simán
ezerarcú hogy seregek
gurulnak gyors hajtányokon
szünet nélkül a part-vonalban*

*De én jártam kedélyes
fényben olyankor is itt amikor
kemény szél fújt a víz felől
s csak úgy mellékesen beszórta
a sárga keramitköves
utcát a padokat szemem
szám láttam földomborlani
a rengő síkot s éreztem akár
játékból is be tudnák fedni
e játékvárost és elrontani.*

„DE TÖBB AZ ÉLET, MINT A SZÓ...”

Csorba Győző *Március* című költeményének elemzése

*Az omló várostalat is fölgyújtotta a fény.
Kövér dongó sütkérezik, ráért meghízni már.
Hosszú volt, hosszú volt a tél,
azért csak vége lett,
és tavasz lett, habár
nem látni még sehol virágot, levelet.*

*Egy régi őrtorony helyén épült az én szobám,
a város fölött magasan. – Ma is még őrtorony,
mert csönd van itt, csönd s jó magány,
békén fürkészhetek
a földi dolgokon,
magamba s messzire egyformán nézhetek.*

*A szótól lassan elszokom: nem örök dolga ez,
vagy olykor csak, s olykor is, mindig haszontalan.
Hallgatni s látni érdemes:
a szép törvényeket,
magam és nem-magam,
a vonzódásokat s idegenségeket.*

*A szótól lassan elszokom, s a szó tőlem szökik; –
de több az élet mint a szó, nem is fáj már nagyon.
S most újra élet ütközik,
most élet ütközött
a fosztott tájakon,
új élet ütközött életeim között.*

*Új élet, biztos folytatás, a múltól biztosabb,
nemcsak jobb részem őrzi meg – lényem minden színét:
a fényeket, az árnyakat,
az el nem mondhatót,
a lényeg lényegét,
a csak megélhető, az egyetlen valót.*

*Ó, kétszeres tavasz! Tavasz kívül, tavasz belül:
kislányom, duzzadó rügyek, szikrázó fény-eső,
feltámadás köröskörül,
viharzó győzelem,
tenger piros tető,
játsszó füst-pántlikák a víg kéményeken!*

*Forgó galambraj, porlatag-kavargó hangyaboly,
elvillanó gyík, mit-tudom-mitéle száz bogár,
a fogyhatatlan föld alól
kitört makacs füvek,
melyek most a kopár
határt zengő színű mezzel díszítitek!*

Ó, élni együtt induló csodálatos sereg!
 Az őrtorony lakója, én, kinél régóta már
 a halál vendégeskedett,
 ajtóim és ablakom
 kitárom: a halál
 helyett ti osszátok meg ágyam, asztalom!

A Március Csorba Győző *A szó ünnepe* című kötetében jelent meg 1959-ben. A verset öt évvel korábban, 1954-ben írta. Ez év tavaszán, március 2-án született harmadik – legkisebb – lánya, Zsófi. A költő ekkor Pécsen, a Kulich Gyula utca 19. szám alatti házban lakott. Csaknem húsz esztendővel a vers keletkezése után szinte változatlanul megtalálhatjuk a költemény tárgyi színhelyét. A versbeli szituáció pontosan megegyezik a valósággal. A ház mögött domb; keskeny kert fut föl rá. A belvárosi házak közé ékelődött kert végében a régi pécsi várfal maradványa húzódik. A fal egy helyen patkó alakban kiöblösödik. Valamelyik későbbi gazda meg akarta takarítani az építőanyagot, és úgy rakott házat, hogy elfalazta a bástya belső, nyitott oldalát. Lent pince és szerszámoskamra került, fönt padlózott, kicsiny szoba. A régi várfalra támaszkodó dombtetői házban belül a falak karéjos formája ma is a múltra, az őrtorony eredetre emlékeztetnek... A szoba délre néz, alatta az elvadult kert, szőlők és gyümölcsfák, a hajdani várfal tövéből kihajló fügebokor. A fűrészelt deszkaerkélyről rálátni jóformán az egész városra, a hullámzó piros tetőkre, a füstölő kéményekre. Balra a salakhegy sötétlik, szemben egy bérház erkélysora, jobbra a málomi országút égbeszűrődő tüje...

A költemény szépsége szempontjából azonban teljesen lényegtelen, hogy a benne szereplő valóság születési anyakönyvi kivonattal és lakásbejelentővel igazolható. A személyes életrajzi adat és a leírás kézzelfogható tárgyi világa átalakul a versben, és a költő kislányának születése, valamint a pécsi, Kulich Gyula utcai kert pusztulása célzássá és utalássá válik. A költemény a kötetben *A táj énekei* ciklus cím alatt jelent meg – s olyan jellemző, a Csorba-életműben jelentős és már címükkel árulkodó versek szomszédságában, mint az *Egy megfagyott körtefa-csemetére*, *Tavaszi Kert júliusban*, *Nyár, Szeptember*, *Az őrögi erdőben* –, de tévedés volna akár ennek alapján is valamiféle „tájleíró” költeményt gyanítani benne. A táj, a környezet itt túlmutat önmagán, csupán a vallomás lírai keretétül szolgál. Az életrajzi adat, a látvány csak elindítja a verset, s utána azonnal vissza is húzódik, hogy átadja helyét a költő életéről és haláláról, hallgatásról és szólásról, a személyes emberi kapcsolatokról és a költői hivatásról való legszemélyesebb mondanivalójának.

Hogyan válik a téma, a vers „nyersanyaga” költészetté? Hogyan építi föl Csorba Győző a verset? Milyen módon, milyen eszközökkel formálja az élményt műalkotássá? Hogyan alakul át a költemény menetével, a gondolatok változásával, a vers indulati görbéjével együtt a kifejezőmód, a stílus, a hangzás?

A természet télből tavaszba lép. Változik a nap állása, változnak a fények. A költő tekintete a múltból a jelen felé fordul. Előbb meglátja a nagyobb, a távolit, a napfényben fürdő falakat, majd megakad tekintete a részleten, a közelin, a kicsin, a sütkérező dongón. A nehezen múló időt és a gyors változást egyképpen szóismétlés húzza alá: „Hosszú volt, hosszú volt a tél, azért csak vége lett, és tavasz lett...” Még tétova az öröm. A versszak végén fordít egyet a gondolaton: tavasz lett, de ez még nem az igazi, nem a teljes, nem a virágbaboruló.

A szem lassan köröz a táj fölött. Előbb a környezetet, a kertet, a várfalba épített szobát látjuk, s csak aztán a szoba lakóját, a költőt. A környezet, a történeti valóság, a múlt analógiás gondolatsort indít el a költőben: a szoba őrtorony helyén áll, mai lakója is ő. (Az olvasónak viszont erről egy másik párhuzam juthat eszébe, Arany János verse, az *Írószobám*.) Az őrség társakat sejtet. Az őrnek fegyvere van. Az őrdolga a vigyázás, veszély esetén a kiáltás... De a költő a hasonlatnak nem ezt az oldalát bontja ki, hanem azt a másikat, amellyel jelenlegi sorsát, helyzetét azonosíthatja. Csönd, béke, magány, hallgatás, haszontalan a beszéd – ezekkel a szavakkal jellemzi őrmivoltát. A költői program elemei is beszűrődnek az őnarcképbe: a belső

világot fürkésző, a törvényt kereső, meditativ költészet programja, amely egyszerre mutat rokonságot az ősi keleti taoista filozófiával, Lao-ce gondolataival, a *Tao Te-king* eszméivel, s amelynek a költő, a művész szavára alig figyelő modern világ élménye ugyanúgy kiváltója lehet. „A szótól lassan elszokom, s a szó tölem szökik” – ezzel a sorral zárja – és mintegy összefoglalja – a költő a vers első részét. A huszonöt soron át a rejtett analógiás hasonlaton kívül egyetlen diszes hasonlat, szokatlan kép, meghökkentő metafora, újszerű szókapcsolat, csillogó jelző nem fordult elő. Helyette csupa ellentétet (omló – fölgýújtotta, kövér – meghízni, tél – tavasz, hosszú volt – vége lett, régi – ma is, magamba – messzire, olykor – mindig, magam – nem-magam, vonzódás – idegenség), ismétlést (hosszú volt – hosszú volt, lett – lett, őrtorony – őrtorony, csönd – csönd, olykor – olykor) találunk, s itt, a huszonötödik sorban az ismert szólásmondás (vagy megszoksz, vagy megszöksz) játékos szópárhuzamát használja föl és alakítja át.

Pontosvessző, gondolatjel és egy „de” kötőszóval kezdődő mondat: itt van a vers első nagy gondolati fordulópontja. A nyelvi eszközök egészen leegyszerűsödnek, a gondolatról minden disz lefoszlik, a mondat csontra csupaszodik. A negyedik versszakban – a névelőket és a kötőszókat nem számítva – előforduló 27 szónak csaknem a fele – 13 szó – ismétlés. Az *élet* ötször, a *szó* és az *ütközik* háromszor-háromszor, a *most* kétszer fordul elő. A sorokból szinte kikiált a hallgatást és a szótlanságot cáfoló „élet ütközött”.

A személyes emberi boldogság, az új élet születése, a kislány, aki most érkezett, a költői programot új gondolattal gazdagítja. A költő, aki korábban még a csönd és a magány, a hallgatás és a béke szépségéről beszélt, s azt vallotta, hogy a szó által teljeseedik ki az élet, most azt mondja, hogy minden szónál, beszédnél, írásnál fontosabb maga a valóság: „több az élet, mint a szó”. S az élettől, a lényének minden színét megőrző utódtól még a múlt, a költészetnél is biztosabb folytatást remél.

A vers fokról fokra emelkedik. Az életrajzi mozzanatról, a személyes költői valomásról a költő tekintete megint a világra fordul. Két strófán át gomolyognak a megújuló élet, a lázas, forradalmas tavasz, a legyőzött télen diadalmaskodó kert képei: rügyek, fény-eső, tetők, füst-pántlikák, kémények, galambraj, hangyaboly, gyík, bogár, füvek... Két versszakon át csupa fősorolás, pusztá névszók, sehol egyetlen ige, mégis mennyi mozgalmasság, cselekvés! Íme, egyetlen képbe mennyi érzékletesség, plaszticitás fér: „játsszó füst-pántlikák a vig kéményeken”. Igen, a jelzők! A vers eddig inkább puritán nyelve most kiszínesedik, fölragyog, mozgalmas, cselekvő igékből képzett diszitó jelzőkbe öltözik: duzzadó, szikrázó, viharzó, játszó, forgó, kavargó, elvillanó, zengő. A sorok megtelnek hangutánzó szavakkal: a „forgó galambraj” kemény mássalhangzóiból – rg, br – szinte kihallatszik a galambok burukkolása.

Csodáljuk-e, hogy a költemény e helye a versnek nemcsak gondolati-nyelvi csúcsa, hanem itt van az érzelmi-ritmikai tetőpontja is! Ennek csak külső jele a két indulatszó és az interpunkció: a hátralévő három versszakban öt felkiáltójelet találunk. A versritmus belső hullámozása még árulkodóbb.

A *Március* hagyományos lejtésű vers. A költő vállalja a strófikus versépítést, a kötött ritmus törvényeit, a rím ékét, bár mind a sorok szótagszámaival, mind a rímek elhelyezésével egy egészen sajátos és újszerű strófaszerkezetet alkot. A versszakok rímképlete a tercínára emlékeztet, de eltér annak dantei szabályától, a tercina itt minden versszak-véggel lezárul, s inkább a keresztrímnek egy láncszerűen haladó, sajátos változata valósul meg: az első és a harmadik, a negyedik és a hatodik, a második és az ötödik sorok rímelnek egymással. A sorok hol hosszabbak, hol rövidebbek, hol kényelmesen kinyújtóznak, hol fázósan összehúzódnak; szótagszámuk változó (14, 14, 8, 6, 6, 12). Minden versszak két hosszú sorral indul, erre három rövid sor következik, majd egy újabb, nyugodt méltóságú sor zárja a strófát. A hosszú sorok tág ívű közlései és a közbeékelődő rövid, tömör mondatok között versszakonként felszikkázik a feszültség. A két első és az utolsó hosszú sort helyenkint éles ütemhatár felezi. A vers uralkodó ritmusát a jambikus verslábak adják.

Ezt a kis verstani kitérőt azért kellett megtenni, hogy világosan érzékeltessük előbbi állításunkat: a vers gondolati tartalmának változásával, a költő indulati-érzelmi állapotának hullámlásával együtt nemcsak a kifejezés, a nyelvi anyag alakul át, hanem a hangzás, a ritmus is. Ott, ahol a költő a tavasz viharzó győzelméről beszél, ahol az ellentéteket és a szóismétléseket a fölsorolás és a mozgalmas jelzők váltják föl, a ritmus is megiramodik, a hangzás is egyre magasabbra lendül. Amíg az első versszakban a tiszta jambus száma alig haladja meg a tizet, s a további versszakokban is csak 18–19 körül mozog (s nem egy alkalommal trocheus is megzőkenti a sort), a hetedik versszakban 21 tiszta jambus verslábát számálhatunk össze. Itt nem fordul elő egyetlen trocheus, sőt a hosszú sorokat sormetszet sem szakítja meg, ellenkezőleg: ezeken a helyeken a kötőjeles szóösszetétel (porlatag-kavargó, mit-tudom-miféle) még szorosabbra fűzi az egész sort, még simábbá teszi a verslábak futását.

A költő seregszemlét tartott: végigtekintett a természetben, a tájon, a tavaszi kertet díszítő „zengő színeken”. „Ó, élni együtt induló csodálatos sereg!” – foglalja össze a fölsorolást. A vers gondolatmenetében az utolsó fordulat előtt állunk. A költő, aki elszámálta a kinti föltámadás tényeit, ismét magára mutat: „Az őrtorony lakója, én...” A vers mélyre zuhan: a hosszú télnél is komorabb emlékek jutnak a költő eszébe, körülveszik a halál sóhajtásai: „kinél régóta már a halál vendégeskedett...” Aki azt hinné, hogy a halál említése talán csak „hatásos” szóválasztás, a legvégső fordulat előtt kitartott mélyértelmű „szünet” a költeményben, lapozza föl Csorba Győző összegyűjtött verseit, akár csak az említett *A szó ünnepe* kötet *Monologue interieur* című ciklusának darabjait, tehát azokat a költeményeket, amelyek *A táj énekeivel* körülbelül azonos időben keletkeztek, s látni fogja, hogy a gyász, a veszteség, a szülők, a rokonok, az ismerősök elvesztése ezekben az években mennyire meghatározó élménye volt a költőnek („Mostanában folyton a halál körül ögyelgek” – csendül egybe például a *Lefelé* kezdősora a *Március* idézett helyével.) A költemény befejező sorai, végső fordulata tehát nem *hatásos*, hanem *hiteles*. S éppen azért olyan meggyőző, mert a legmélyebb mélységből – de profundis – kiált a költő.

Az ő szerepét vállaló, a szólás értelmét tagadó, majd az új élet támadásától meggyőzetett, a természet megújulását ünneplő ember végül is az élet tényeihez fordul: „ajtóm és ablakom kitárom: a halál helyett ti osszátok meg ágyam, asztalom!” A szimmetrikusan elhelyezkedő és alliteráló szavak – ajtóm, ablakom – ágyam, asztalom – szinte az élet keretét, legfontosabb összetevőit jelölik. A költő egész életével magába fogadja a megújulás törvényét.

Addig, amíg a költemény első részén a múlt idejű igealakok uralkodtak, s a közepső versszakokra a jelen idő, illetve az igék hiánya volt jellemző, a vers leghangsúlyosabb gondolatát most egyetlen felszólító módú, jövő idejű igealakokkal fejezi ki a költő: osszátok meg!

A tavaszról, a megújuló természetről sokan írtak már verset, nem is a legkisebb költők, s nem is akármilyen sikerrel. Mi teszi Csorba Győző versét a költői eszközök tökéletes használatán túl, kivételes alkotássá? A *Március* nemcsak a gondolat és a szerkezet, a nyelv és a forma egységének remeke, hanem Csorba Győző költészetének egyik „kulcsverse” is. Képet ad egész költői világáról. Összefoglalja lírájának fő motivumait, személyes emberi kapcsolatairól, ars poeticájáról, életszemléletéről egyaránt vall benne, s ezáltal a vers a költői pálya egyik jelentős dokumentumává magasodik.

A költő a természetben nem pusztán látványt, szemet gyönyörködtető képet talál, hanem példázatot, erkölcsi parancsok jelképét, magyarázatot az ember magatartására és viselkedésére. Az évszakok változása, a természetben zajló folyamatok, a táj képei, a kert zugai nála az emberi élet drámájának a színhelyei. Omló városfalat, sütkérező dongót lát, galambok bűgását hallgatja, de a jelenség mögött a lényegyet, a rend, a törvény szavát keresi. A *Március* csak látszólag tájvers; valójában a létezés titkait kutatja.

Csorba lírája zárkózott, szemérmes, nem kitárulkozó, de csak az első pillanatra Versei mögött mindig megtalálni a legszemélyesebb sorsot, a legegényibb módon megélt valóságot. „Intellektuális költő”? Ha intellektuson nem a matematika hűvös-ségét, az egyszeregy tisztaságát, hanem a legmélyebben átélt személyiséget értjük. Verseinek tettenérhető élményi alapja, szembesíthető tárgyi világa van, de versei nem naplóföljegyzések, lírai útijegyzetek. Nem a naptár, hanem a „lélek évszakairól” tudósítanak.

Költészetének meghatározó élménye a veszteség-tudat, a gyász, az elmúlás, a halál kifürkészhetetlensége. De a gyász komor színe mellett mindig ott van nála az élet tobzódó pompája és szeretete, a tett, a cselekvés értelme. Persze ritka az olyan vers, amely egyedül magába tudja zárni a végletes ellentéteket, ahol a gondolatok és a képek nyolc vesszákon végighullámzó rendje egymásnak tudja ütköztetni, és föl is tudja oldani élet és halál nagy ellentétpárját.

A *Március* ilyen vers.

Mi adja belső feszültségét, különös szépségét?

A költő hivatása az érték megőrzése, a csönd, a jó magány, a belső hang meghallása, a szép törvények keresése – mondja Csorba Győző.

Mégis kilép a magányból, vállalja a szót, testet ad a néma hangoknak.

A költő az életre, a nemzedékekben továbbélő jövőre, a múltól biztosabb folytatásra, a tavasz ezer érzékelhető szépségére szavaz.

Mégsem oldódik föl az élet varázslatában. Megírja a verset. Művet alkot.

Az élettel perel a halál ellen.

A művel győzi le a mulandóságot.

Interjú Gáll Istvánnal

Jön valahonnan, görnyedt, arca sápadt, szenvedő, zárkózott. Megáll az asztal mellett, fekete aktatáskáját félig a székre ereszti, esetleg leül, mond valamit. Szemében hideg fény, okosság. Az embernek néha olyan érzése támad, hogy tud valamit rólunk... Mondjuk, hétfőn tudja, hogy X-et pénteken elüti majd egy villamos. Leül, segíteni akar: „Jó lenne elutazni valahova, ahol nincsenek villamosok” – mondja. Vár... Az írók persze soha nem térnek ki a baj elől. Szívesen segít, pénzt ad kölcsön, szól az Írószövetségben, a szerkesztőségben, ahol lehet. Megiszik valamit az asztalnál, gyakran csak egy pohár ásványvizet, aztán feláll, elmegy. A többi író órákig üldögél még a vendéglőben, nagyokat esznek, isznak, röhögnek. – Néhány éve Egerben egy honvédelmi tanácskozás alkalmával közös szobába kerültem Gáll-lal. A fogadás éjfélkor ért véget, elég nyugodtan kerültünk ágyba. Azonnal elaludtunk. Hajnali ötkor felébredtem, s csodálkozva láttam, hogy Gáll eltűnt, nincs az ágyában. Csak nyolc óra felé került elő. Azt mondta, elment sétálni, megnézte, milyen az egri piac. Gáll István titokzatos ember és tehetséges író. – Most, hogy a szobájában ülök, mindez felrémlik a képzeletemben, de amennyire csak lehet, igyekszem jelenidőben maradni, felmérni a lakását, tárgyait, mozdulatait. Belvárosi lakás, harmadik emelet az O utcában, lift nincs. Gáll szobája tágas. A leghosszabb falat mennyezetig érő könyvespolc fedi, s a két ablak között is könyvespolc áll. A könyvek hézagaiban egy-egy cseréptál vagy váza látható. Az ablak mellett, a sarokban íróasztal, kint karnyújtásnyira háztetők. Sok megfeketedett pesti cserép, padlásnyílás, zezugos macskautak. Gáll szobája meglehetősen dísztelen. A gázra szerelt cserépkályha mellett áll ugyan egy zöld üveg, s benne nádbugák, de egyébként semmi. Puritán környezet. Szobája éppen olyan racionális, mint a művei. Tárgyakat, képeket, melyekből költészet sejlene elő, vagy valamilyen érzelmibb kapcsolódásra utalnának, nem fedez fel a látogató. A szoba sarkában egy zöldes huzatú ülőgarnitúrán foglalunk helyet. Az asztalon egy üveg Queen Anne áll, mellette nagy tál jég, odább másik tálban kockára vágott sonka. Gáll István kurta szivart szív, közben megtölti a poharakat. Belekortyolunk a whiskybe, és nézzük egymást. Értelmesen. Gáll, nem tudom, mire gondol... Én arra, hogy Gáll 1931. december 28-án született Budapesten, tehát négy évvel idősebb nálam. Megjelent hat könyve: Garabonciás diák (verses mesék, 1954); Patkánylyuk (regény, 1961); Kétpárevezős szerelem (elbeszélés-ciklus, 1962); Csapda (regény, 1966); Rohanók (novellák, 1968); A napimádó (regény, 1970). 1967-ben József Attila-díjjal, 1970-ben pedig SZOT-díjjal tüntették ki. Mit jelent négy év korkülönbség? Nem sokat. Csak az indulásnál jegyzik fel az ilyesmit, de a befutás előtt, vagy a megsemmisülés esztendeiben már senki sem tud róla. Gáll időnként nagyon törődöttnek látszik. Hirtelen eszembe jut egy furcsa jelenet.

Összetalálkoztunk Kiss Dénessel az utcán, meghívott bennünket magához. Gáll éppen valamilyen frontátvonulástól szenvedett, sápadtan lépett a lakásba.

Leült Kiss Dénes szobájában, majd hirtelen felugrott, a vekkert odavitte a heverőhöz, és rátett egy párnát. Leült. Kiss Dénes közben kávé főzött a konyhában. Gáll néhány pillanat múlva újra felugrott, a vekkert kibányásztta a párna alól és átvitte a másik szobába. Amikor bejött Kiss Dénes, Gáll megszólalt:

– Ne haragudj, átvittem a vekkert a másik szobába, ketyegett . . .

Kiss Dénest nem érdekelte a vekker, italt rakott elének és ételt. Beszélgettünk. Úgy látszott, hogy az ital feloldja görcseinket. Gáll aztán hirtelen lecsatolta a karóráját és belegyűrte a zsebébe.

– Ketyeg – mondta.

Tanácsatosan néztünk egymásra.

Az első pohár whisky után megszólalok:

– *Emlékszem egy jelenetre Kiss Déneséknél, párnát tettél a vekkerre, összefügg ez a . . . ?*

– 1951-től 54-ig aknász voltam, szedtük fel a háborús aknákat. Órás aknák is voltak, azok persze már nem szuperáltak. De ami ott történt, inkább a neurózissal függ össze . . . Ha éjszaka aknát szed az ember a határon, hallja a karórájának a ketyegését. Az osztrák határon Agfalvától Kőszegig mi szedtük fel az aknákat és raktuk le az újakat. Éjszaka most is lecsatolom a karórámat és ráteszem a párnát. Nálam a legfontosabb írószerszám a füldugó, van itt az asztalomon nyugatnémet, csehszlovák, magyar . . . Zajérzékeny vagyok. Pedig a bal fülemre rosszul hallok, mert egy robbanásnál légnyomást kaptam, szétrepedt a dobhártyám és rosszul forrt össze. Egyszer aknával is felrobbantam, összetörte a bal lábfejemet. Akkoriban nálunk száz katonából ötven felrobbant.

– *Hogyan lettél éppen aknász?*

– 1950-ben az ország összes középiskolájából kizártak. Iskolatitkár voltam a Rákosi Mátyásról elnevezett gimnáziumban. Vitát rendeztem arról, hogy Sztálin vagy Lenin volt a nagyobb? Az osztályvizsgát letettem, de érettségit már nem tehettem. Én voltam az egyetlen értelmiségi származású az iskolában, mert az ott egy munkásgimnázium volt. Akkoriban adták ki a jelzőt, hogy meg kell tisztítani az iskolákat. Technikumi osztályvizsgát tettem le és elhelyezkedtem. Először egy útépítő vállalatnál voltam gépkezelő a Börzsönyben, aztán technikus lettem. Ősszel behívtak katonának az Államvédelmi Hatósághoz. Voltak a kék és a zöld ávósok. Engem a határőrséghez hívtak be. Rá volt írva a lapomra, hogy műszaki technikus vagyok. Ezért elküldtek egy hathónapos aknászképző iskolára. Bólyban, a grófi kastélyban volt az aknászképző. Megtanultuk az összes háborús akna kutatását, fölszedését, lerakását, amerikai, német, magyar, végül a szovjetet is. Amikor végeztem, a műszaki századba kerültem. A határon raktuk az aknákat. 1952-ben kerültem a déli határra.

– *Betegségeidet is a határon szedted össze?*

– Bechterew-kórom van, fájnak a csontjaim, ízületeim, elmerevedek, nem tudom mozgatni a karomat, nyakamat. Ezt gyerekkorban kapja meg az ember, sztreptokokkusz fertőzés. Akkor még nem volt penicillin, belemaródott az ízületeimbe, és harmincéves korom körül jelentkezett. Ehhez az kell, hogy rendszertelen körülmények között éljen az ember. Rajtam azért tört ki, mert a határon kaptam egy ízületi gyulladást. 1952-ben a Fertő tóból szedtük ki az aknákat márciusban. Térdig álltunk a vízben. Ott én állatian megfáztam, kitört rajtam egy ilyen ízületi láz, két hónapig tartott, de rendbejött. Sántított-

tam utána. Szépen meggyógyítottak, de ez a gyulladás elősegítette a Bechterew kialakulását.

Leteszi a poharat, előre hajol, s az asztal fölé tartja a kezét:

– Itt meg felrobbant a markomban egy gyutacs... Leestek a körmeim, de kinőttek újra, csak így...

Gállnak homorúak a körmei. Szomorúan nézi őket, aztán újra megszólal:

– Egyszer előttem robbant fel egy idős törzsőrmester. A háta mögött álltam, kézre adogattam neki a szerszámokat. Az elejét letépte a robbanás, kilátszott a hátgerince, mint a kettévágott halnak. Engem öt méterre hátravágott a légnyomás egy drótkerítésre és eltörött a kulcscsontom. Odamentünk az őrmesterhez, felvettük, nem volt eleje. Nagyon bizarr volt. Ez egy jutasi őrmester volt, nagyon rendes ember... Mindig a rendes emberek haltak meg... Az ötvenes évek olyanok voltak nekem, mint a háború... Mondták is, hogy a frontvonalban vagyunk. De hihetetlenül szerettük. Az első héten mindenki el akart menni, de két hónap múlva, amikor megkérdezték, senki. Jó bajtársi közösségben élt a század. Sok pénzt is kaptunk. 1500 forintunk volt kiszállásra, ételmezésre, veszélyességi pótlékra. Nálunk az alsó parancsnoki szinten belevaló munkásgyerekek voltak, akiket kiemelték az esztergapadtól, és hat hét alatt tisztet csináltak belőlük.

– *Aztán leszereltél...*

– 1954-ben kerültem a Szabad Hazánkért című katonalaphoz, aminek akkor Devecseri Gábor volt a főszerkesztője, s velünk dolgozott Illés Béla, Rideg Sándor, Aczél Tamás. A honvéd írók csoportjába kerültem. Innen érettségi nélkül felvettek az egyetemre, elvégeztem három évet a magyar-történelem szakon. 1957-ben abbahagytam, mert nem tetszett a finn-ugor nyelvészet, és a marxista-leninista esti egyetemet végeztem el. 1956-ban megszűnt a Devecseri lapja. 1957-ben én párttag lettem májusban. A Nagy-budapesti KISZ Bizottságon voltam művészeti felelős, 1958-tól a rádiónál dramaturg. 1963-ban a tatabányai pártbizottságra kerültem írói ösztöndíjjal, másfél évig ottmaradtam az agit. prop. osztályon. Ezekből az élményekből írtam a Csapdát. Utána az Írószövetségben voltam ifjúsági titkár, majd egy évig a filmgyárban dramaturg, aztán szabadúszó. Most az Új Írásnál vagyok a prózaíróvart vezetője.

– *Milyen volt a gyermekkorod? Hogyan éltetek Tatabányán? Mire emlékszel?*

– Eleinte a város szélén laktunk bérelt házakban. Ezeket a házakat a bányászok építették öreg korukra és kiadták bérbe. Polgáriskolai tanár volt az apám. Harmincéves korában lett tanár. Háromszékből, Lécfalváról, hőttségény vidékről származott. Fatelepen dolgozott, fakitermeléseken egy-egy évet, s közben tanult. 1900-ban született, 1928-ban átköltözött Magyarországra, itt fejezte be a középiskolát, és bekerült Tatabányára. Anyám pesti munkáscsaládban született, nyolcan voltak testvérek. A Józsefvárosban laktak. Zalából származtak, de ott elszegényedtek, és a világháború után feljöttek Pestre. Előtte Kehidán éltek, ahol a Deák kastély áll. Mindkét Deák agglégény volt, így az egész falu az ő „családjuk”... Az anyáméké jobb paraszti család volt, de elszegényedtek a sok gyerek miatt. Pesten fura módon mind belekeveredtek a munkásmozgalomba. Anyám egyik bátyja a Szovjetunióban harcolt az intervenciók ellen. Egy másik bátyja asztalos volt, részt vett a 19-es forradalomban, el kellett menekülnie a fehérek elől. Kijutott Csehországba, de ott

is bajbakerült. Apám egyik bátyja a szocdem párt balszárnyához tartozott és a magánalkalmazottak szakszervezeténél dolgozott. A bajbajutottaknak ügyvédek szerzett, pereket intézett, 45 után fontos pozíciókba került. Tatabányán bányász környezetben éltünk, bányászfiúkkal barátkoztam. A harmincas években építettünk egy házat, annyira a város szélén, hogy az épület mögött már csak az erdő volt. A Vértes hegység övezett mindent körül. Az erdő örök szerelmem. És ott volt a bányatelep. Valamikor gyűlöltem a helyet, mert a szépérzékemet örökre elrontotta. Nyílt kanálisok, por, hatlakásos házak. Ma is ha Miskolcra megyek, ami olyan mint Tatabánya, boldog leszek. Parkokra, új házakra az érzésem nálam nem reagál, csak az erdészházakra, vagy a gyártelepi bűdös levegőre. Számomra ez a füstös, bűdös város a világ legotthonosabb helye. Írni is szeretek róla. Az ötvenes évek határór életét is azért szerettem, mert bűdös volt, lábszagú, részegek voltunk, kurjongattunk, ócska cigánykurvákat hajtottunk fel, s ha kiértünk egy örsre, nem a laktanyában helyeztek el bennünket, hanem a kocsiszínben vagy a pajtában. A katonaelet peremén éltünk. Mindez örökre ott van az ember recehártáján. Mi az, amit szépnek lát, vagy érez? Ha ömlik a gyárkéményekből a füst, a bűz, akkor itthon vagyok. Ez jön a tollamra, vagy a katonaság, ahol a laktanyák hátsó traktusában éltünk. Ez az, ami érint. Ez aztán egy kicsit írói hitvallás is. A nyersebb világot szeretem. Az amerikai és az orosz irodalmat. Nézd meg, Hemingway akár milyen milliomos volt, mindig az egyszerű emberekről írt, azok haláláról, a spanyol polgárháborúról. Nagyon szeretem az amerikai realista prózát, Steinbeck Egerek és emberek című művét, vagy Faulkner, a düledező udvarházakkal... Ha vannak is urak, de elszegényedett életmilió. Én csalánkiütést kapok attól az irodalmi irodalomtól, amit a francia új regény képvisel. Viszont nagyon szeretem az angolszász realista prózát, amikor megteremtődik. A jó próza lábszagú, életszagú, szalonból nem lehet prózát írni.

– *A régi bányászokra emlékszel?*

– Az furcsa világ volt... A munkásmozgalmi emberek, illegális kommunisták a környékünkre szorultak ki. A városban nem tűrték őket meg. Fészekben laktak. Felsőgallán sok ilyen élt. Két ilyen embert nagyon jól ismertem. A város hőst, Tóth Bucsoki Istvánt, akit 44-ben agyonverték a nyilasok. Ő tartotta a pesti párttal a kapcsolatot. Ott lakott a város szélén, egy óvóhelyre jártunk, mellőlünk vitték el, aztán az utcán puskatussal agyonverték. Volt ott a Hangyának egy pincéje, oda járt. A másik ilyen ember volt a Lengyel, aki a hegyoldalba épített egy ronda házat. Szintén megölték. Ennek a fia 45 után honvédtiszt lett, velem egykorú volt. Az apja abból élt, hogy gyógyfűveket gyűjtött. Náluk játszottunk. Ez a Lengyel Gyula volt a legjobb barátom. Láttam hogyan jöttek hozzájuk lopva a bányászok. Minden sztrájk után elvitték. A bányatelepre nem mehetett le. Megvolt neki Engelstől németül a Család, állam, magántulajdon..., ami úgy volt bekötve, mint egy szerelmi regény. Nagyon sokmindent láttam. Ismertem sok mozgalmi embert. Ott volt Völler, a bányalakatos... Sztrájk után elvitték, megverték, s csak ült otthon és nézett maga elé... A fia, ez is barátom volt, 45 után rendőr lett, 1956-ban lelőtték. A munkásmozgalom számomra nem elvont fogalom.

– *Almodni szoktál, vannak emlékezetes álmaid?*

– Rossz alvó vagyok, összefügg a Bechterew-el. Két-három órai alvás után felébredek, elmeredek minden tagom. Nem álmodok. Igen korán fekszem le, kilenckor már ágyban olvasok, elalszom, és hajnalban felébredek.

Nem tudok aludni a Bechterew miatt. Kettő, három órákor felkelek és dolgozom. Nappal aztán lefekszem két órára. Nem tudok hosszan aludni, mert a Bechterew miatt elmerevedek és mindenem nagyon fáj. Két óra alvás után friss vagyok, tettekre kész, ez a szerencsém. Nem kásás a fejem. Tatabányán is hajnalban keltem a vonat miatt. A nyolc osztályt hét gimnáziumban végeztem el. Nem voltam rossz tanuló, de nagy strigó, s rendszeresen nem voltam hajlandó tanulni. Jártam soproni, pécsi, tatai, tatabányai, pesti gimnáziumba, egy évig még magántanuló is voltam.

– *A nappalokat szereted vagy az éjszakákat? Milyenek az éjszakáid?*

– A nappalokat nem szeretem, de a hajnalokat igen. Télen jó a hajnal, mert klassz sötét van, nyáron meg szép. Napkelte előtt szeretek sétálni Füreden. A nappalokat nem szeretem, mert zajérzékeny vagyok, sok az ember az utcán. Legjobb formámat soha nem tudom mutatni az embereknek, mert akkor alszanak. Nem vagyok szinkronban az emberekkel. Az én számomra a nap reggel nyolc-kilenc órákor be is fejeződik. A hajnali néhány óra az élet értelme, akkor vagy tudok írni, vagy nem, de agyonszivarozom magamat reggelig. Aztán kedvetlen vagyok, és várom, hogy este legyen. Régen is jó felkelő voltam, de ez a betegség teljesen eltolta az életemet a hajnal felé. Hatkor elindulok a fürdőbe, gyögmasszázsra. Addigra meg kell írni az adagomat. Fél hétkor nyit a fürdő, nyolckor itthon vagyok, megnyugszom, alszom egy kicsit. Hajnali madár vagyok.

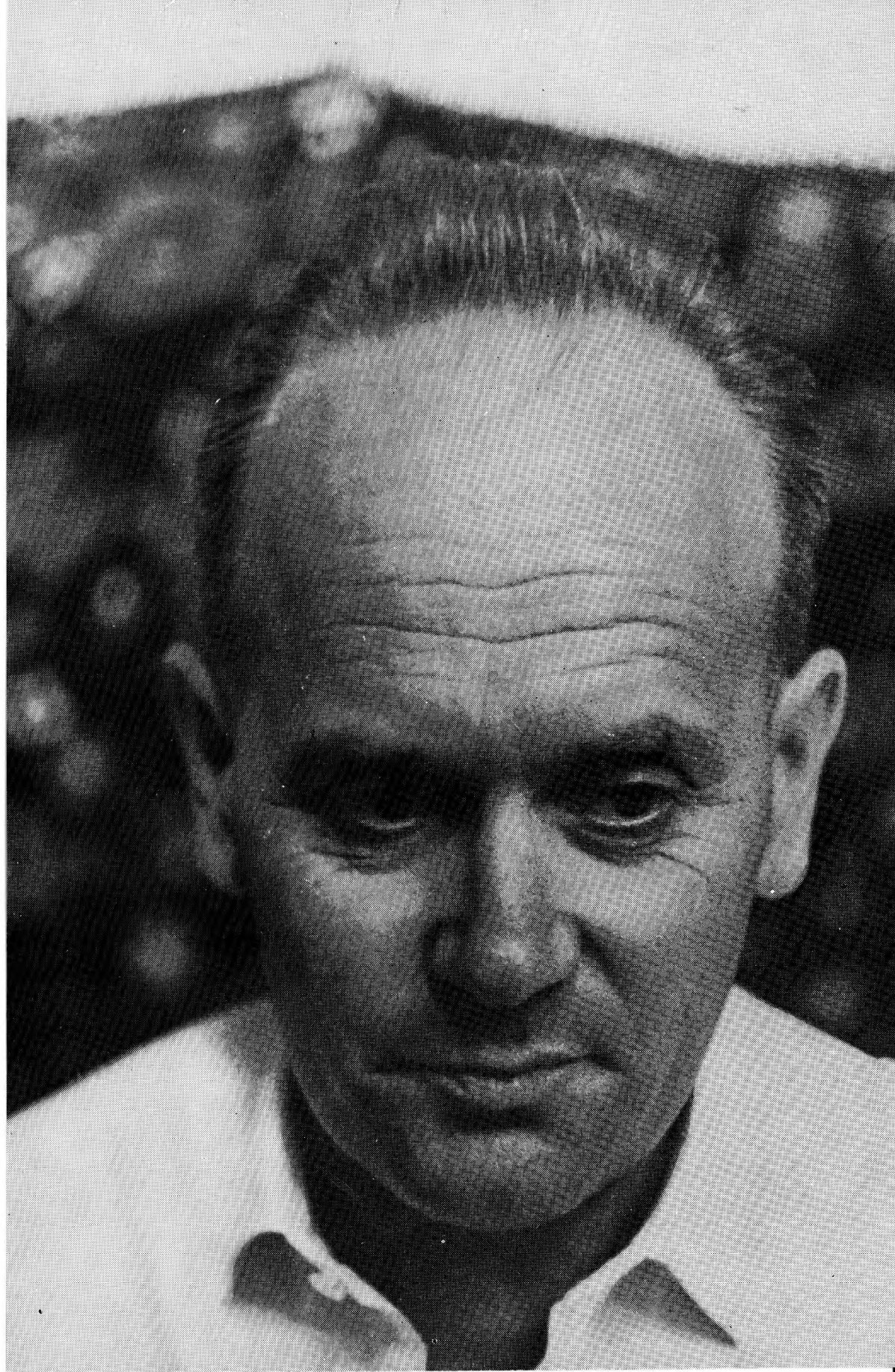
– *Elégedett ember vagy?*

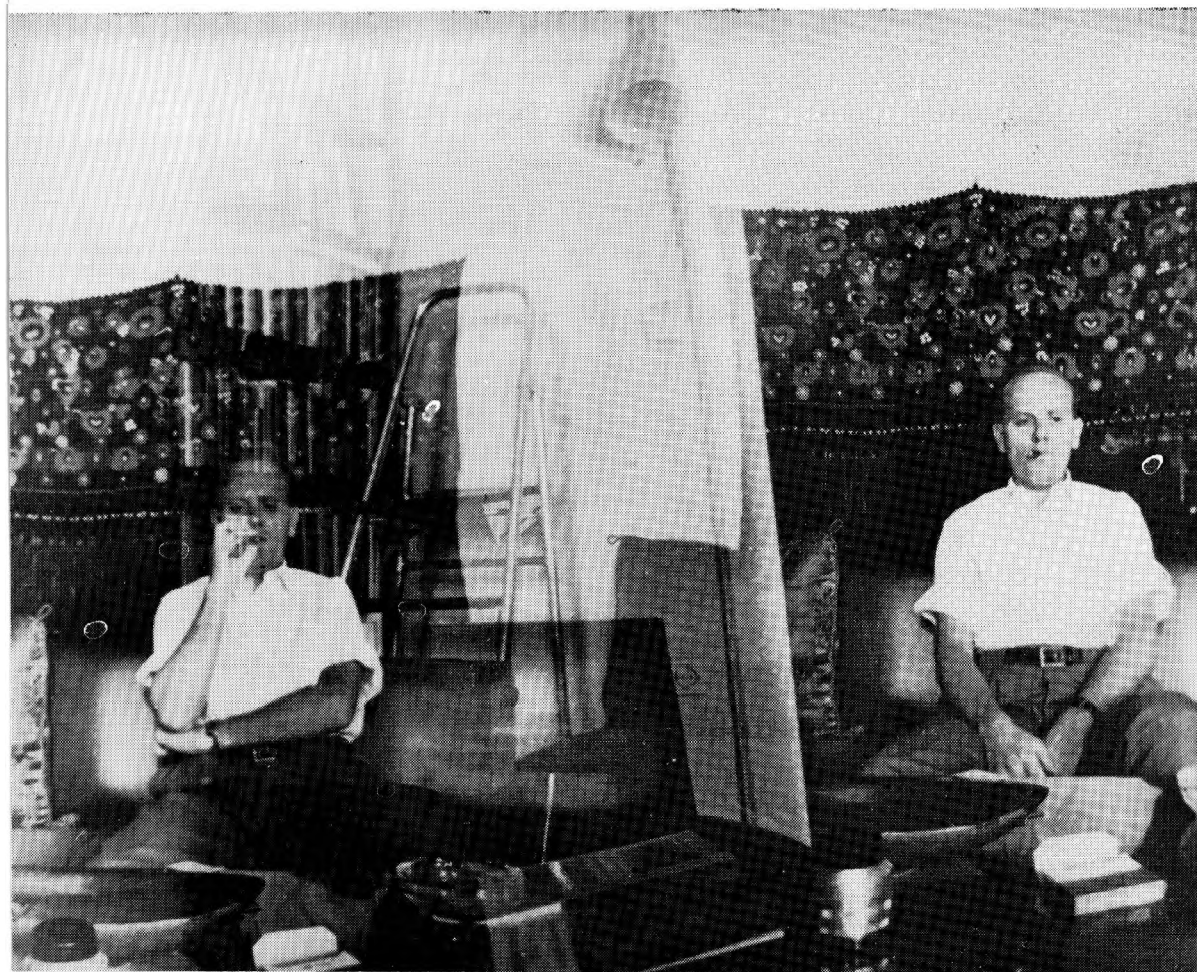
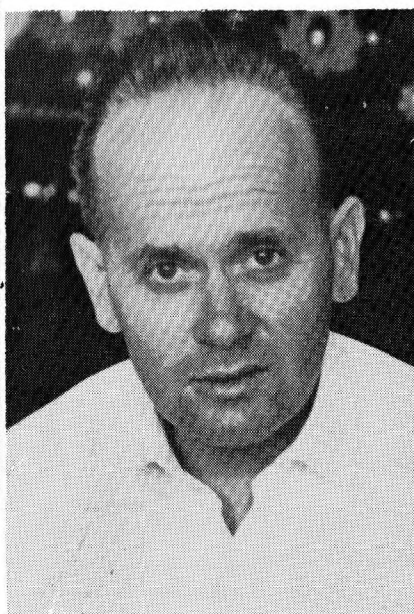
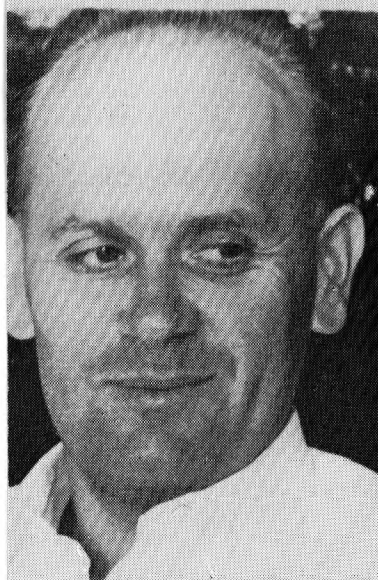
– Nem. Semmiképpen sem. Sőt egyre elégedetlenebb vagyok. Önmagammal van bajom tulajdonképpen, de a világgal is. Lassan érő ember vagyok, íróilag is lassan mozdulok. Elcsúszott a pályám. Versekkel kezdtem, aztán drámát akartam írni. Valójában regényíró vagyok. Novellákat is úgy írtam, mint a regényt, ciklusokban. Igazában én regényíróként írtam a novellákat is. Nem is tartom magamat novellistának. Az is hozzátartozik ehhez, hogy nem húszévesen kezdtem az írást. Hogy elrendezze az ember magában a magyar társadalom korszakait, ahhoz több emberi érettség kell. Ezzel függ össze elégedetlenségem is. Az évek kifolynak alólunk. Pedig a magam helyzetét ideális írói életformának tartom, anyagi problémám nincs, nincsenek gyermekeim, feleségem jogász... De így is kevés az idő, nagyobb magányra lenne szükség. Én mindig ciklusokban képzelem el a novellákat is, ennek megírásához aztán rengeteg idő kell. Az írónak sok magányra van szüksége. Az egész szervezet gondolkodik, tréfásan úgy mondom, én vegetatív gondolkodó vagyok. Horgászom és közben szervezetem elrendezi a dolgokat. Nagyon sok idő kell; s amit elrendez magában az ember, azt újra és újra összerúgja a külvilág. A magyar társadalom óriási válságokat, változásokat élt át, s újra és újra kell mindent értékelni.

– *Könnyen írsz vagy nehezen?*

– Nehezen írok. Írtó kínlódva. Nem tudok könnyen. Elszívok két-három szivart, mire egy sort meg tudok írni. Eltelik két óra. Aztán húsz perc alatt megírok két oldalt, többet aztán nem. Amit én el tudok rendezni magamban, az a magyar társadalom három sorsfordulója: 1945, 1950, 1956. Három dátum. Minden írásom e körül forog. A mi életünknek ezek a tartópillérei.

A jószágú szivar már rég kialudt Gáll kezében. Csodálkozva leteszi. A pohárért nyúl, aztán bekap egy darabka sonkát, én is. Közben aggódva a Queen Anne üvegére pillantok. Félig van. Vajon mennyi az az italmennyiség, amit interjúkészítés közben az íróknak el szabad fogyasztaniuk? Szab-

ványra lenne szükség. Rágunk. Kortyolgatunk a whiskyből. Legjobb lenne abbahagyni az egészséget, nem kérdezni, s nem jegyezni tovább. Nincs is szándékomban. Mégis, mint egy automatából, kicsúszik a kérdés.

– *És ha nem írsz...?*

– Akkor mi van?

– *Ezt én kérdelem, hogy akkor mi van, mit csinálsz?*

– Akkor éppen beteg vagyok, fürdőbe járok. Ha fájok, nehezen múlik a nappal... Az egész életet kitölti a Bechterew. Nem szeretek utazni, színházba járni, sétálni, pedig szeretek sétálni. Kiautózzom az erdő szélére és sétálok. Nagyon szeretek olvasni, minden könyvet megveszek. Ha nem tetszik, eldobom. Nekem hangulat kell. Tolsztojba beleolvasok és az elég. Nemigen olvasom a kedvenceimet sem, csak bele-beleolvasok és a régi olvasás élményéből élek. Ha jó kedvem támad, irok, ha nem, elkeseredek. Érdemes a nagyok után írni? Én azt a művet szeretem, ahol az írásnak nincs titka. Ha Tolsztojt olvasok, olyan, mintha villamoson utaznék...

– *Gondolkodásodnak volt valamilyen nagyobb fordulata?*

– Nem is tudom... Mindig szerettem olvasni. Az elkötelezett irodalom érdekelt, a népi irodalom. Az, hogy mi a Nyugat, nem is ismertem gyermekkoromban. Ismertem Főjót, Sinkát, Tamásit, Némethet, de arról nem is hallottam, hogy van Babits. Semmit nem tudtam a magyar polgári irodalomról és a hivatalos irodalomról, Herczegről Márairól, Kosztolányiról... Az apámnál klasszikus irodalom volt és népi. Baloldali irodalom csak Kassák és Nagy Lajos. A társadalmi elkötelezettségű politikai irodalom érdekel, és ebben nem rendítettek meg az ötvenes évek sem. Bár kizártak a gimnáziumból... 1956-ban sem volt bennem semmi megzavarodottság. Ami történt, azt egyértelműen ellenforradalomnak éreztem... Soha nagy belső politikai válságom nem volt. Nem volt elrontott házasságom. Későn nősültem, harmincéves koromban. Hűvös szellem vagyok, megfigyelő. Nekem harmincévesen is az a próza tetszett, ami ma. Egy vágatban megyek, de széles csapáson. Van olyan irodalom, amit nagyon szeretek, de megérték mást is. Tág befogadóképességem van, ezt talán kritikáim bizonyítják.

– *Emberi lakhelynek mit tartasz alkalmasnak? Falut, várost, bér lakást?*

– Én még nagyobb magányt szeretnék. Amit lehet, ebben a lakásban igyekszem megteremteni. Hajnali kettőtől, míg az utca elkezd élni, egyedül vagyok. Valószínűleg azt nem lehet megvalósítani, hogy az ember kint egy erdőben éljen. Füreden láttad azt a házat, elől zajos, hátul óránként ballag el egy ember, az is befekszik a szőlők alá. Hollók kárognak. Jó ez a kitettség. Jólesik lemenni a nádashoz sétálni. Ha nemzeti ajándékként kapnék ötmillió forintot, nagy zavarban lennék. Van egy jó lakásom, jó nyaralóm, jó autóm, egy Trabant... Ennyi az igényem. Talán azt kellene elérni, hogy néhány hónapra elvonuljon az ember. A hajnali pár óra novellára elég, regényre nem. De ott van Füred, ami nekem megfelel. Öt éve elértem egy olyan élet-szintet, amit szeretek. Van itt ez a lakás, nem olyan mint a te panelod. Ott nem tudnék élni. Teljesen elégedett ember vagyok, sőt másoknak is ezt kívánom, bár ezt tudnák megteremteni.

– *Néhányszor már voltál életveszélyben... Hogy érintett?*

– Igen, a háború alatt... A hadseregben pláne. Voltam, de én nem esem kétségbe, ha nagy baj van. Hűvös jeges nyugalom fog el. Fölrobbantam... Mellettem levitte valakinek a lábát az akna, bevittem a kórházba, utólag berúgtam. Tatabányát elfoglalták az oroszok, aztán visszafoglalták a németek. Akkor menekültünk Zalába, Kehidára. Kétszer éltem át a felszabadulást. Az éhhalál szélén álltunk a bányászvárosban. Kehidán hihetetlen gazdagság volt, a vizespadon két vödör állt, az egyikben vörös, a másikban fehér bor. Zsíros ételek. Az oroszok két kilométerre vonultak el a községtől. Sütött a nap, a föld is zsíros volt. Aztán május elsején feljöttünk Pestre megkeresni a rokonokat. Előtte még a háborúba is belekóstoltam, 1945 márciusában megjelent néhány nyilas Kehidán, a leventéket el akarták hajtani nyugat felé, de másnapra megjelentek az oroszok.

– *Az író közéleti szerepléséről mi a véleményed?*

– Én azt hiszem, nagyon kevés író alkalmas erre. Ellentmond a mesteriségnek, ami magányt kíván, elmélyülést... Én a magam közéleti szereplését sem tartom gyümölcsözőnek, csak hosszabb távon. Megtudtam, milyen egy pártapparátus, hogyan kell képviselni valamit. De nem hiszem, hogy ma ezt huzamosan szívesen csinálnám. Addig szívesen csináltam, amíg tudtam, hogy élményt szerzek. Az írásokban kell bent lenni az egész közéletiségnek. Solohov sokmindent végigcsinált, aztán hazament egy isten háta mögötti faluba, és amit megcsinált, csak úgy csinálhatta meg, hogy nem az írószövetség párttitkára volt. A prózához rengeteg idő kell. Ha valamit az ember magában elrendez, azt nem lehet napi, fontosnak tűnő dolgokkal szétzilálni. Azt majdnem természetesnek tartom, ha a prózáiról eléri az érettség fokát, elbújik... Az emberben van egy belső ritmus... És egy vészcsengő, hogy most már írni kell. Ha nem ír, hanem házra gyűjt, ebből van az epebaj és minden. Az író esetében az ember szervezete okosabb mint az ember. Oda kell figyelniünk a szervezeteinkre. Nem véletlen, hogy ennyi író válságban van. Az életformájuk rossz.

– *A politika érdekel, foglalkoztat?*

– Engem a politika nagyon érdekel. Nem is nézem le, ellentétben sok értelmiségivel. Ahogy Lenin mondta, az emberség legmagasabbrendű tevékenysége, amikor önmagát szervezi. Nagyon nagy dolog. Borzasztó izgalmas dolog. Egy idő után az emberek többsége elveszti a kontaktust a világgal, és a politikát kezdi gyűlölni. Prózáirónál ez nagyon helytelen. Hiszen éppen az emberek egymáshoz való viszonyát kellene megírni. Szerintem a legrégebbi tudomány a politika. Ha az ember utánanéz, az derül ki, hogy az egyiptomiak, vagy a honfoglaló magyarok életét nagyon magas rangú politika alakította ki. Egyik tudomány sincs ilyen régi. Nekem nagyon jó véleményem van ilyen értelemben a politikáról. Nem mondom, hogy mindent elhiszek, amit olvasok, de hűvös mérlegeléssel mindenre odafigyelek.

– *A társadalmi gondokra is odafigyelsz?*

– Hogy a fenébe ne.

– *Szerinted melyik ma a legnagyobb hazai gond?*

– Ez független a magyarságtól. Meg kell érteni a világot. Rendkívüli helyzet állt elő az atompatt miatt. A háború mintha kiesett volna. Háborúk

története volt az emberiség története. Most úgy tűnik, a jövőben nem háborútól háborúig élünk. Nem tudjuk felfogni az új helyzetet. Az emberiség fejlődése tudományokban, tömegkommunikációs eszközökben óriási. Ma egy háborút pszichikailag sem lehet előkészíteni, mert mindenki mindent tud, lát, olvas. Ezt megérteni a legnagyobb hazai gond. Világgond is. Három nemzedék él együtt, kérdés, hogy ideológiailag meg tudja-e érteni a korszakot. Soha nem volt ilyen nehéz feldolgozni és megérteni egy történelmi időszakot, a nagyhatalmaknál is nagyobb tendenciákat. Külön nagy hazai problémát látok, de ezt sokkal nagyobbnak érzem. Ezek az alapproblémák.

– *Életednek mi a központi problémája, mi az, ami a legtöbbet foglalkoztat?*

– Az írás. Ez teljesen egyértelmű. Miután az írás számomra erősen ideológiai jellegű is, politikával átszőtt. Regényekben szeretném a magyar valóság fejlődését, változásait megírni. Életem egyetlen gondja, hogy a prózaíráshoz jó fizikum kell, s nekem rossz van. Egyéni létem az írással függ össze, és a vívódásaim is. Minden befut az írásba...

– *Úgy tűnik, nagyon magányos vagy.*

– Így van, bitangul... Így van. Nem is elkerülhető. Minden író így van. Egyre kevésbé megy ez... Nem adódik barátság, kortársak. Nem jönnek össze az emberek. Ha igen, berúgunk. Nagyon jóban voltam Kamondy Lacival, iskolatársak voltunk... Az öngyilkosság előtt nyáron még elbeszélgettünk, beszélt és én hallgattam. Egymáson nem tudunk segíteni. Minden író magányos. Te azért beszélgetsz velem most, mert írsz belőle egy riportot és kapsz érte kétezer forintot. Ez ellen az ember úgy védekezhet, hogy fiatal írókkal vállal barátságot. Én Császárral, Simonffyval, Módossal, Vámossal. Feljönnek, beszélgetünk. Látom a szemükön, hogy érdekli őket, amit mondok. Velük jól el tudok beszélgetni. A nemzedékemtől elszakadtam. Az ember elmagányosodik... Én nagyon jó házasságban élek Verával, vele mindent megbeszélék. Míg más tízszer berúg, én nyolcszor tudok beszélgetni helyette. Olyan embertársi viszony van közöttünk, ami nagy dolog. Vele vagyok a legszívesebben. Életem legsikeresebb „műve” a házasságom. Erről szól a Napimádó.

– *Gondoltál már arra, hogy meddig élsz?*

– Igen, és abban a reményben vagyok, hogy elélek hetven évig. Apám hetven évesen ment nyugdíjba. Minden rokonom 70–80 éves. Anyám most már hetven elmúlt. Ha van valami igazság, akkor örökli az ember a szívósságot. Negyven éves vagyok, úgy számítom, hogy harminc évet még élhetek... Prózairónak a legnagyobb csapás, ha korán meghal. A prózairónak hosszú életűnek kell lenni. Főleg a regényirónak. A novellista hasonlít a költőkre. Én regényirónak tartom magam, ezért úgy érzem, jár nekem a hosszú élet. Ha ötvenéves koromig meghalok, az tragédia lesz, mert félbenmaradt író maradok. Írói dolgok miatt ezért nem vagyok én ideges most, majd hatvanéves koromban. Úgy érzem, előttem áll az élet. Az íróasztalom tele van dossziékkal, regénytervekkel.

– *Előtordul, hogy a halálfélelem megérint?*

– Nem. Nem fordul elő soha. Olyan betegségem még nem volt. A Bechterew-el élélhetek az emberi kor legvégső határáig. Epekövem van... Éjszaka nem riadtam fel soha. Voltak persze neurotikus állapotaim. Halálfélelmem nem volt, bár felrobbantam. Ugyanakkor majdnem minden hősöm meghal,

nem is tudok igazán írni, ha nem döglesztem meg a hősömet a novella végén. Elég kesernyős ember vagyok. Nem volt halálfélelmem, ez furcsa is... Ezt arra vezetem vissza, hogy én nagyon hidegfejű ember vagyok.

– *Hiszel a barátságban?*

– Hát...? Isten tudja. Nem nagyon hiszek a barátságban, azért is nincsenek barátaim. Nekem nagyon sok haverom van, de testi-lelki igazán nincs. Nagyon szeretek leülni beszélgetni...

– *Vannak ellenségeid?*

– Nem, azt hiszem, nincsenek. Lehet hogy néha az írók haragszanak rám, mert a novellájukat nem hoztuk le... Én sem gyűlölök senkit. Nézd, az olyan ember, akinek nincsenek nagy barátai, az a szélsőségektől mentes. Nem szerettem ellenségeket és barátokat sem. Gyerekkoromban volt egy ellenségem. Nagydarab szőke fiú. 1943–44-ben lehetett, az mindig meglesett és megpofozott. Fogalmam sincs, hogy miért üldözött. Múltkor összetalálkoztam vele Tatabányán. Főspedcs kocsis. Ültünk a kricsniben barátokkal. Bejött, néz. Mondom neki, te voltál az, aki mindig meg akartál verni. Ivott velünk egy fröcsöt, suta helyzet volt.

– *Vannak kedves ünnepeid?*

– Soha nem szerettem az ünnepeket. Nem tudok dolgozni, unom az ünnepeket. Vasárnap sem tudok írni, pihenni sem. Utálok az ünnepet.

– *Min dolgozol most?*

– A Magos családból akarok válogatott novelláskötetet összeállítani, ami félig novellaciklus, félig regény. Ennek egy részéből írtam a regényt most a Szépirodalminak. A Magvetőnek az esszékötetemet leadtam. Egy másik regényt is írok a Szépirodalminak, az ötvenes években játszódik, de nem ez a lényeg, hanem az ötvenes évek embert roncsoló mechanizmusa.

– *Pécsen is éltél, köt valami a városhoz?*

– Engem Pécshez semmi nem köt. Dolgokhoz nem köt semmi. Emberekhez köt, nem városokhoz. Nem vagyok hálás típus. De az biztos, hogy életem legizgalmasabb szakaszát éltem meg ott az ötvenes években. Ott lettem író Szántó Tibor jóvoltából. Ha egy kicsit érzelmi ember lennék, mondhatnám, hogy életem két legfontosabb közege volt a tatabányai bányászság és a pécsi határőrség. Sopronban kezdtem, de délre kerültem. S a véletlen úgy hozta, hogy a határőrség központja Pécs volt. Pécsnek jelentős szerepe van az életemben. Ez a novella, amit most a Jelenkornak írok, talán tanúsítja ezt.

– *Az író társadalmi helyzetét milyennek látod Magyarországon?*

– Az irodalom szerepe nagyon megcsappant az elmúlt években. A mi társadalmunkban a magyar irodalomnak egészségtelenül kiemelt szerepe volt. Rákosiék alatt próbáltak elit irodalmat csinálni. De a világban nem így volt. Az irodalom a polgári társadalomnak a perifériájára került. Mi ahogy felzárkóztunk Európához, az irodalom úgy vesztett a szerepéből. Én ezt bizonyos bölcs hűvösséggel nézem. Nincsenek prófétai hajlamaim, de nem is hiszem, hogy az irodalomnak ez lenne a funkciója. Az emberek legnagyobb problémája az, hogy megértsék a világot. Azt hiszem, az irodalomnak és a tömeg-

kommunikációnak kellene megértetni. A harmadik évezred már elkezdődött, a jövőben az irodalomnak nagy szerepe lenne . . . De hát ezek nagyon bizonytalan dolgok.

Nyílik az előszobaajtó. Hazaérkezik Gáll felesége. Csendben behúzódik a saját szobájába. Nem is látjuk. Kortyolunk egyet a poharakból, hallgatózunk közben. Megfogalmazok egy újabb kérdést.

– *Milyennek érzed a generációd helyzetét?*

– Négy generációt látok a prózában, a nagy öregeket, a felszabadulás után indulókat, aztán a mi generációnkat, Galgóczi, Sánta, Csurka, Moldova, Szakonyi, ez mind egy nemzedék, és a fiatalokat.

– *És a modern életről mi a véleményed?*

– Nem tudok egyértelműen beszélni minden részéről. A zűrzavar érdekel, de fáraszt is. Fele-fele. Hosszasan nem tudom elviselni, az biztos.

– *A civilizáció jót tesz az emberiségnek?*

– Jót, persze, miért ne tenne jót. Akkor tenne rosszat, ha nem hagyna gondolkodni.

– *Úgy tudom, szeretsz autózni. Mit jelent számodra az autó?*

– Az autózás pihentet, jó dolog vezetni. Ez a másfajta összpontosítás jót tesz. A mozgásszervi betegségem miatt is áldás nekem. Volt egy időszak, amikor majdnem megőrültem. Aztán négy éve vettem autót és azóta hetente háromszor-négyszer kimegyek a városból. Különben nehéz elérni az erdőket . . . Megdöbbenő, hogy a pestiek mennyire nem jutnak ki. Ha a János-hegyen meggyilkolnának, két napig nem fedeznék fel.

– *Ha az IBUSZ Hold-utazást hirdetne, elmennél a Holdra?*

– Nem, én még New Yorkba sem. Bécsbe sem. Néhány szomszédos országban jártam.

– *Szerinted elképzelhető, hogy más bolygókon is élnek emberek?*

– Szerintem biztosan élnek az egész világűrben, de nem tudjuk felvenni a kapcsolatot. Soha semmilyen személyes érintkezés nem lesz. Én biztos vagyok benne, hogy valahol élnek emberek a világűrben, és lézersugárral vagy fényionizációval felveszik velünk a kapcsolatot, de más nem lesz. Meghódíthatjuk a környező bolygókat, nyersanyagot is nyerhetünk, de a fény sebességénél nagyobb sebességet elérni nem lehet. Az emberiség éppen olyan magányos, mint az író.

Aztán elmúlt éjfél és elfogyott a whiskynk. Taxiba ültem. Ha marad italunk, reggelig ülhettünk volna egymással szemben . . . Akár szótlanul is, hiszen az írók nem a szavakból értik egymást. Feljegyezhettem volna még Gállról, hogy éjfél után megszorongatta az epéje, hajnali kettőkor a Bechterew-kór, s a fájdalom és az élet abszurduma megtisztítja a testét, lehetővé teszi, hogy írjon. Ha Gáll nem lenne beteg, s reggel nyolc óra tájban ébredne, vajon ugyanígy írna?

A nap fia

Vad kánikulában a vasúti sínek mentén jöttünk be a prériről; a szurokcsöppeket izzadó talpfákon fényes acélkígyók siklottak el mellettünk, alattomos szelíden, a távolban azonban – így láttuk a forróságtól remegő levegőben – mintha felemelték volna összedugott fejüket, hogy áttüzesedett testtel rávessék magukat valakire.

Aztán elmaradt a kiégett, szürke mező, a sárgán fuldokló búzatábla, mert a kastélyparkhoz értünk. A töltés csikorgó köveiről lecsúsztunk az egymásba gabalyodott lombozatú fák alá, s a kanyargó kerti úton puha és könnyű járás esett még a mi tripla talpú aknászcsizmánkban is. Körülfolyt a hűvös árnyék, tikkadtan kortyoltam, de egy perc múlva a lucskosra izzadt ing hidegen tapadt a hátamra. Kigomboltam a zubbonyt, hátranyúltam alája, és két ujjal elhúzkodtam az inget a bőrömtől.

Pepe előremutatott, ahol a lombok közül kibukott elénk az emeletes kastély.

– Nézd, milyen házacska van manapság egy kőművesnek!

– Kinek lenne, ha nem egy kőművesnek? – ugrottam bele a játékba. – Összeügyeskedte magának.

– Dehogy! Sztahanovista, és szépen keres.

– Hát megtalálta, amit keresett.

Mindig így bolondoztunk, ha a határról hazafelé baktatva elértük végre a parkot. Tavaly, ezerkilencszázötven nyarán, még láttuk itt a fák hűvöseben sétálgató grófot, szűk golfnadrágban, pepita zakóban, angol bajuszkája körül kedvetlen és összegyűrt arcával. Karácsonykor fordítani akart a sorsán, ami sikerült is neki: megpróbált átlépni a határon, és azóta Sztálinvárosban, rabtársaival, kőművesek mellett tölti a nyarat. Mi meg – a határőrség aknász alakulata – beköltöztünk a parkba. Nem a kastélyba, hiszen kastély csak annyi volt, amennyi messziről látszott: impozáns homlokzat, barokkos girlandok a vakolaton, ablaklyukak lógó zsalugáterekkel. De e díszletfal mögött egy elgazosodott romhalmaz előkelő csöndje tornyosult.

Az egykori gazdasági épületek közt a kocsiszinben volt a konyhánk. Onnan ilyen kora délelőtt még nem ételszag, csak rádiózene áradt ki. Pamacs kapkodva hámozta a krumplit, göndör fekete üstökét ide-oda dobálta a zene ütemére – néha szinte leröppent válláról a feje, s elszabadult luftballonként cikázott körülötte. Mióta messzire került az aknáktól, mert megtettem szakácsnak, Pamacs cigányképen állandóan vigyorgás fénylett.

– Éhesek vagytok? – ordította túl a bömbölő rádiót.

Lerázta magáról a krumplihéjat, kezét belefente fényes nadrágjába, majd levágott két vastag szelet kenyeret, megmártogatta olvadt, barna zsirban, és gerezdekre vágott hagymát púpozott rá. Amíg faltunk, villogó puliszemekkel lesett minket.

Szállásunk az ököristállóban volt. A jászlak előtt kétfelől, végig az épület hosszában, szalmát terítettünk le, rá a pokrócainkat, lábtól pedig, a betonozott trágyaléelvezető-csatornánál zöld katonaládáinkból emeltünk gátat, hogy szét

ne csússzon alattunk a szalma. Prima hely volt. Tágas és hűvös. A meszelt falak a valamikor itt tartott állatok erőteljes és megnyugtató szagát árasztották.

Letelepедtem egy ládára az ajtó mellé, rágyújtottam. Pepe nekifogott mosdani, átöltözni.

– Ugye, megértés? – kérdezte, és ráncigálta le magáról az átizzadt egyenruhát. – Meg kell próbálnom.

– Persze. Próbáld csak meg.

– Papa azt mondta, igyak meg előtte öt duplát.

– Igyál meg ötöt. Vagy tizet. Ne felejtse el megszózni, úgy még jobban hat.

– Jó, hogy mondod, Pamacstól kérek sót. Az biztos nincs a presszóban.

Kizúditotta a vizet a mosdótálból az istálló elé, s a törülköző közül a fejét dörzsölve rámsandított.

– Mit gondolsz, sikerül?

Kipöcköltem a csikket a mosdóvíz tócsájába.

– Nem tudom, Pepe. Gondolom, a kávénak akkor kell hatni, amikor az orvos elé kerülsz. És ezt nehéz kiszámítani.

– Erre ügyelek, bízd rám.

– De hátha sokat kell várnod. Tudod, mi van a kórházban! Csak ülsz azon a rohadt, éterszagú folyosón, a rohadt fapadjukon, klassz kis ápolónők libegnek el előtted, de azokat se bírod nyugodtan gusztálni, mert a gyomrod rohadtul remeg az idegességtől, az idő meg csak telik, telik.

Pepe nedves haját törölgette.

– Bár minél klasszabb ápolónők járnának. Az csak fokozza a szívdobogást.

– Én tiz kávé innék meg. Biztos ami biztos.

Leengedte a törülközőt, és mellém nézett.

– Igazán szeretnéd, hogy sikerüljön nekem?

– Hát persze.

Láttam, örült, hogy ezt mondtam.

– A srácok szar lógósnek tartanak.

– Toll a fülükbe. Mindegyik szeretne valamit kitalálni, hogy leléphessen innen, de nem mernek nekivágni. Meg aztán más is kell hozzá, nem csak bátorság.

Pepe meztelenül állt a fekhelyén. Hosszú lába volt, kemény fiúizmokkal, a csipője keskeny, válla gödrös, a karja pedig nem túl erős. Bőre barnás arany színű. Még a lábujjai is széprajzuak, aprók. Füttyje se lógott le lomhán, hanem kicsire összehúzódva peckesen rezgett lapos hasa alatt. Ez a test épp csak elkészült, és még semmi nem volt elhasználva rajta.

Talpa alatt besüllyedt a fekhely pokróca, ahogy előrehajolva a katonaládájából műselyem alsónadrágot vett elő.

– A papának köszönhetem ezt a dokit. Már mondtam? Talán disznóság tőlem, de nem szégyellem a szerencsémét. Mindent meg kell próbálnom.

– Te tudod. Velünk ne törődj.

– Ha sikerülne, sajnálni fogod, hogy elmegyek?

– De mennyire – mondtam gyorsan, és rágyújtottam egy újabb cigaretára. Nem tudtam biztosan, hogy sajnálni fogom-e, ha itthagyt minket. Annyira nem illett közénk. Mcst is kölnit csapkodott tenyeréből a hónalja alá, mielőtt hófehér alsóinget húzott magára.

– Mi megértettük egymást – bólintott felém. És avval a túl nagy és túl barna szemével olyan tapadósan tudott nézni az emberre, mintha egy mézzel teli verembe akarná belerántani.

A betonvályú fölött, a szénatartó rácsán lógtak a kimenőruháink. Leakasztotta a magáét, megrázogatta a nadrágot, beledugta a lábát. Mi kapcát hordtunk a csizmába, ő zoknit. Ez is olyan fakszni volt, amit nem szerettek a srácok. Selyemtalpú – mondták. Ő meg csak vonogatta a vállát.

– Megfognád a tükröt? Így tartsd. Kösz.

Összecsücsörítette a száját, ahogy belenézett a tükörbe. Fényes szálú haját lazán hátrafésülte, elől felnyomkodta, hogy hullámot vessen, aztán a hullámot két ujjá közé fogva eligazította a frizurát. Le nem vette tükörképéről a szemét, úgy beszélt.

– Azt írja a papa, hogy be se akarták engedni a katonai kórházba. De ő nem ismer lehetetlent. Érted? És végül csak kicsípte magának ezt a dokit! Nekem nincs más dolgom, írja, csak ügyeskedjem ki, hogy eléje kerüljek kivizsgálásra. Nem tudom, mit intézett vele a papa.

Leengedtem a tükröt.

– Én el tudom képzelni.

– Mit?

– Hogy mit intézett apád!

Erre az érdes hangra Pepe megzavarodott.

– Ne beszélj így! Talán régi ismerőse. Nem is bírod elképzelni, milyen rengeteg embert ismer. Igazán! És nem hogy orvosokat, de minisztereket is. – Elkapta a szemét. – Na, jó. Lehet, hogy valami rekompenzálást is beigért.

– Mindegy – dűnnyögtem békülékenyen. – Fő, hogy sikerüljön. Szíve mindenkinek van, és nem nagy rizikó rámondani, hogy valami zűr van a ketyegővel, ha előtte szépen megiszod a kávékat. Én lehajtanék egy-két rumot is.

– Nem. Azt nem! Megérezheti az asszisztensnő, és akkor a dokinak úgy kell tennie, mintha rájött volna a szimulálásra. Miattam nem keveredhet bajba.

– Igazad van. – Izzadni kezdtem, hogy milyen buta vagyok. – Elrontanám a dolgot, azért nem is próbálkoztam vele. De te ne rontsd el, ha már ennyit belefeccölt az öreged.

Forgatta kezében a fésűt.

– Hidd el, ez csak szívesség a doki részéről. Rutinvizsgálat. És tiszta szerencse, ha mégis talál valamit.

– Jól van. Én drukkolok neked.

– Kösz. Nagyon rendes vagy, hogy elengedsz. Pláne, mert tudod is, hogy mire megy ki a játék.

Felálltam.

– Induljunk. Hátha már megrakták a kocsikat.

Az uradalom rácsos vaskapuján túl, ahová már nem vetettek árnyékok a platánok, egy széles és poros tér választott el a vasúttól. Ezen a kocsifordulón hajtottak valamikor elegáns ívben az állomás elé a földbirtokosok hintói és a bérlők bricskái, egy betonkerítés mögött pedig rámpák sorakoztak, oda hordták az ökrös szekerek a terményt. Nagy forgalom volt itt régen. Most azonban nekünk hozták a szerelvények a gömbfát, hogy drótkadályt építsünk a határon. Ebből a rengeteg fából kellett két teherautónyit beküldenem a városba. Reggel telefonált a parancsnokság az állomásra, onnan rohant át a parkba egy vasúti munkás. Mi már a hajnali hűvösben kivonultunk a ha-

tárta, munkahelyünkre, csak Pepe piszmogott az ököristállóban egy jelentéssel az „íróasztalnál”, a három egymásra állított üres aknásládán. Intézkedett, hogy kezdjék el a rakodást, aztán kitrappolt utánam a prérre. Persze, menj csak be a városba, mondtam neki. De összerándult a gyomrom, arra gondoltam, azt is mondhatnám: nem engedlek! De miért ne? Csak mert én vagyok a főnök? A haverság többet jelent, mint az a stráf a vállamon.

– Hogy pont most, nyáron próbálhatok szerencsét...! Ez jó jel – toporgott mellettem, és izgalomban kisfiússá vált az arca. – Ez nagyon fontos az én esetemben.

– Persze. A nap fia!

– Röhögj csak ki... Bánom is én.

Néhány napja ugyanott álltunk, Pepe a lerakott aknákról készített telepítési rajzot, és közben azt magyarázta, hogy ő a „nap fia”. Ilyen nyári melegben szülte az anyja. Siófokon nyaralt, a strandon lett rosszul, a homokban napozva römizett a társasággal, és mire becipelték a kabinba, már elment a magzatvíz.

– Ez jót jelent, azt mondják. – A tenyere élére fűjt, hogy ne izzadjon, mert odaragadt a rajzlaphoz. Olvasta valahol, hogy az inkáknál nem lehetett főember, aki nem volt a nap fia. Ha egy előkelő asszony éjjel vagy borús időben szült, addig dugdosták, amíg ki nem sütött a nap, és akkor jelentették csak be, hogy utód született. – Mért lenne ez hülyeség? A napnál nincs hatalmasabb, nem kell ezen nevetni.

Nem volt kedvem nevetni. Dög fáradtan húzódtam be mellé a vadkörtefa árnyékába. Kezem szurkos volt a ládáktól, nadrágom a has táján fekete, ahogy ölemben cipeltem az aknákat, a térdem földes, vállam vörösre égett a kíméletlen napsütéstől, és a mellemre rakódott porban a csorgó izzadság kacsakaringós medreket tört magának.

A lebontott korhadrt drótakadály helyett újat építettünk. Kétoldalt a helyi határőrs géppuskákkal biztosította a munkánkat; komolyan hittük, hogy odaátról támadás érhet, és hátha pont ebből robban ki egy új világháború? Sietősen dolgoztunk, estig mindig be kellett fejeznünk egy-egy szakaszt, éjjelre nem maradhatott megbontva a határzár. Ki figyel ilyenkor az írrok fecsegésére...? Hűsz aknász és két szakasz kisegítő lövész nyüzsgött a kárikulában.

– Mi vagy te? – néztem az aknás ládán kuporgó Pepére, és próbáltam annyi nyálat gyűjteni a szájamban, hogy nyelni tudjak.

– Hát nem érted? A nap fia.

– Azt hittem, a szerencse fia vagy, hogy nem kell az aknák fölött gebesz-kedned, mint nekem.

Megrándult a válla.

– Csak egy szavadba kerül, és én is...

– Jól van, na. Felforrt az agyam.

Nem kellett volna így beszélnem vele. Annyi papírmunka volt – kimutatók, jelentések, anyagigénylések, helyszínrajzok, a katonai éberség melléktermékei –, hogy nem tudom, mihez kezdtem volna nélküle.

Esténként kiültünk a parkba, és azt magyarázta, hogy csillagász lesz. Bámultuk a fekete égen a rejtélyes kis vibráló fényeket. – S hátunk mögül, a sötétből, nyihogó nevetések és részeg kurjantások röppentek fel, a fiúk pálinkához jutottak. Pamacs egy fazék hátán dobolt, tiszta énekhangja ki-kibukkott a többiek ordító kórusából.

Máskor az uradalom romjai között egy gépészeti szakkönyvet talált Pepe. Napokon át hurcolta magával, mutogatta nekem az erőgépek rajzát, a metzeteket, és megesküdt, hogy mégis inkább mérnöknek kell lenni, az az igazi.

De tanultunk oroszul is, abból a nyelvkönyvből, amit a ládájában őrzött. Beültünk a jászol alá, felhúzott térdünkön volt az írka, és rajzoltuk a furcsa betűket, amíg csak rá nem untam. Aztán cigány–magyar szótárt készített, Pamacsból ásta ki a szavakat, csak hát ő szégyellte hogy cigány, és összevissza zagyvált.

– Fárasztó vagy – mondtam, amikor egy este átsétáltunk az állomásra, hogy a restiben lehajtsunk egy sört. Akkor épp a gyógyszerészetről lelkendezett, volt egy bácsikája, arról jutott eszébe. – Mindig van valami mániád. Minek ez?

– Nem fogjuk örökké itt lopni a napot, egy bűdös ököristállóban! Fel kell készülni a jövőnkre.

– És mi a rosseb az? – ásítottam.

– Hát ez az! Ez az, hogy nem tudom! Te nem érzed ezt a bizonytalanságot itt belül? – Megmarkolta a zubbonyát, tágra nyílt szemével majd felszippanzott, mert erőtlen voltam az egész napi kimerítő munkától. – Mi lesz velünk? Mire visszük így? Arra is gondoltam, tisztí iskolára kéne jelentkezni, ha már úgyis... Legalább tudnám, hogy mit várhatok! Majd megbolondulok, ha erre gondolok. Egy verem fenekén ülünk, és...

– Alattunk aknák, ne feledd. Túl kell élni.

Ingerülten hátravetette magát a széken.

– Ennyi az egész?! Ezt nem gondolod komolyan.

– Nem kell ugrálni. Mert nem is lehet ugrálni, nem engedi a világ. Ha pedig nyugodtan ülsz a fenekeden, az olyan, mintha máris kint lennél a veremből. Iszunk még ebből a savanyú sörből?

Együtt vonultunk be Sopronba. Az első látogatáskor csak az ő szülei jöttek le. Egy kalapos, angol kosztümös, hosszú lábú szépasszony rontott rá. Pepe, Pepe! – sikoltotta, és túl nagy és túl barna szeméből keveske könny szivárgott, ahogy összeölekeztek. Nekem is bemutatta az anyját: Pipi – mondta rá, így hívjuk a családban. És Pipi megsimogatta az arcom, vigyázzanak egymásra, fiúcskák, suttogta. Tükröt kapott elő, és összecücsösített szájával igazgatta a haját. A papa kopaszodó, kövérekésen guruló férfi volt, úgy járt ide-oda a szeme, mintha lett volna valami látnivaló a laktanya kultúrtermén, és nem is a menekülés útját keresné. – Azóta többször megjelentek egy vállalati Pobedával; akárhol jártunk a határon, mindig utánunk tudtak jönni, megszerezték a határsáv átlépési engedélyt.

– Megjött a szent család, hozza a linzert – morogta Lompos Lajos, aki egy szovjet rajzfilm farkas figurájáról kapta tőlünk a nevét. – Pipi–pepe–papa – pötyögte gúnyosan, valahányszor együtt látta őket. – Neked nem fordul ki tőlük a gálád? – förmedt rám. – Persze, zabálsz a linzerükből, aztán a naptól is óvod a barátodat. Egyszer majd megcsípi egy szunyog, és akkor ácsolhatjuk a koporsóját. – Lapos ács ujjával felrántotta a zubbonya ujját, hogy kilátszott inas karja. – Én csak a melóra vagyok jó. Mi? Hogy fölrobbanjak. Linzer Matyi meg lapozgatja a papírait, rajzolgat. Szépen nézünk ki...

Mire visszatalpaltam a prérre, a fiúk felállították a drótakadályt, kiásták az aknák helyét. V-alakban megtört a határ, ilyen helyen nehéz volt a dolgunk.

– Nézd csak, itt egy forgó lesz – mutatta Lompos a törés alsó csücskét.

A forgó azt jelentette, hogy itt a két oldalról befutó aknasorok megduplázódtak. – Jól kiumbuldaztam? Így lesz a legegyszerűbb.

Ő volt a legjobb aknász. Értette a dolgát.

Alkonyatkor hozzákezdünk az elásott aknák élesítéséhez, kiszedtük a biztosító szeget a gyújtószerkezetből. Lompos a belső sorokban, én a külsőben haladtam. A fiúk a hátunk mögött rakták össze a gömbfát, készültünk a hazavonulásra.

Akkor robogott be egy teherautónk, a városból jött vissza. A sofőr dudált, integetett. Mellőle Pepe ugrott ki, egyik kezében egy benzines kanna, a másikkal valami papírt lobogtatott.

– Sikerült! – kiabálta. – Mindenki velem iszik, fiúk! Sikerült...!

A benzineskanna pálinkával volt tele. Mire odafutottam, kézről kézre járt.

– Képzeld, egészen simán ment – ömlött Pepéből a szó, s a szeme fénylett a mámortól. – A doki vizsgált, forgatott, hallgatódzott elől, hátul, és azt mondta, komoly ritmuszavarok vannak a szívemnél, lehet hogy szívbillentyű-elváltozás, azonnal beutalt a saját osztályára, itt a papír, vissza se kellett volna jönnöm, de én erősködtem, hogy a cuccomért mégiscsak jövök, meg veletek is akartam beszélni, mert mégse mehetek csak úgy el!

Néztem Pepét, aki ügyesebb volt, mint a gróf, tudott fordítani a sorsán. Kint volt a veremből.

– Szoritottam neked – nyögtem ki.

– Klassz vagy! Igyál.

– Még nem végeztem.

– Igyál! Minden pénzemen pálinkát vettünk!

Ittunk a kannából, a pálinka a mellünkre csorgott, és körben mindenki röhögött, tolakodott, veregette Pepe vállát.

Lompos az aknazár túlsó feléről mérgesen kiabált.

– Mi van? Mi ez a banzáj? Én kimaradok belőle?

– Leszerelek – ordította feléje Pepe. – Itt a papír!

– A pálinkát hozd ide.

– Nem bírom elvenni tőlük!

– Akkor nem igaz egy szó sem az egészből.

– Itt a papír, itt a papír!

És a kórházi beutalót lobogtatva futni kezdett feléje. Már az aknasor közé ért. Ismerte a telepítési rendet. De a forgó! Kiáltanom kellett volna, hogy: vigyázz! De megbabonázva Lompost néztem, aki a túloldalon állt, görnyedten, feketére égve, szurkos nadrágban, fáradtságtól elgyötört arcán vad grimasszal – és nem kiáltott. Ettől ijedtem meg.

A robbanásokat egy pillanatig teljes csönd követte. A benzineskannából, amit valaki elejtett, bugyborékolva folyt ki a pálinka.

Rohantunk az aknazárhoz.

Pepe hason feküdt, aknászcsizmája széttépve, azonban a nadrágja, a zubonya hátulról ép volt. De tudtam, hogy ez csak látszat; a kastély homlokzata is becsapja az embert.

Arra mégse számítottam, amit aztán látnom kellett. Ahogy megfordítottuk, a testének nem volt eleje. Az arcát, a mellét, a combja húsát leszakította a robbanás, ahogy az aknákra esett. Mint amikor a sült halat kettéveszik, és a gerinc és a bordák és a koponyacsontok előtt nincs semmi.

Pipi-pepe-papa – ez járt a fejemben, és semmi más.

Bécsi elégia

1

*A csinos Testőr meghasonulása
okozatként izgat szenvedélyesebben
mint ez az egész Schönbrunn
e gonosz árnyak arkangyali mása
lélegzetet tikkasztó sor teremben*

*Frissítőért, mert szomjam éktelen
tutok Breughelhoz, a galériába
Kell ez a közbeiktatott
kis pihenő, mielőtt másodjára
maradék sillingemen
Döblingbe hajtatok*

2

*Hogy mit hozott a zentai csata
mármint a győzelem a becsvágy
szitotta s busásan kompenzált
Szavoyai Jenő hercegnek
a Belvedere láttán sejtethet:
a császár – bár alföldi gyarmata
jól tejelt – módjával törlesztett
de csak megépült ez a műremek*

*Hanem lovasszobra tövében
egy v i s s z a v á m o l ó : oly töményen
érdemtelen ez örök időkre szánt
tökély iránt
hogy hasonlattal élni itt árulkodón kevés
Minden idegszálával azt lesi
koppan-e már az alamizsna réz
Hogy nagysokáig semmi
ékesen szitkozódni kezd
Fülét a gyanúm rajta felejtí:
csak nem magyari disszidens?*

3

*Esik, vigasztalanul esik
harmadik napja vagy negyedik*

*Színesbe göngyölt bonbon a sok
női mosoly. Már mázahagyott*

*A ködlő parton tétova árny
Krlzsa-alak . . . Olga talán*

*Mesteri toll von fölé eget –
századelőnk így hitelesebb*

*És áll a bál . . . dől a Ballhaus
téren a vérünk . . . s maszlag a juss*

*A Burg fokán dölyfös ragyogás
magyar, horvát verejték a máz*

*Két vihar dúlt . . . a sasok oda
most unalom lóg a palota*

*homlokzatán: zordan meredő
kisértetet ver itt az eső*

*Halott nagyságét őrzi e ház
Meg sem is éri, hogy bőrig ázz*

4

*A felnőtt tudat legkevésbé józan
Párol az elme mind válogatóbban
évekig erjedő töményeket*

*Meggyőztél itt e sivár fogadóban
az árnyak farsangján a G l o r i e t t b e n
az ölelő kar a legkönnyedebb
A boldogságban, irgalmazz, ha tudsz
eszmélkedő koromban sem hihettem:
alázón érvel benne a gyonús*

*Nem, nem a Lisbetek és Gretchenek
felmerült ajkai kísértének
sem az új szépeké ellebegően
a Ringen, csókjuk titkán túlmenően*

*Elhagytam ezt a várost, gólyaként
vér láttán minthogy szédület fogott el
mindig a formalinos boncteremben
(sántít ez indok s kétes amarészt
hogy únt közérzetemmel émelgyetem) –
micsoda mérgező gőzökre leltem
e kövekből lehelő történelem
ismeretében! (nem felejthetem
kossuthos ősök, kurucok daca*

*tiltotta engesztelhetetlenül
látnom a Burgokat, Schönbrunn meg a
Belvederet mindenestül, belül)
innen még most is, hogy késként forog
bennem az önkény szülte okozat
és merev hajladozással zizegnek
körül csonthideg aszfodéloszok*

*Fordítsd el irgalmasan arcodat
ne akarj látni orcusit tiednek*

TAMÁS MENYHÉRT

Töredékek a tengerről

*Mintha csak önmagának élne,
önmagával civódna mélye;
míg tenn derűt csipkédzik fodra,
lenn gyöngy-titkait hatványozza,
majd mordul, nyög, ráng, mordul újra,
mint, ki a jajt, a kint tanulja,
villódzó halainak árnya,
mintha valami jelre várna –
kontinensnyi súllyal dacolva,
föltámad haragvó hatalma!*

*

*Tengermély! Törvényed törvényem!
Nyugalmat-roppantó harag vagy –
fogadj el engem is haragnak.*

*

*Ködlő világ – örök hűvös
homály a fenékről az égbolt,
egyszerre csodás és iszonytató;
értünk oltalmas, örvénylő, zord,
szótlan köveinek is arca van –
sebezhetetlennek érzem magam!*

*

*Tenger! Te mindig-eleven,
minden-tudó, Időnek játszótársa,
ki úgy adsz mértéket a végtelennek,
hogy az ember magát is annak lássa.*

Zsámboky mozija

A KEYSTONE ZSARUK

A szűk, kopott előszobában álltak, felsorakozva a kapitány előtt. Nebulók az osztályfőnök előtt.

A kapitány valami katedraféle mögött ült. Rosszkedvűen nézett a legénységre. Micsoda társaság! Ezekre bizzon valamit? Ezek kapnak el egy bankrablót, egy gyilkost?

Gonosz, kis pamacsszakáll a kapitány állán. Dühösen ugrándozott parancskiadás közben.

– A richmondi rém erre felé vette útját. Elrendelem a riadókészültséget! Rátok vár az a feladat, hogy...

A Keystone zsaruk majd egymásra zuhantak a rémülettől. Ó, Istenem, méghogy rájuk vár az a feladat! A sor szélén, a kövér Fatty csuklani kezdett és majd elejtette gumibotját.

Zsámboky jól ismerte a legénységet. Sorra meg tudta volna nevezni őket, ahogy ott álltak rémülettől reszketve.

A sor szélén a kövér Fatty.

Mellette a Conklin testvérek: Chester és Heinie. Az első pillanatban talán össze lehetett volna őket téveszteni, na dehát azért...! Először is Chesternek jóval nagyobb, lomposabb a bajusza, aztán meg Heinieben van valami kopottság. Kopott a homloka, az orra, a tekintete.

A hosszú, sovány Slim, majd a horpadtképű Al St. John. Végül pedig az aprótermű Hank Man.

A kapitány senki más, mint maga Ford Sterling, a régi burleszkek első nagy sztárja. Nyugodtan mondhatjuk, Chaplin előtt ő volt a Chaplin.

Mindenesetre akkor még együtt volt a legénység a Keystone cégnél. Az elszórt barakkok inkább fakitermelésre emlékeztettek, mint filmgyárra. Egyszerre több műteremben dolgoztak. Ha ugyan műteremnek lehet nevezni azokat az apró színpadokat.

Rácsos ablakok mögött ültek az utalványozók és utalványokat írtak.

Ford Sterlingnek többszámjegyű, tekintélyes összegről. Fatty se panaszkodhatott. A Conklinok is megkapták a magukét, akárcsak Slim Summerville. Az aprócska Hank Man-nek aprócska összeg jutott. Amit pedig Al St. John kapott, azt már nem is lehetett összegnek nevezni.

Odakint sűrű, vastag pelyhekben hullott a hó, csaknem elborította a barakkokat.

A fiúk odabent forgattak a műteremben. Vagyis inkább egy szoba sarkában. Mindenkinek megvolt a maga burleszkje, és a maga színpada. Az egyik Fatty dolgozott a stábjával, a másikon a Conklin testvérek, a harmadikon Ford Sterling.

Ha véletlenül Fatty előbb végzett, mint Ford, akkor azonnal átment hozzá. De már ott találta Al St. John, a Conklinokat, Hank Mannt. Igaz, Ford volt a sztár, mindenki őt próbálta utánozni. Azért nem szédült meg, azt igazán

nem lehet mondani. Talán egy kicsit nagyképű lett, dehát Istenem! Egyéb-ként, ha csak ideje engedte, ő is megnézte a többieket. Szóval tippeket adtak egymásnak. Mindent megbeszéltek.

A forgatás szünetében átszaladtak az utca túlsó oldalára, a kis boltba. Mi mindent lehetett ott kapni! Frissítőket, sajtót, felvágottat, parizert. A Conoklinok mindig parizert kértek. Fatty sörözött, Ford kávét ivott. Meg-esett, hogy Slim egy kis sót szórt a kávéjába, és ilyenkor majd felrobbant. Körbe kergette az üzletben Slimet. De amikor visszatértek a barakkokba, hogy tovább folytassák a munkát, már el is felejtette az egészet.

– Egy zord atyát alakítok – magyarázta Ford –, aki egy cseppet se bizik a lánya erkölceiben, és egy alkalommal bebújik a szekrénybe...

– ...és itt jön ki! A könyökömön jön ki! – szólalt meg mögötte Chester egy parizeres zsemléből.

– Idefigyelj, Chester! Nem szeretem, ha valaki teleszájjal beszél.

– Márpedig akkor is megmondom!

És megmondta.

Ford pedig megmondta, hogy Chester olyan, mint egy könyökvédős kettőskönyvelő. Akármit is csinál, egy unalmas kettőskönyvelő. Egy vén trotty. Hogy Heinieről ne is beszéljünk. Mert ő egyszerűen nincs. Nem létezik.

Chester neki akart ugrani, de Heinie visszafogta.

– Hagyd! Csak bolondozik.

Ford még kiabált egy darabig, aztán eltűnt a műteremben.

Este együtt villamosoztak hazafelé. Chester egyszerűen nem tudta megakadályozni, hogy Ford Sterling meg ne váltsa a jegyét. De nemcsak az övét, – Heiniejét is.

Megtörtént, hogy munka után nem mentek mindjárt haza.

– Fiúk! – mondta Fatty. – Azt hiszem, nem árt, ha kifűjjuk egy kicsit magunkat.

Irány a mulató. Az egész társaság betódult a Trocaderóbe, ahol persze mindenki ismerte őket.

Mégis az volt az igazi, amikor házimulatságot rendeztek. Amikor vendégül látták egymást.

Fatty, mint házigazda.

Lázasan készülődött a vendégek fogadására. A legelőkelőbb cukrászdából hozatta a tortákat, süteményeket. Felfogadta a legjobb étterem szakácsát. Na és, aki az italokat összeválogatta! Hát az meg éppen nem volt más, mint egy lecsúszott angol arisztokrata. Szóval, minden a legnagyobb rendben. Fatty igazán nyugodtan ülhetett volna bordóhuzatú karosszékében. Csakhogy egyáltalán nem ült nyugodtan. Ide-oda pattogott, mint egy izgatott gumilabda. Hol a konyhában bukkant fel, halálra idegesítve a szakácsot, hol a borospalackokon kapargatta a vignettákat.

– Az évjárat! Meg kell nézнем az évjáratot!

– De uram! – A letört angol arisztokrata félelmetes pillantást vetett rá.

Fatty egy darabig az ebédlőben ödögött. Hirtelen az órára pillantott.

– Úristen! Mindjárt nyolc, és nem jönnek. Egyszerűen nem jönnek.

Kilógott az ablakból, úgy leste a barátait. Lerohant az utcára. Izgatottan szimatolt a ház körül. Senki! Senki!

Visszakullogott a kapuhoz. Csakhogy egyszerűen nem tudott bemenni. Hiába rángatta a csengőt. Senki se nyitott ajtót.

– Na, mi az? – hallatszott fentről egy meglehetősen sértődött hang.

– Ford! Ó, Ford!

Úgy ám, Ford Sterling hajolt ki az ablakból cylinderben, zsakettben, sétatálcáját az ujjai között pörgetve. Hátraszólt valahova a szobába.

– Egy dagadt alak rumlizik odalent.

Feltűntek a többiek is. Mind őt nézték, akárcsak egy páholyból. Slim, a két Conklin, Hank Mann, Al St. John.

Fatty csak hűledezett odalent. (Fatty kiválóan tudott hűledezni. Kevesen tudtak úgy hűledezni.)

– Mi az? Mikor jöttetek? És egyáltalán...

Ford fagyosan felkacagott. – És egyáltalán! Mit gondoltok, fiúk, nem kéne rendőrt hívni?

– Alattomos fráternek látszik a dagadt.

– Lehet, hogy fegyver van nála.

– Az ilyenek a legveszélyesebbek.

Fatty a kezét tördelte. – Ne hülyéskedjete!

Fatty könyörgött, kiabált, fenyegetőzött. Egy pillanatra még a portás is kidugta fejét fülkéjéből. Úgy nézett rá, mint egy csavargóra. Ő meg lerogyott az ablak alatt.

– Ne tegyétek ezt velem!

Főlpattant a kapu. A fiúk kitódultak. Nevetve fellapátolták Fattyt a járdáról és bevonszolták.

– Éljen a házigazda! Éljen a mi kedves házigazdánk!

– Heinie Conklin a zongorához ült, és kuplézott. Ford Sterling énekelt. Hank Mann az asztal alatt mászkált. Sajátos, de Hank Mann nagyon szeretett az asztal alatt mászkálni.

Ford Sterlingnél mindez másképp zajlott le.

Leereszkedő fölénnnyel fogadta a vendégeket. Mint aki tulajdonképpen egy kicsit csodálkozik, hogy élni mertek a meghívással. Különben sehol olyan finom italokat nem lehetett kapni, mint nála.

A Conklinok süteményei!

Slim citromtortája!

Al St. John teája!

Hank Mannél semmit se lehetett kapni. Az aprótermetű komikus soha nem hívott meg senkit. Slim szerint nem is lakott sehol. Csak Fattynál az asztal alatt, a szőnyegen, a Conklinoknál a zongora alatt, meg Al St. Johnnál a konyhaasztal alatt.

Együtt mulattak, és együtt dolgoztak. Mindegyiknek megvolt a maga kis műterme a barakkokban. De mégis az volt a nagyszám, amikor együtt forgatták a bátor legényeket.

A kapitány valami katedraféle mögött ült. Eppen telefonhívást kapott. Közben rendkívül bizalmatlanul tekintett a fiúkra.

Ott álltak felsorakozva. A sor szélén a kövér Fatty. Sisakja álláig csúszott. Ő maga szinte haldokolt a rémülettől. Hova kell kivonulni? Kivel kell szembeszállni? Mellette a Conklinok: Chester és Heinie. Egymásra dőltek. Bajuszuk összecsúszott, karjuk összegabalyodott. Slim Sumerville idétlenül vigyorgott. Al St. John kihajolt a sorból, előre görbült a katedra felé. Hank Mann legszívesebben eltűnt volna a lábak között.

Igy álltak parancsra várva.

A kapitány letette a telefonkagylót. Az asztalra helyezte tiszti csákóját. Felállt és levette zubbonyát. Elhagyta az emelvényt.

A legénység magára maradt.

Talán azt várták, hogy valaki majd elfoglalja Ford Sterling helyét. De akkor Fatty bevágta sisakját a sarokba. Búcsút intett a fiúknak, és eltűnt. Őt követték a Conklinok, majd Slim Summerville. És mire a horpadtképű Al St. John körülnézett, már Hank Mann is elpárolgott.

Odakint bontani kezdték a barakkokat. Vasdarabok emelkedtek ki a földből. Furcsa acélvázak.

Al St. John odabent állt az őrszobában. Odament a telefonhoz. Beleszólt. Mindenféle neveket kiabált a készülékbe.

– Ford! Hé, Ford, ne hülyéskedj! Chester! Mi van veletek?!

Rekedtes, hörgő hang felelt. Örvénylő zúgás.

Letette a kagylót. Belebámult a levegőbe.

– Alighanem lóvá tettek.

Így állt egy darabig. Megigazította a sapkáját, és elindult, hogy megkeresse a többieket.

A FÜRDŐZŐ LÁNYOK

A tengerparton futottak a fürdőző lányok. Fodrosszélű fürdőruhában futottak a fürdőző szépségek. Hatalmas strandlabdát dobáltak egymásnak. Ha valamelyik lány túlságosan sokáig tartotta magánál a labdát, a többiek rávetették magukat. Kibokszolták a hóna alól a labdát, őt pedig lerántották a homokba.

A fekete Gloria Swanson úgy kigyózott át közöttük, hogy egyszerűen nem tudták elkapni. Oldalt ugrott, elsiklott mellettük. Egy pillanatra megállt. Magasra emelte a labdát, és odadobta Sub Pollardnak, a kövér, nagybajuszos masszörnek.

Sub Pollard csikos trikójában a gyúrópad mellett állt. Néhányszor feldobta a labdát a levegőbe, majd elhajította. Sodort egyet a bajuszán, és a lányok után vetette magát. Azok sikoltozva menekültek. Hirtelen megfogták egymás kezét, és körbe ugrálták a fürdőmestert.

Sub csípőre tette a kezét, egyik szemét lehunyta. Egy váratlan mozdulat, és máris elkapta az egyik szépséget. Az aztán kapálózhatott, vitte a gyúrópadra. Végigfektette a padon, elkezdődött a dögönyözés.

– Egyetlen egy fölösleges dekát se török! Egyetlen egyet se!

– A fürdőző szépségek a fürdő sétányán futottak, apró kis napernyőiket lobogtatva. Köztük Gloria Swanson. Nyomukban Sub Pollard.

– Hohó, kisasszonyok! Hohó, szépségeim!

A fürdőző lányok keskeny hegyi úton kapaszkodtak fölfelé. Akadt, aki visszacsúszott, de a társnője elkapta a karját. Éppen idejében. Sub Pollard már ott fújtatott, lihegett a nyomukban.

Hóbuckák között ugrándoztak a szépségek. És ha valaki azt hiszi, hogy fodrosszélű fürdőruhájukat valami melegebb holmival cserélték fel, hát az nagyon téved. Úgy hógolyóztak fürdőruhában.

Sub Pollard a befagyott tó jegén állt a gyúrópadja mellett. Csípőre tette a kezét. Szemmel láthatóan azon törte a fejét, hogy férközhetne a lányok közelébe.

Ebben a pillanatban egy jókora, keményregyűrt hógolyó képen találta. Telibe trafálta. Akárcsak egy havas hegyoldal zuhant volna rá. Látni nem látott semmit. Csak azt az éles, gúnyos nevetést hallotta.

– Ég veled, Sub!

Gloria Swanson Sub Pollard felé intett. Átugrott egy hóbuckán, faképnél hagyta a barátnőit.

– Ég veletek!

Azok meg csak nézték, ahogy kecsesen integetve átszalad a jégen, és eltűnik valahol a végtelenben.

H A R S E R N Ő

Korinthosz

*Négyezer év, csak, amiről tudunk –
tele virágzás, tele rommező,
írott sarukat hordó kurtizánok
s polgári gög, művészetkedvelő.*

*Kelet s Nyugat itt rakta át a kincsét,
a fuvardíj rabszolgák háta volt,
s a fellegvárban papnők öle várta
a meghódított felkapaszkodót.*

*Itt minden hitnek lakott istene,
és minden bűnnek templomot emeltek,
földrengés dörgött intést, s Pál apostol.*

*De felragyogott naponta Laisz
szétszórt tükrében Apollón szeme –
s ez elég volt megóvni a gonosztól.*

Amarillisz

*Ó amarillisz piros trombitái
billentyűs porzók
hármashangzata
győzelmi dal melytől ledől
a télvég Jerikó-fala*

*Önodadobó lendület
árnyból kiszántott
fénykaréj
koronázási kardsuhintás
hajnallá robbant hagymaéj*

*Ujjongva ünnepellek
s olcsóbban én sem adom
lángoló amarillisz
egy napra célbatalált
legmúlóbb gondolatom*

Elżbieta, Elżbieta

*Egy Kutnyánszky Liza nevű lengyel-nőbe
voltam szerelmes, majd Germaine Joyeusebe,
majd Odette Lacostebe, Levinson Lujzába,
Manon De Chambartba, Marie Trépinardba,
s a legszebbe, a szép kalapvarró lányba,
Orosz Annába és annak hugába
és emlékezetből Leveszy Pannába,*

legtöbbjükbe, sajna, egészen hiába.

Illyés Gyula

Nem lát sem elöl, sem hátul fényt odafent. Alszik tehát a hölgy, háliszennek. Döglik a dajna! Nem győzte a várast, elhevert. Villany persze nincs a rohadt udvaron, se hold. A grafikus úr két ablakszeme kivilágol. Közvilágítás helyett. Csendben becsusszan a kulcs, csudálatosmód a makacs wertheimzár is kinyílik ez egyszer. A nyikorgós ajtó is feltárul. Hiába, most már minden kezére játszik az embernek! És még a villany is ég idebent. Égve hagyta a dajna... Merné csak ő! De nem, a dajna figyelmes lehet így is. Hogy felmehessen a férjecske. Hogy meghallhassa fülébe susogását. „Ő te szegény kis fáradt bikám... Elnyűtt ugye ez a rohadt nap is, kis kosom... Elnyűtte az apukát... No de ne féljen az apuka... A te mamácskád majd elfeledteti, ért hozzá a te kis jó mamácskád... Elfeledteti a te kis fekete párdudod...” A dajna. Bárcsak aludna, aludna. Egyetlen magyarázó mondatot se tud úgysem kipréselni a száján. Bizisten legjobb lenne az egész manzardot körülrakni méterenként egy-egy trikettős rúddal, és egyszerre... Bumm! Fel a dajná, az átkozott könyvtengerrel, a rohadt, bűdös, lábszagú irományokkal, a pállott szerelemszaggal, a szegénységgel együtt. Bum, bum, bum.

Sárga villanyfény sárga falépcsőt világít meg. Felfelé, meredeken, keskenyen. Nyolcvancentis ülepű nő már nem férne fel. Bruhaha, egy tisztos hátsójú középkáder-nej asszonyság ide már nem férne fel. Igaz lenne, hogy már a dajna se fér fel, vagy le lassanként? Haha, úgy elhízik egyszer, hogy felszorul... Nem tud lemenni, én meg nem megyek fel hozzá. Kész, tiszta válás... Plakát erről, plakát arról. Rohadt meredek lépcső. Ha fát cipel fel, csak fújtat az ember, hogy... Aki csináltatta, azt! Csak a rücskös fehérre meszelt fal odafent, az vonzza az embert. Fehér rücskös fal, fehér alapon sárga lecsurgással. Hányszor ugatta a dajná, fesse már le valkiddal a sárga csíkokat, olyan, mintha lepisálta volna valami ordinaré pasas. De beszélhet annak az ember.

Nyilván azért hagyja úgy, azért... „Ott van a kurvád képe! Azért tetted oda, hogy első pillantásod rá essen, ha belépsz kies lakodba... Ahogy felmászol, belebámulsz a bárgyú képébe, utána mindjárt rám mászol... Csináld

meg te! Rakj köré mirtuszkoszorút is . . . Esetleg örökkön égő villanykörtét . . . Még lopok is neked, te! De fiam, én neked nem meszelek! . . .” A dajna!

Fújtatva áll az első lépcsőfokon. Meredten bámul fölfelé. Ott van, persze, hogy ott van. Ez ugyan nem ment ki Amerikába, ez itt maradt. Örök cél-táblának. Színes fotó, népművészeti babák között . . . Ide néz, direkt őrá. Az átkozott. Érződik, hogy nézi. *Mit nézel, te kis szőke bestia?* Ordítani szeretne. Behunyja szemét. Mintha vaksetét éjszakában lenne, odakap bal vállához. Megérzi a nyél fogóbütykét. Örül. A viharkabát van rajta. Nyakában, csuklónál elköthető. A leszólt, leócskázott, kicsúfolt, sárgás viharkabát. „Ez jó” mondja hangosan, s bal könyökét hátra feszíti. Vállából, vállától (?) felcsil-lanó hosszú fámdarabot ránt elő. Úgy rántja, mint díszelgő tisztek a villogó pléhkardot. Meglóbálja egyszer, kétszer, s alsó ajkát beharapva fölfelé röpíti a fémrudat. Suhanva száll. A női arc felé. Ki ne szúrjam a szemét, gondolja, de mire idáig ér, már remegve áll meg a fémrúd a nyakában, a hajtincsbén, a főütőér környékén . . . Ó, kap a fejéhez, beletaláltam! . . . Ekkor koppanva lehull a tör. Látni, hogyan hajlik alá, esik egyre gyorsuló hullással arra az ajtó előtti négyzetméternyi pihenőre. Egyetlen koppanás, aztán csend, csend.

Egy-két másodpercig meredten bámul felfelé. Várja, valami történik. Az áldozat sikolyára vár? Vagy a dajna fölbukkanására? Esetleg mindkettőre? Ekkor mintha észbekapna. Rájött talán, hogy merényletet követett el, még-hozzá sikertelenül? Lehetséges. Mindenesetre teátrálishan homlokához kap, ahogyan a romantikus tragédiát előadó faluszínház-as színészek szeretnek lélekbe markolni. E mozzanatból az objektív figyelő (ha látná e magányos éjszakai históriát) következtethetne valamire. Példának okáért némi lelki defektusra, esetleg mértéktelen alkoholfogyasztásra, vagy egyszerűen a szerfelett papucshős férjek – feleségük előtti számadásra készülődés közben szokott – elő-hősködésére. Abból, hogy a férfi hirtelen hátat fordít az „áldozat”-nak, és leül az első lépcsőfokra, talán arra lehet következtetni, hogy mindegyik ok közreműködhetett a merényletben, s most újabb ötlet születésére vár. Vagy esetleg szundít egyet?

(Bocsásson meg nekem, asszonyom, hogy ily rettenetes dologra vetemedtem. Nem vagyok különben gyilkosfajta. Tudtommal embert eddig nem öltem. Ha a helyzet arra is kényszerített, hogy tűzfegyvert használjak, csupán véletlenül sebesítettem meg embert. Akit tudtam s hagyta magát, én részesítettem elsősegélyben. Ez azonban, asszonyom, valami örületféle lehetett. A mai nap után. Meg kell értenie, asszonyom.

Ne meredjen rám így, Elżbieta asszony. Ilyen hidegen, közömbösen. Ha most át is szúrtam főütőerét a bal füle alatt, higgye el nekem, csakis erős felindulásom következménye. Nem vagyok gyilkos természet, ismétlem. Megvallom, kolerikus vagyok, állítólag orosz-lán-vonások is olvashatók horoszkópomból. De ez a dobótör nem ölési célból van balvállamnál a kabátujjba rejtve. A stáb összekacsint, ha meglát ebben a viharancugban. „Terepre megyünk srácok, statisztákkal . . . Erdei harcra rendezkedett be az öreg.” Ezzel a tőrrel eszem, ceruzát faragok, és hús méterről célba találok. Megvallom, terepen csak akkor érzem magam teljes értékű embernek, ha legalább egy ilyen kis önvédelmi szerszám nálam van. Ma is terepen voltam kint, s így hozta a sors, hogy délután találkoztam a l e x i k o n o s Abellel. És íme: a merénylet maga ellen. Reggel pedig nem ilyen szándékkal dübögtem itt le, ezen a billegő deszkalépcsőn.

Csupán az ismeretségből kifolyólag akartam önt meggyilkolni. Régen ismerem önt, Elzbieta asszony. Nem tudom, hogy van maga mostanában Schubert B-dúr triójával. Emlékszik még rá? De arra már, ugye, nem, hogy mikor hallottuk együtt? ... Neeem? ... Nem létezik, kérem. D.-ben, a nyári szabadegyetem záróünnepélyén. Így sem emlékszik? ... Szőke, hosszú haja volt, Elzbieta asszony, egészen olyan, mint az akkoriban itt meg ott egyre gyakrabban feltűnő német egyetemista lányoké. Csakhogy maga, Elzbieta asszony, lengyel volt, s következetesen franciául beszélt, bár németül is meglehetősen perfekt volt. Jobban mint én, vagy a barátom ... Emlékszik még, párdon, moszjő Hankissra? A profra, kérem, aki a magyar irodalomról franciául beszélt önöknek ... És arra a kis gyakornokra sem emlékszik már? Lehetetlen! Alexandre ... Sándor, Asztalos Sanyi ... Na, ugye, már emlékszik ... Ő mutatott be magának. Franciául. És utána magyarul hozzá tette, a nő foglalt, evezze a francba, Kara ... Pedig csak néztem magát. És még emlékszem a könnyezésére, ami a második tételnél megkezdődött. „Nem lehet ez is német ...” mondta Sándornak, aki utána rögtön valami német verset kezdett el mondani. Valami H betűs költőtől ... Heine lett volna? ... Hölderlin? ... Vagy inkább Gulyás Pált mondta, magyarul, akivel maga is találkozott egy ízben ... Alexandre mutatta be magát, s a költő mindjárt a m á s - f a j t a németekről beszélt. A másik, virtuális Németországról ... Én hallottam, de kérem remélem, maga is emlékszik, Elzbieta asszony. Már belezavarodtam ebbe, pedig nem akarok kitérni semerre ... Csak nem tudom, maga miért tűnt el hirtelen D-ből ... Sándor barátom sem találta meg seholsem ... Később sem ... Húsz év múltán sem ... Amikor poémát írt a B-dúrról, meg arról a szeptember legeleji napról, aztán meg ... magáról ... Milyen fura, csak most eszmélek rá, Elzbieta asszony, önnek akkor Malgorzata volt a neve, és mi csak úgy emlegettük, hogy ... Zata ... Később is: „h a l l o t t á l v a l a m i t Z a t á r ó l?”, de egyikünk sem hallott semmit sem ... Azután sem, ahogy Margit művésznő előadta a verset a rádióban. Arra sem jött soha reagálás. Pedig valamelyik lengyel költő is lefordította. Szeptember elsején hangzott el, emlékszem, az évfordulókora. Azt hiszem, ötvenkilencben ... De nem jött semmi hír.)

Mintha mázsás lenne, úgy emeli fel fejét térdéről. Ültében megfordul, s felfelé mered. Azt hitte talán, hogy a nyakon szúrt fej azóta lehullott a tör mellé? A felszakított kép azonban csak ott piroslik a rücskös falon. Ahová úgy kell feltekinteni, mintegy áhítattal, ahogyan az égbe néz az ember. Bámul csak fel, s nincs ereje tovább lépni. Tehát erőlködve Kassák fényképe felé fordítja fejét. Ott van ugyanis a lengyel nőével szemközt. A kalapos portré, a gyászjelentés felett. Csakazértis erre a szigorú arcra néz. Kassák szeme pályáját amint végigfutja, ismét a képet látja. Viszont Kassák is – tán – Elzbieta asszonyt nézi. Nem a szoba ajtaját, ahonnan gyakran kilép a dajna, teljes meztelenségében is. Kilép ... Most is megtehetné volna, villan az eszébe. Elvigyorodik. Félrehúzhatta volna a sötétzöld függönyt, és kiléphetett volna a zajra. Hangosan nevet. Jó ötlet. Motyog hozzá.

– Hátba most kilépett volna ... De bekapta volna a töröcskémét! ... Viszont ... hogy magyaráztam volna meg nekik? No, nem neki ... ááá, nem neki ... Nekik, a nyomozóknak ... Hiszen én nem a dajnáat akartam ... elvtársak, dehogy is a feleségem akartam ... Hűségem feleségem ő kérem, ... semmi okom az effélére ... Én kérem a lengyel asszonyt akartam ... az

életemből kirekeszteni... Kipasszolni, kérem... Nem, apám, ez nem jó... Ezt nem hinné el a kutya sem... Azt kérdeznék: öregem, maga honnét ismeri ezt a lengyel hölgyet, és milyen viszonyban volt vele... Valami *ezmegez* nem volt maguk közt?... És miért szakított a spiné?... Nyilván csakis ezért akarta kiiktatni az életéből, Kara Károly!... Node, elvtársak, ez élénk, sőt mondhatni... óceáni tévedés, uraim... Soha ebben a rohadt, rövid életben, uraim... Még nem is láttam, kéremszépen...

Rázza a fejét. Két tenyerébe fogja. Leül. A második lépcsőfokra. Háttal a nőnek.

(Egyáltalán... hogy tudta maga, Elżbieta asszony, elfeledni, 1944 nagypéntekére a B-dúr triót? Nem értettem kérem... Akkor reggel a Dnyeszterparti házban ültünk, a maguk szalonjában, ebédlőjében, ami nálunk is volt és van ma is minden tisztas középosztályi házban. Vendégszoba volt, mert mi voltunk benne a vendégek. Nagy István főhadnagy és ez a muki itt, tisztelttel Kara Károly. És ön ült az asztalnál, Elżbieta asszony, meg a kedves mamája. Szőke haja volt, olyan kurtára vágva, hogy a kiskabát gallérját nem érte el... Emlékszem, jobb oldalon volt a választéka. Ó, akkor már tudtam, hogy menyasszony. Egy csernovici moldován kereskedő – akkor éppen feketéző – férfi menyasszonya. A pasasnak emeletes bérháza van Csernovicban, és én akkor eldaloltam magának, Elżbieta asszony, hogy *C s e r n o v i c p i a c á n, E g y i d e g e n l e g é n y, Ü g y s í r, r í, k e s e r e g, A t ö m l e c f e n e k é n...* De maga nevetett ezen, és szegény Nagy István főhadnagy, civilben gimnáziumi tanár, irigykedve rugdosta a csizmám szarát, mert észrevette, hogy valami kis közös titkunk lehet. Persze, szegény Nagy Pista nem tudta, hogy ön, Elżbieta asszony, korán reggel, amikor a díványon felköltött, egy pohár vodkával meg gőzölgő teával, hogy akkor – bocsánat az indiszkrécioért és profánságért – hegyes nyelvecskáját is bedugta a... számba, míg lecsücsült a dívány szélére, és közben elsuttogta, hogy a mama meg ne hallja: menyasszony, dehogy o l y a n, a világért sem, a vőlegényét szereti csak, de... az este olyan kedves, udvarias, gáláns voltam hozzá, úgy keringőztem vele... csizmáson is... Nem úgy, mint a többiek, a többi magyar tisztek, akik beszabadulva egy kisvárosba, hetek óta először rendes, villanyfényes lakásba, a sok istálló, házrom, krupliverem, lövészgödörben töltött éjszaka után, amikor az ember mindig a falvak és városok közt k i n t töltötte a napalokat és éjszakákat, mert magyar és paraszt baka volt, meg kell értenie, Elżbieta asszony... még akit Kőszegen neveltek a c ő g e r b e n, az is elfeledte az úri illemet, nincs már ilyenkor benne semmi tartás... Engedje meg, megvallhatom most már, én is remegtem önért, de kezem csak simogatott, soha nem élvezett remek idomokat sejtett meg, és maga akkor azt mondta, most nem lehet, a mama fenn van, de megsúgta, írjak neki háború után, ez meg ez a címe Csernovicben, Miszelina Jaszinska a neve... Felírtam a noteszembe, és akkor, ezért is bocsásson meg, úgy beleharapott a nyelvembe, kifordult szemmel, hogy kicsordult a vérem... És csak kacagott aztán, rémülten is, és később fényképen is ilyennek láttam magát, Elżbieta asszony, éppen ilyennek, amikor Maggie-t játszotta, Jan Swiderski volt ön mellett Quentin... Akkor azt a képet kívágtam, és azóta őrzöm, Elżbieta asszony, mert... arra a nagypénteki reggelre gondolok mindig, ha látom, a maguk kerek ebédlőasztalára, s cipője nyomdosásaira, az asztal alatt. Meg... Nagy Pistára, aki aznap kapott a szívébe...)

Megint feláll. Egy lépcsőnyit lép. Felpillant, a színes képre, aztán hátat fordít neki, s letelepszik. Most a Kassák-fényképnek kezd beszélni. Hangosan, semmivel sem törődve.

– Kedves Kassák úr. Ön, mikor klubvezető voltam, azt kérdezte, *mágá kicsodá Kára úr... velem elolvástatták magának egy írását, mért nem azt tolytátját? De há már itt ván, ákkor ide csináltásson válámi fálatozót, de mágá író, kérem...* Tökéletesen restelltem magam, Kassák úr kérem, de dologtalan nejem volt egy kislánnyal, *válámit csinálni kellett...* Mert én végeredményben közgazdász volnék, Kassák úr kérem... Pótlékként írok meg évenként egy elbeszélést... Amikor már nem tudok mit kezdeni tettvágyammal... De azokat nem szívesen mutatom meg senkinek. A szerkesztők úgy sem hozzák le, holott híresztelik, hogy nálunk nincs kiadatlan jó kézirat, ámbátor az elképzelhető, Kassák úr kérem, *mágá is tudta ezt, hogy ákádnák, kéremszépén...* No, úgy lehet, ahogy a sok írásba belecsömörlött Csé mondta volt: akik buták és megalomániások, azok kilincselnek ültre a szerkesztőségekben, és aki ad valamit a kéziratára, az a Dunának ír, mint Örley úr, vagy feleségének adja, gyújtósnak... Dehát a dajna önagysága dossziékba rakosgatja. Ilyenek a második nejek mind... Szóval gazdasági szakértő vagyok, Kassi úr kérem, valamint magyar filmeknél népi szaktanácsadó. Igen, igen... A mellett írtam már vagy hat forgatókönyvet. Noperszekérem... főként az előlegek miatt... a második nej kedvéért; meg aztán elképzelhettem én is – ugye – egy-egy filmet?! Szegény rendező komáim pedig mindig pofára estek ezekkel az óberhén... De nem eresztik el a kezem azóta sem. Ott vagyok minden... művészfilm forgatásán... Kassák úr, tetszik tudni, okos emberek közt kell egy advocatus diaboli is, akit azért fizetnek, hogy ócsárolja mindazt, amit a többiek jónak tartanak... Meg a fene tudja mért. Van akivel népdaloznom kell... Jancsóhoz is mikor kimentem a hófúvásban a töserdei forgatásakor, leállította a banzájt, úgy megörült... Jogos tehát a kérdése, Kassák úr, kérem... *mágá kicsodá Kára úr...* Kicsoda? Kicsoda?!... Zsirösszetartotta viharkabátja ujjában úgy hordja az ejtőernyős nikkelezett acéltört, mintha örökös felderítő lenne... Aki bármelyik pillanatban megadja magát, feje felé emeli kezét, hagyja magát végigmotozni... és az első szemhéjlehuntyáskor már szíven is szúr a törrel... Mert ott van a balkabát felsőujjban, csak egy bütyök sejlik ott, meg a másik oldalon, mint valami díszecske. Szóval nem tudom, *kicsodá mágá Kára úr...* Író, filmes, gazdasági szaktanácsadó, vagy?... Hát mondja, Kassák úr, mi a jóisten tud lenni az ember azonkívül, ami?...

Megrázza magát. Szentisten, látszik rajta a felismerés, hiszen mindezt hangosan mondta, mintha... szónokolna valami nyilvános gyónáson... Vagy pszichológusnak tárná fel lelke ferdeségeit... Tátva marad szája, úgy hallgatózik... Vajon előjön-e erre a hosszú miatyánkra a dajna? Csend. Valahol lentről vécé zuhog. Legyint egyet. Tapogat a szívfelőli belső zsebben. Kihúz valami lapos üveget.

– Látja, Kassi úr... *Kára úr kurvoáziét iszik...* Ezt tetszik tudni... Marina Vladytól látta... Vége volt a felvételnek, hát nem előhúz egy lapos üveg konyakot és kortyol... Okos dolog... Elzbieta asszony – fordul hátra – emlékszik, kérem, maga is így tett, amikor Beátával kettesben volt... Abban a Cybulski emlékfilmben... Leveti ruháját, s kezében a flaska... Ilyen, ilyen. Lám, akkor maga, most meg én...

Iszik, aztán gondosan megtörli az üveg száját, s elteszi. Ismét legyint. És leül.

– B-ok felmenni a dajnához! Ezt neki!

(Nemrég halt meg, kérem, egyik gyerekkori barátom. Gabcsi apának hit-tuk. Tanácssttkár volt szülővárosunkban. Elżbieta asszony, ő újságolta, hogy látta magát... 1944 augusztusának egyik hajnalán, amikor Varsó égését nézték... A német tábornok akkor hajnalban tüzérosztályukat kiküldte egy Varsó melletti erdőrés lövésére. Úgy gyanították a nyemcik, hogy varsói felkelők bújkálnak ott... Négykor indultak, ötre odaértek az erdőszél elé. Az ütegparancsnok százados Gabcsi apával előre lovagolt, be az erdőbe. Fehér kendőt lobogtatva... Köd volt... Bevallotta, szepegett a fenekük... A partizánőr majdnem beléjük lőtt... Akkor ismerte fel a magyar egyenruhát... A maguk parancsnoka is előjött. Gyorsan megegyeztek... Gabcsi apa volt a tolmács, mert ő már másfél éve kint volt... Gyalogos volt, egy úgynevezett rohamszakasz parancsnoka... Tehát nélkülözhetetlen így is, úgy is. Mert tolmácsolni tudott... A nők gyorsan megtanították a nyelvre... Így hát most is fordítgatott kevert szlovák–oroszlengyel nyelven, közben járt a szeme... Észrevette ugyanis: az őrszem hóna alatt ügyes kis angol s t e n g u n leselkedett, ez a gyorsan köpködő, könnyed masina... Hogy kívánta azt akkor!... Mégis elfeledkezett egyszerre erről. A nap első sugarai közt váratlanul megjelent az őrszem mellett egy vöröskeresztes lány... Katonasapka volt a fején. Háromgombos sötét kabát, minden válltömés nélkül, alatta csíkos blúz. Szürke szoknya. Félretaposott félcipő... Könnyedén neki dőlt jobb vállával a fának, fehér karszalagos bal keze csipőre támasztva... Mondtam Gabcsinak: „Miért nézted meg ennyire?” Rám nézett fekete szemével, és hebrin felelte, ahogy beszélni szokott. „Miért?... Te talán nem tudnál egyszer látott nőről beszélni nekem?... Olyanról is, akit negyedszázada láttál? Tíz percig összesen...” Igaza volt Szabó Gabcsinak. Huszonöt évvel később beszélünk magáról... Hogy jöttem rá, hogy magát látta?... Véletlenül tárcám-ban volt ez a fényképe, Elżbieta asszony... Tudja, G i u s e p p e V a r s ó b a n... Az a szanitéclány... Odahaza volt ez, a Fényes nevű étteremben tartott érettségi banketten. Gabcsi hirtelen izgatott lett. – „Ez ő!... ez ő!... Ott volt Varsó alatt. Ez ő!... Ivott a pálinkánkból, s köhögött tőle, de a fejét rázta... És mosolygott... Minek? Miért? Többet úgy sem találkozunk... Ezt mondta az a szőke lány, s besétált lassan az erdőbe...” Aztán ők löni kezdték fél óra múlva azt a részt. Ahová az a szanitéclány bement, Elżbieta asszony... Csakhogy maguk már nem voltak ott. Átmentek hat kilométerrel nyugatabbra. Azt a részt pedig délben kezdték el löni, pontosan tizenkét órától... Amikor a maguk csapata visszatért emide, a hajnali egyezség szerint...

Na jó. Akkor beszéljünk arról, asszonyom, hogyan bolondultam én meg ennyire, hogy az ön arcképét nyomorúságos lépcsőházamban helyeztem el, oly módon, hogy aki belép, és fel akar lépdelni hozzánk, manzardlakásunkba, annak tolyton magára kell pillantania... És hogy jutottam el addig, hogy ennyire szerteágazó ténykedéseim dzsungelében... ez szép mondás, asszonyom, ... mondom, dzsungelében is gyűjtöttem a maga fényképeit, mindentől, még a lengyel filmes lapokból is kivágtam, vagy elloptam a M a f i l m ből, a filmes szakszervezetből, ha a maga képe benne volt valamelyik lapban... És külön dossziében tartom most is... Pedig mit szólna ehhez a dajna, kedves második feleségem, ezt megérti. És mégsem érti, ugye... Hogy hogyan történt? Lehet, hogy 1939-ben, akkor szeptemberben, már Schubert B-dúr triójának hallgatása közben, ama Malgorzata láttán... Vagy soroljam tovább?... Nézze, én konkrétan elmondom a dosszié történetét... Egyik haj-

nalon határoztam el, Székesfehérvárt, hogy tudja: ez egy magyar város, az államiságunk első királyi székhelye volt, ottan is egy műemlék barokk patikában, amikor a patikus magakészítette pálinkagyönyörét ittuk, és a hajnal fényére felocsúdvá Wajda halkan regélni kezdett egy másik hajnalról, egy réges régiről... Valami tavaszi erdőről... ahová egységét bekergették a németek... Éppen a lombosodás napjaiban... És körülzárták őket, aztán nyugodtan, szisztematikusan fésülni kezdtek. A gyűrű egyre szűkebb lett, mesélte Wajda, újra átélve vagy alkotói révületben újra megízlelve a borzalmat, amikor a parancsnok, egy volt varsói egyetemista-főhadnagy elrendelte: mindenki másszon fel a fák legtetejére... kötözzék fel magát... egyetlen köhögéssel, jajjal, lövéssel el ne árulják magukat... Ez a megmenekülés egyetlen százaléknyi biztosítéka... Még ha felgyújtanak az erdőt, akkor se... És ők némán, gyötrelmes nehezen felmászta... A német átfésülő rajvonalak látótávolságba kerültek, és a partizánok sehol. Felröpültek volna a levegőbe? Bebújtak talán a földbe?... Topogtak és álmosan cigarettáztak... Egy fiatal, magabiztos tábornok vezette az akciót... Üvöltözött, ahogy a fiatalon hatalomra jutottak szeretik mutogatni erejüket... Álmos bagázsnak nevezte a katonákat, a németység árulóinak... Ki kellene az egészet vágni az első vonalba, és így tovább... A mellette teszesen álló segédtsíztje kezéből hirtelen kikapta a géppisztolyt, s azzal a kiáltással, hogy „Ha ahhoz a vén zsidó ürístenhez másztak is fel, aki nincs, de onnan is le fogom szedetni őket!”... Aztán az egész tárat, felfelé fordítva a géppisztoly csövét, körkörösén kilőtte. A lombsátorba bele... Amitől az eget sem lehetett látni, oly harsogóan életeli, friss, sűrű volt... Eldobta hirtelen az ürestárú géppisztolyt, ekkor a fehér kesztyűs kezefejére három-négy vércsepp hullott a levelek közül. „Was ist den?” ordított fel egy kurtát, majd elhallgatva némán rámutatott a kesztyűjén megbarnult csöppekre... Dermedtség volt a válasz... Többen felfelé emelték a géppisztolyokat... „Schiessen wir?” kérdezték halkan. Német intett a tábornok, és figyelmeztetőn feltartotta mutatóujját... Valamennyien felfelé meredtek... A levelek finoman, tavaszi gondtalansággal mocorogtak, elfedték, mint mondtam, az eget. Befedték a titkot is... Nem esett lövés, nem hallott jajszó, se szó... Semmi, semmi, semmi. A német bakák is hallgattak... Temetői csend volt az erdőben, mondta Wajda, és felhajtotta az utolsó teli poharat... A tábornok hallgatott, aztán lesütötte fejét. Intett ujjával, hogy kifelé az erdőből. Csendesen mondta: „Los... Schnell weg, weg, weg...” És kilopakodtak az erdőből. Elmondta akkor Wajda, hogy egy szőke szanitéclány halt meg mindössze, jajszó nélkül, odafele a fán. És még azt, hogy... ő meglehetősen szeretett magával filmezni. Azt a Cybulskis filmet is azért bírta magára, mert volt magában valami... Valami jelképes. Így mondta...)

Minden előkészület nélkül ekkor feláll a férfi, nehézkesen, lomhán felmászik a keskeny, meredek lépcsőn, s az utolsó előtti fokon megáll. Nézi a színes, felkasírozott fotót.

– Maga *jelkép* volt nekem is... Egyszerű ez, Elżbieta asszony. Valahogy az ifjúság és talán a távolból való igazi szerelem jelképe, n-no. A lengyel nőké... Például... Ahogy maguk mondják azt, hogy *co*, annak a dallamában benne van Chopin, a lovasok attakja a *panzer*-ek ellen és Miszelina Jaszinska, tudja... Jó, jó, pontosan tudom, Elżbieta asszony, hogy ön 1939. április 14-én született Varsóban, tehát egyikük sem lehetett... Nem vagyok én örült, kérem!... Mégis ön volt Zata, Miszelina, meg... mindenki, az a szanitéclány

aki... és maga olvasta a bankókat a Cybulski filmben, meg a felvétel után... De akkor még csak gyanús volt az egész dolog, Elżbieta asszony, amikor Beata ott állt a filmklub pultja mellett, ahol a sarkon állva éppen disznósajtot ettem és az úgynevezett Kara-fröccsöt iddogáltam, és ahogy rábámultam Beátára, zuhatag módján eszembe ömlött minden, Cybulski, Wajda, meg a többi... a varsói erdők és Gdansk és Balassi Bálint báró úr krakkói italozásai és citerás Zsuzsannája, és azt kérdeztem Beátától, *bocsásson meg művésznő, érdeklődő ember vagyok... szeretném tudni, mi van Elżbietával?*... Konyakot ivott, miután koccintott a fröccsel, s karikára tágitotta a szemét. „Uram, hát ön nem tudja, hogy”... Am akkor csókolta meg a kezét rendezője, és én tudatlan maradtam... Csak Ábel, maga nem tudja, ki ő, józanított ki teljesen, amikor elkészült új lexikonja első példányát ma délután kinyitotta, s orrom elé dugta a magára vonatkozó passzust. „A hatvanas évek végén férjhez ment, és az USA-ban él.”

Két kézzel nekitámaszkodik a fehér, rücskös falnak, a kép két szélét fogja. Mintha a nő fejét venné tenyerébe, úgy éppen. Nézi, beszél hozzá. Hangosan, mintha kettesben lennének.

– Mert szökevény lettél... Bocsásson meg a tegezésért, Elżbieta asszony. Leittam magam, egyedül, amint elolvastam Ábel lexikonjából a magára vonatkozó mondatot... Ő meg csak vigyorgott boldogan, mint egy újsütetű apa... Hiszen kész az új filmlexikon... S alig olvastam el a magára vonatkozó címszót, máris kikapta a kezemből, s el... Boldogan, boldogan, csak nyúltam utána, hátha többet megtudok magáról... Így csak azt vettem észre, hogy még a maga születésének dátumát is elhibázva jelentette meg... De azért boldog volt... Potomság... Leittam tehát magam, drága hölgy, édes amerikai boldog feleség, a varsóinál kétszer-háromszor nagyobb lakás tulajdonosa... Tehát leittam magam, kéremalásson... kurvoáziával, holott fröccsivó vagyok... *Magam* ittam le magam, holott kollektív piáló vagyok... Mert *megszökött* kegyed. Előlem, előled, előle, előlünk... Hát nem tudod, te fiatal menyecske, hogy mindenféle gyomor, ágyék és hatalmi gyönyörnél többet egyedülvalóan csak az *alkotás* adhat? Ezt feledted el?... Nem tudom megismerni, azt hiszem, ebben az életben, az indokaid, okaid és a vágyaid, vajon mi után?... csak azt, aminek logikáját elvágtad... Mert a művészet nem örök, dehogyis örök!... Életünkhöz kötött... A ti művészetetek pedig sokkalta romlandóbb még a szóénál is... Ha valaki, én csak tudom már, a mi novelláinkat, regényeinket nemhogy kétezerben, de már nyolcvanötben sem olvassa a kutya se... A tiéteket pedig kicsoda pörgeti le? Már ti sem néztek meg egy tíz évvel előbbi dolgokat kuncogás nélkül... És akkor te, maga... most mindenről, mindenről... Még arról a kicsiről is, amit nyújt ez a kérészéletű művészet, arról is? Végére miért is, Elżbieta asszony, Malgorzata, Myszeline, kis szanitécnő a varsói erdőszélen és fent a fán, felkötözve magát, néma halottként, miért is? miért is?

Ez az utolsó kérdés hangosabban sikeredett, mint a többi. És amikor – akár egy melodrámban – a férfi meg akarja csókolni a színes nyomat nyakán a törütötte lyukat, harsanva, tucatnyi karika heves csusszanásával félre rándul a sötétzöld függöny az ajtó előtt, és egy pizsamás, tekintélyes hústömeggel bíró hölgy jelenik meg.

– Karesz! – hallatszik a meglepett sikkantás. – Megörültél? Homokos lettél?

– Dögölj meg! – ordít rá azon nyomban a férfi, és irgalmatlanul össze-

rántja előtte a függönyt. Valósággal menekedik lefelé a lépcsőn. Ám még a közepére sem ér, a nő már megint előteremtődik, kiáll a platóra teljes nagyságában, onnan lentől látszik csak igazán wagneri istennőnek, és pongyoláját fent széttárva előbuggyantja két hatalmas mellét.

– Karesz, gyere vissza... Nézd, hogy várlak, te... Hová szaladsz, édesem? Vén, ötvenkét éves muksó, hová rohannál?... Kinek kellesz te már a nagy magyar éjszakában? Mit tudsz te már csinálni?... Gyere vissza, bújj hozzám, elleszünk kettesben ebben a kis koszos, meleg odúban... Gyere, gyere, Karesz...

Lent az udvaron áll a férfi. Megrázza a fejét, mintha a füléből kellene az eldugaszoló vizet eltávolítani. Megmaszírozza az arcát. Felles. Látja, elalszik előbb a lépcsőfeljáró villanya, utána a hátsó szoba fénye... Lefeküdt hát a dajna, gondolja, aztán megtapogatja a tört bal kabátujjában. Ott a helyén... Megdermed. Volt egyáltalán ezen az éjjel tördobás? Valóban nyakába vágta Elzbietának a tört? Képes lett volna ilyesmire? Nem inkább szesz okozta álom az egész? A delirium játéka? Felpillant ismét. A tört tapogatja meg újból. Menjen? Megéri? Hátha a dajnákat nem téveszti el?

Ááá, nem. Nyújtott léptekkel megindul. A kölépcsőn már szteppelve szalad lefelé. Az útra fordulva aztán ráérős kocogással, mint a hosszú ügetésbe lendülő ló szokott, futni kezd az alvónak tetsző város felé.

L Á S Z L Ó I B O L Y A

Hallgatva rejtőzz

*Tavaszm,
ablakod alá rendeltem a nyár tücskeit,
irigy a világ, gyertyát ne gyújts nekik!
Vallomásomért megkövezhetnek a keserűsájúak,
bűvös titkunkért vértünk vehetik a sivatagszívűek.
Kedvesem,
hallgatva rejtőzz tücsökzenés éjszakáinkba,
se isten, se ember ne hallja meg
összekulcsolt szívünk bizó imáját,
mert egymáson könyörülve
egymásnak csak mi adhatjuk
a szerelem barlang-menedékét,
barlangunk bizonyosságával az Édent,
amit meghódítani és elveszíteni
nevetségesen könnyű az Éden
első elveszítése óta.*

Levél haza

*mi isten kegyelméből legkisebbik fia
a mesebeli királynak bátyáink nyomdokán
elindultunk szerencsét próbálni köztudott
ahány mese mindben a legkisebb jár jól
lévén kezünk tiszta mindama mocsoktól
ami jó bátyáink kezén arannyá vált
immáron tudatjuk hazafelé tartván
véled király atyánk miképp váltottuk be
utunkhoz tűzött reményidet táltos-
paripánk emberi szavakkal megszólalt
rögtön első este a mellső két lábam
sajnálom művégtag így hát vacsorára
rögtön fel is faltuk mivel tarisznyánkat
megstoppolni feledé kurva hoppmesternőnk
hamubasült pogácsánk útközben elveszett
lőhushoz nem szokott gyomrunk hánykolódván
hétfejű sárkánnyal vívtunk párbajt másnap
két kezünkről nyolc ujj hiányzik azóta
éjszaka világszép lánnyal háltunk reggel
varangybéka ébredt mellettünk a párnán
nyertünk érte felekirályságot sajnos
mértani haladvány szerint csökkenőt
midőn levelünket ím szájába rágjuk
hű kengyelfutónknak van is még belőle
harminckettedkirályság ezenközben külsőnk
jól elváltozhatott a gonosz boszorkány
is öregapámnak szólított bennünket
így hát gyanút fogtunk nem lehet tán mégsem
szín készpénznek venni valahány mesédet
kedves király atyánk ezen gyakran sírunk
de azért sose félj nem látni meg rajtunk
rajtunk mit se látni láthatatlanokká
vagyunk varázsolva észre sem veszitek
ha majd hazaérünk (tán otthon is vagyunk már)*

GARAI GÁBOR

A lebegő Atlasz

*Színmű két részben, 4 képben**

SZEMÉLYEK:

Dr. KÖVÁRY-DUFORET ÁGOSTON, szobrász és gazdálkodó, 52 éves
VERA, a felesége, 48 éves
PÉTER, a fia, 18 éves
KLÁRI (Claire), a lánya, 16 éves
HOSSZÚ SZABÓ SÁNDOR, volt uradalmi bognár, a községi földosztó
bizottság elnöke, 49 éves
KOC SIS ÁDÁM, a „Gazda bácsi”, 56 éves
TELEGDY JENŐ, a „bogaras”, 28 éves
BALOGH JÁNOS, parasztfiú, 19 éves
Betlehemes gyerekek, postás

Idő: 1945. decembere

Színhely: Egy nyugat-dunántúli kisközség, nevezzük Répceladánynak

I. r é s z

2. K É P

*Egy régi, kissé elhanyagolt uradalmi is-
pánlak tágas nagy szobájában vagyunk.
A berendezés nem annyira szegényes,
mint inkább szedett-vedett és elhanyagolt.
Ketten vannak a nagy szobában: Kőváry
és Péter, apa és fia. Reggeliznek. Kőváry
egy kis asztal mellett ül, előtte egy tálon
egy egész sült kacsa, azt eszi kézzel, ke-
nyér nélkül, olykor vet egy-egy falatot,
csontot a kutyájának; a földön egy üveg
bor, az asztalkán pohár: Kőváry egy-egy
nagyobb falat után kortyint a borból. Pé-
ter a nagy asztal mellett ül, fagyos sza-
lonnát eszik keménytojással és kenyér-
rel.*

KÖVÁRY Kezded összeszedni magad
már, édes fiam. Néhány nap – erős
koszt, jó levegő – csodát tesz. Jó ét-
vágyat!

PÉTER Köszönöm. Csakugyan megjött az
étvágyam.

KÖVÁRY Na látod! Ebből a kacsasültből
nem merlek kínálni. Háttha megárt. Edd
csak a jó fagyos szalonnát. Mert ez a
szegény kacsa természetes halállal
akart kimúlni. Csakhogy én nem en-
gedtem – elvágattam a nyakát, mi-
előtt elhalálozott volna; kieresztette a
rossz vérét. Unom már ezt a baromfi-
pestist. Ez volt az utolsó kacsánk, leg-
alább ezt együk meg. Lehet, hogy be-
teg a húsa is, de mi ketten, a Bors meg
én, megesszük. Fertőtlenít a jó bor.
Ugye, kedves kutyám, nesze, faljál: fe-
kete vagy és marós, mint a bors. Te
csak edd ezt a jó fagyos szalonnát,
édes fiam; engem meg ne félt, én vas-
ból vagyok. Vagy, hogy stílusosabban

* Garai Gábor első drámáját október 5-én mutatja be a Pécsi Nemzeti Színház. Folyó-
iratunkban a mű 2. és 3. képét közöljük. (A szerk.)

mondjam: bronzból... Csak bronzzal dolgozom.

PÉTER Minden szobrod bronzból van?

KÓVÁRY Igen. Fával dolgozzam talán? A fának nincs tartása. No, majd megérted... Persze, a nagy bronzaim közül még alig egy-kettő készült el. A többi gipszben van, meg vázlatban... De hol a fenében késik ez a gazda bácsi!

KLÁRI (*Kendősen, csizmásan, tejeskanával érkezik*): Frissen fejt tejet hoztam, igyál Péter. (*Tölt neki egy csuporba, aztán kisiet a konyha felé.*)

PÉTER (*Issza a tejet*): Még meleg... És habzik. Kösz, Klári!

KÓVÁRY No várj csak! (*Fölkel, a nagy szekrényhez lép*) Ez a szekrény az én szentélyem. (*Kulcsért kotorászik a zsebében, kinyitja, összegöngyölt nagy rajzlapot szed elő*) Ezt nézd meg! (*Kigöngyöli a nagy szobor vázlatát*) Azt hiszem: a főművem. Eddig, legalábbis. Na, mit szólsz hozzá?

PÉTER Nagyon érdekes. Különös... Ilyet sohase láttam.

KÓVÁRY Ugye! Atlasz: aki egymaga tartja a földgolyót a két tenyerében! Nem ám a görnyedt vállain!

PÉTER Derékig ló, derékon felül férfi. Inkább kentaúr, mint Atlasz!

KÓVÁRY (*Nevet*) Nagyon kérlek, mellettem felejts el minden buta konvenciót, minden iskolás besorolást. Ezt az Atlaszt én teremtettem!

TELEGDY (*Kopogtat, majd bejön bricseszen, csizmában, atlétatrikóban*) Jó reggelt. Tiszteletem. Ágoston bátyám, az egész házban csak itt van tükör, megengeded, hogy itt borotválkozzam?

KÓVÁRY Parancsolj!

TELEGDY (*Háttal áll, arcát pamacsolja*) Lekötelezel.

KÓVÁRY (*Tovább magyarázza szobortervét*) Ha csak annyit látsz belőle, hogy ló meg férfi meg földgolyóbis – akkor nem érted az egészet. Igaz, nem is értheted. Mert a statikai megoldás a lényege. Persze, majd csak bronzban valósulhat meg. De ez a megoldás – az én őseredeti, szuverén *trouvaille*-om. Vagyis (*elnéző magyarázkodással*): önálló leleményem! Mert ez a bronz Atlasz nem a földön fog állni!

PÉTER Nem a földön? Nyilván valami talpazaton – de mégiscsak a földön!

KÓVÁRY Hogy állhatna a földön? Hiszen ő maga tartja a földet! Szilárdan tartja, uralja, lenyűgözi.

PÉTER Ezt magamtól sose vettem volna észre. Nem ilyennek képzeltem Atlaszt. Hol fog állni?

KÓVÁRY Mondom, hogy nem fog állni. Lebegni fog. Egy igazi világvárosban lehetne a helye. Párizsban, Rómában. Majd meglátjuk. Kezdetben úgy gondoltam, hogy huzalokra feszítem. Aztán: hogy fölfüggesztem. Végül megeltem az igazi megoldást. De, ne haragudj, az még számodra is meglepetés lesz.

PÉTER Kitalálni úgyse tudnám.

KÓVÁRY Mert nem értesz még a mester-séghez. Pontosabban: ahhoz a szobrászi mesterséghez, amit én újítottam meg Európában, amit én teremtettem. Majd lassan megérted. Legfőbb ideje, hogy mellém kerüljél... Hogy végre megismerhatsz igazán.

PÉTER Hiszen te sem ismeresz engem...

KÓVÁRY (*Összegöngyöli, bezárja a szekrénybe a vázlatot*) Furcsákat mondasz, édes fiam. Én olvasok belőled, mint a nyitott könyvből. Egy kicsit keményedned kell még, más bajod nincs. No, fejezzük be a reggelit. Kapd el, Borsikám! (*Letör egy combot a sült kacsaról, a kutyának dobja*) Igyl még tejet, Péter.

VERA (*Kétes tisztaságú pongyolában, borzasan bejön*) Jenőke!

TELEGDY (*Éppen végez a borotválkozással*) Ó, pardon, hogy így negligszében.

VERA Mon Dieux! Láttam már csúfabbat is. Nincs egy marék dohánya, Jenőke? (*Cigarettasodráshoz való újságpapírdarabkát tart a kezében*)

TELEGDY De, nagyságos asszonyom, kapadohányt újságpapírban! Parancsoljon egy Camelt. (*Cigarettdobozt vesz elő a zsebéből*) Valódi amerikai!

VERA Ó! (*Boldogan rágyújt*)

KÓVÁRY Jobban tenné, ha nem füstölne annyit! Nem köhögne már hajnalban is.

VERA Maga örökké akarna élni. Én csak addig, amíg megtart az Isten. (*Más hangon*) Azt hittem, már régen kimentek az erdőre!? Nem jött a gazda?

KÖVÁRY Nem, eddig nem, a fene egye meg... Hol az ördögben kószál!

TELEGDY (*Kínéz az ablakon*): Most jön! Úgy igyekszik, majd kilóg a nyelve. (*Kopogtatás*)

KOCSIS (*ő a gazda bácsi, pirospozsgás, tömzsi, bajuszos ember, nagyon nyájas, mosolygós, kalapja karimáját gyűrőgeti a kezében*): Kezét csókolom, szép jó reggelt kívánok. És tiszteletem a várva várt fiatal nagyságos úrnak. (*Meghajol Péter felé*)

KÖVÁRY (*Mogorván*) Péternek hívják.

KOCSIS Tudom, a kedves apu nem szereti, ha így beszélek. Ő demokrata ám, igazi demokrata – kevés ilyen van. Több kéne belőle. De én meg régi ember vagyok, kicsi ember, kétkezi földműves ember. És mifelénk egy Kővárynak mindig kijár a tisztelet. (*Elragadtatva nézi a fiút*) Azok a finom vonások! Egészen a mi régi jótevőnket, a megboldogult méltóságost, a nagypapát formázza! (*Kőváry felé egy kicsit zavartan*): Pardon.

KÖVÁRY Maga pedig a répcébeli öreg rákot formázza! Eddig tartott ideérni a Csóka kocsmájától?

KOCSIS (*Tettetett panaszkodással*) Tetszik látni, hogy beszél velem ez a demokrata doktor úr! Az uraság sose szólt így hozzám! (*Kőváryhoz*): Hiszen előbb odakisértem a répceszegi vevőket. Leültettem, megkínáltam őket. Ahogy dukál. Ma nagy vásárt csinálunk. Elvisznek öt-hat szekérrel is.

KÖVÁRY Szedelőzködj, Péter. Kabátot, sapkát, sálát! Velünk jössz!

KOCSIS Bizony, jól fel kell öltözni, foga van az időnek. (*Kőváryhoz*): Micsoda csereárut hoztak!

KÖVÁRY No? Halljam, ki vele! Miért nem ezzel kezdte!

KOCSIS (*jelentőségteljesen*): Német töltőtollakat! Meg: ejtőernyő-selymet! És: valódi hollandi habköt!

PÉTER Hát az mire jó?

KOCSIS Mire jó? Lehet, hogy máma még semmire. De, fiatalúr, hamarosan az emberek már többet kívánnak. Hisz béke van. Nem érik be azzal, hogy teli legyen a hasuk, azt akarják, hogy a rézüst is ragyogjon.

PÉTER (*Kabátját gombolgatva*) Hamarosan nem lesz már rézüst.

KOCSIS Hohó, nem addig van az. Ez nem Budapest, fiatalúr.

PÉTER És a sok töltőtoll minek?

KÖVÁRY Nem értesz te ehhez, Péter, nekünk a gazda bácsival megvan a távlati elképzelésünk...

KOCSIS Úgy bizony.

KÖVÁRY Előbb vetni kell, s csak aztán arathatunk, ha beérte a termés.

KOCSIS Úgy ám. Ahogy a kedves apu szokta mindig mondani. Nem tréfádolog ez kérem. Ezt nem tanítják a pesti iskolában! (*Kőváryhoz*) A sétatölgjtát itt ne feledje, megint visszajöhetünk érte!

KÖVÁRY Jó, jó!... Indulás. Gyalog megyünk. (*Verához*) Szóljon Claire-nek, lökjön majd valamit a lovak elé. Ebédre hazaérünk.

(*Kőváry, Kocsis és Péter elmennek!*)

TELEGDY Még egy cigit?!

VERA Köszönöm. (*Rágyújt a Telegdy kínálta tűznél*)

TELEGDY Magának tetszik ez a Gazda bácsi?

VERA Hát, ha ketten élnénk a világon, vagy a Robinson szigeten...

TELEGDY Mindig tréfál. Nem úgy értem. Az tetszik-e, amit itt az urával művel?

VERA Engem ebből csak az érdekel, hogy nem akarok örökre itt ragadni. És Ágoston meg a gazda is azért csereberélnek. Mert Ágostonnak sem itt a helye ám! Óriási művész-genieje van neki. Ehhez értek. Úgy nézzen rám, Jenőke, én a Sorbonne-ra jártam három szemesztet. El se hinné! (*hanyag öltözetére mutat*)

TELEGDY Én? Lefogadtam volna, nagyságos asszonyom. Hálstennek az emberismeretem... De éppen azért! Mondja meg őszintén: hiszi maga, hogy így kivergődnek a falusi sárból? Így, a gazda bácsi ósparaszti módszereivel?

VERA Akkora nagy a gazdában a népi éledelmesség! Az a szekrény teli van! Azt már mind az új életünkhöz gyűjtötték.

TELEGDY Nézze, én a művészethez nem értek. Ebben a maga véleményére adok. De a gazdasághoz konyítok valamit. Nem csereberélni kell itt, hanem ipart telepíteni.

VERA Mindenki cserél-berél. Mi meg legyünk iparosok?

TELEGDY Ördögöt! Ipart kell (*tagolja*) te-le-pi-te-ni. Például cukorgyárat.

VERA Éppen cukorgyárat!

TELEGDY Ez a jó fekete föld cukorrépának való. Észrevette ezt már a Kőváry dédpapa is. Észrevette és nyomban elkezdett cukrot főzni. Utóbb persze birtokot vett meg kutyabőrt hozzá, s az unokái már úgy tettek, mintha Árpád apánkkal ügettek volna be Répceladányba...

VERA Ne emlegesse nekem a Kőváryakat, meg Árpád apát. Engem még az apósom temetésére se engedtek ide. „Egy lengyel szatócs lánya, piha”... Pedig...

TELEGDY Pedig, higgye meg, kezitcsókoltam, tipikus parvenük voltak. De, hagyjuk a múltat. A jelenben kell élnünk. A jelen pedig azt súgja: építs cukorgyárat! Biztos forrásból tudom, hogy a kormányzat, per ma, minden ilyen tervet hajlandó komoly hitelekkel támogatni. Még a szovjet is segíti ebben. Hiszen a környéken minden gyár tönkrement. Az amerikaiak révén pedig, garantom, korlátlan vevőkört tudnék biztosítani.

VERA Miért olyan fontos ez magának, Jenőke?

TELEGDY: Miért? Először is: szeretnék magukon segíteni. Hogy is mondjam – maga ért a kártyához –, rossz kibic vagyok; nem tudom elnézni, hogy ha Észak és Dél kezében együttvéve hét és fél trikk van, és nem mondják be legalább a kis szlemmet.

VERA A kártya-dolgot értem. De mit akar ezzel nekem spekulálni?

TELEGDY Ne higgye, hogy én altruista vagyok. Sose higgyen az olyan embernek, aki teljesen önzetlennek mondja magát! Én is meg akarom találni a számitásomat.

VERA: Maga? Hiszen így is boldogul. Ahogy mondják: maga élél a jég hátán is!

TELEGDY Gondolja, hogy itt akarok megöszülni a megyei földmérőknél?! Miközben mellékesen bogárporral ügynökök, hogy föl ne kopjon az állam?! Micsoda perspektíva ez nekem? Verácska, ha szabad így mondanom, én őszinte ember vagyok. Vállalom, hogy aranybányát csinálók itt maguknál. Menedzselem Kőváryt – nem fogják megbánni, garantom –, de kikérem a magam részét a profitból is. Ez világos! Az én öregem rosszabb lóra tett, mint a maga élete párja...

VERA Ágoston nem játszott! Maga nem tudja, hogy szidta a németeket! Az utcán, villamosban, üzletekben. Hangosan, ordítva!

TELEGDY Ő sem ölelte meg a forró kályhát. De kár erről már beszélni. A lényeg az, hogy ha most Ágostont észre térítjük, én nagyon ráhajtok erre a dologra. A burgenlandi részen maradt a menyasszonyom. A családja nagyon jól szituált. Gondolja, hogy hozzáadják a lányt egy – földmérőhöz? Egy komoly, szolid cukoripari menedzser, az már egészen más. Figyeljen rám: az amik már kidolgozták Nyugat-Európa felvirágoztatásának nagy programját. Mi itt vagyunk egy ugrásra az osztrák határtól. Természetesen nem kötyavetyélénk el a cukrot idehaza. Egész Európa éhes! Ilyen háború után! Nyugatra szállítanánk, jó pénzért.

VERA Nem fantáziázik maga, Jenőke? Miből élünk addig?

TELEGDY (*Elnéző mosollyal*): Természetesen hitelből. El tudom képzelni, hogy kétféle hitelből... Nagyvonalú üzlet nincs másképp! A hitelt három éven belül kacagva visszafizetnénk: addig a pengő tovább romlik, – de mi nem pengőre bazirozunk... És akkor kitáruul az út Párizs felé.

VERA Hogyan gondolja?

TELEGDY Egyszerűen. Pénzünk lesz. Megnyitjuk Párizsban a Kőváry–Duforet kiállítást. A kis Claire-t is elvisszük. Nem is lesz már olyan kicsi, 18–19 éves, egy dáma! Bevezetjük a legjobb körökbe...

VERA Mon Dieu, lehetséges ez, Jenőke?

TELEGDY Ez – józan realitás, Verácska! Sőt, óvatos becslés! Nem is az optimális esélyeinket vázoltam föl. Úgy vélem: legkésőbb négy év múlva megengedhetik maguknak, hogy az egész család Nizzában nyaraljon.

VERA Ó, Nizza! Tudja, egyszer majdnem elvitt oda engem egy filmszínész, de lekéstem a találkozást. Akkor még nem volt Ágoston. Ó, Nizzában nyaralni!

TELEGDY Nizzában, mondjuk, vagy más fürdőhelyen, a Riviérán, ahol jónak tartják...

VERA (*Felvillanyozva, s egyre kevésbé kételkedően*): Maga csak beszél, beszél... de talán igaz lehet... Minden-szentek óta háromszor is azt álmodtam,

hogy az én kicsi Claire-emmel egy gyönyörű tengerparton sétálok, pálmák alatt. És akkor jön fehér lovon és elkéri a kicsi Claire kezét egy mágnes...

TELEGDY Mágnes?

VERA Mágnes! Arisztokratát!

TELEGDY (*Nevet*) Mágnes!... Hát, mágnes, fehér lovon, aki megkérje a lány kezét, manapság az már Nizzában sem nagyon valószínű...

VERA Csacsi maga, Jenőke! Az egy szimboleum.

TELEGDY Értem, úgy mindjárt más. Lehet például, iparmágnes is, fehér autóban?

VERA Lehet, lehet...

TELEGDY Az, persze, nagyon elképzelhető. Csakhogy a terveket, Verácska nagyságos, nekünk kell valóra váltanunk!

VERA Ó, istenem, egy nizzai nyár!

TELEGDY Most még nincs időnk álmodozni. Értse meg, ha Ágoston kiadja kisbérnöknek azt a maradék negyven holdját is, nagyon megnehezül a dolgunk. Most egyelőre az a föld lenne a cukorrépa-bázis.

VERA Értem már... Szóval meg kell akadályozni...

TELEGDY Na látja. Beszéljen az urával. Talán magának jobban hisz, mint nekem...

VERA Nehéz őt eltéríteni, ha egyszer valamerre megindul. De: talán Párizs, a kiállítás, a nizzai nyár... És, hogy mindez csakugyan olyan reális! Megpróbálok.

TELEGDY Megpróbálja?! Ha így fog hozzá, semmi se lesz belőle. Mondja, hisz maga nekem?

VERA Én hiszek. Hát persze. Ez egy zseniális terv. Nizza, pálmák...

TELEGDY Hagyja azt a Nizzát egyelőre. Sose jut el oda, ha most Ágostont meg nem győzzük. Amíg nem késő. Ha maga igazán hisz – ő is hinni fog. Ezzel remélem, tisztában van.

VERA Igen... És várjon csak (*a kártyát rakosgatja*)... egy-kettő, káró tizes, ő hinni fog, Jenőke. Ígérem. Sose lássam meg a szülőföldemet, ha nem fog hinni. Itt a kezem!

TELEGDY (*kezet fog Verával*): Ez már jobban hangzik.

KLÁRI (*felindultan bejön az udvar felől. Halinacsizmát, munkaruhát visel.*): Anyuka, kilyukadt a csizmám.

VERA Mit csináltál vele?

KLÁRI Mit csináltam! Takarítom az istállót: egyszer csak érzem, hogy bokáig ganéjlében tocsogok. Kilyukadt, elvált...

VERA Én nem tudok neked másik csizmát adni. Tudod, hogy apád zárva tartja *ahol mit cserél*...

TELEGDY A csereholmit? Zárva?

VERA Hiszen mondtam, ebben a szekrényben. „A szentélyben”. A vázlataival együtt.

TELEGDY De megnéztem volna pedig! Nem adnám egy vak lóért... (*Kimegy a szobájába*)

KLÁRI (*Leveti a csizmát, lavort hoz lábmossáshoz, papucsot kerít elő*): Most hogy almozak tovább?

VERA Hagyjad feneségbe azt az istállót.

KLÁRI És a szegény lovakkal ki törődjön? A Luci úgyis alighanem kehes lett. A Vica meg csak soványkodik, hiába etetem. Zab kéne neki, nem ez a penészes sárjű...

TELEGDY (*Visszajön, tisztí zubbonyból átalakított zakóban, magára keríti kabátját. Klári utolsó mondatánál már bent van a színen. Erre mondja*): Láthatja, nagyságos asszonyom, hogy nincs időnk töprengésre. Hogy ne csak csizma legyen, de körömcipő is...

VERA: Csak nyugalom, Jenőke, itt süggy már egy hang...

TELEGDY Na, kezüket csókolom. Engem már várnak az előljáróságon. (*Elsiet*)

KLÁRI Mit körömcipőzik ez?

VERA Ha majd Nizzába megyünk nyaralni...

KLÁRI (*Nevetve anyjához siet, megöleli*): Anyuka édes... Miről ábrándozol, mondd? Miről ábrándozol?

VERA Te ne nevedd! Ez realitás.

KLÁRI De mit keresnénk mi Nizzában? Mi is félünk a földtől meg Félixától, mint a falubeli öregek?

VERA Én inkább attól félek, te már csak azt beszéled, amit a Jani gyerektől hallasz!

KLÁRI Hát, ha igazat mond...

VERA Akármit mondja az, nem való, hogy a szájára vigyen a falu...

KLÁRI Bánom is én, ha szájára vesz a falu.

VERA De én bánom! Tudod, te, mit beszélek... Meg ne lássam itt! (*Kopogtatás*)

JANI (*Belép*) Jó reggelt, adjon isten!

VERA Na, emelgetjék a farkast . . .

JANI Hogyan tetszik mondani?

VERA Úgy mondom, hogy összeviszsa boronálják magát a lányommal a lucások . . . És az nem való!

JANI Pedig nem lánykérőbe jöttem.

VERA Még csak az kéne! Vegye tudomására, a miénk Claire-nek Nizzából lesz kőrője . . .

KLÁRI De anyuka, nagyon kérlek . . . Inkább az ebéd után néznél.

VERA Claire, nagyon komolyan beszélek. Ez egy életbevágó dolog! De én el is mehetek. Majd ha meglesz teneked szegyen, megtudod, hogy jó volna hallgatni anyukára. Majd ha viaskodhatsz apával! . . .

(Kisiet)

JANI Mi történt a mamával?

KLÁRI Mit tudom én!

JANI Ki az a kérő Nizzából, vagy honnét?

KLÁRI Hagyja el Jani . . . Üljön le egy kicsit . . . Kérő? Senki. Ugyan! Látja, megint nincs szerencséje. Tegnap még úgy volt: itthon lesz apám. Azért mondtam, hogy ilyentájt jöjjön. Aztán: csak kiment az erdőre a Gazda bácsival meg Péterrel . . .

JANI A Péter nélkül még csak megvonnék . . . (Kitörő indulattal) Azt hiszi, betenném ide a lábam, ha az apjával nem volna dolgom, s maga nem látna szívesen! Talán olyan szépen bánnak itt velem. Ma a kedves mama támad rám; múltkor meg a bátyja – még meg sem melegszik itt, máris sérteget!

KLÁRI Faggattam, mivel bántotta meg. Azt mondta, fogalma sincs róla!

JANI Fogalma sincs! Jól adja! Egyszerűen letegez. Mert én paraszt vagyok, ő meg úrfi.

KLÁRI Honnan tudja, ki maga! Ő se volt olyan nagyon úrfi . . .

JANI Olyan nagyon! Szép! Miért: Pesten nem voltak urak meg szegények!?

KLÁRI Hogyne lettek volna. De hát én is – mit gondol – mi voltam, úrilány? Szegény lány?

JANI Azt én nem tudhatom. Igaz, itt dolgozik, de hát tanítókisasszonynak készül!

KLÁRI Jobban tette volna, ha most elharpajja a nyelvét. Tegnap még hogy beszélt?! Maga az én helyemben itt ragadna, ebben a házban?!

JANI (Csöndesebben) Ha maga mégis itt ragadna, én mindig rátalálnék.

KLÁRI Én pedig mégis a képzőbe kíváncszom, ahol a kutya se találna rám.

JANI Nincs olyan messzi Sopron . . .

KLÁRI (haragosan): Nincs, nincs . . .

JANI A bentlakó képzős lányok kimenőt kapnak vasárnap délután. Egyikük egyszer csak meglát a sarkon egy ott ácsorgó falusi legényt. Fölkapja a fejét: rá néznek a többiek: parasztlegénnyel képzőslány! Ugyan! Inkább sarkonfordul, észre sem veszi, a köszönését se fogadja a legénynek – egy igazi pesti úrfi húga . . .

KLÁRI Elhallgasson már ezzel az úrfizással! Péter nem is nálunk nevelkedett: az anyja tartotta. Házakhoz járt az anyja . . .

JANI Tán mosni, takarítani?!

KLÁRI Nem. Zongora-leckéket adott gazdag emberek gyerekeinek.

JANI Úgy hát – dolgozott. Meglehet: az is csak munka volt, ha megélt belőle . . .

KLÁRI Miért, az apám talán nem dolgozott?

JANI Szobrokat faragott. Na, ne nézzen úgy rám: azért az más dolog! Őri dolog. Ki parancsolt neki?!

KLÁRI Az isten a magas égből. Arkangyal hozta tőle minden héten a postát!

JANI Velem maga ne gúnyolódjon!

KLÁRI Olyan érzékeny, mint egy grófkisasszony!

JANI Grófkisasszony, Klári?! (Cigaretét vesz elő) Most már rágyújtok, ha rühelli is a füstöt.

KLÁRI Van itt elég hely, odébb is mehetek.

JANI Mifelénk azt tartják az asszonyok: nem is férfi a hült-szájú férfi, aki nem szívja a füstöt. Igaz: a lánynak azonban ne legyen bűdös a szája. Csak tűrje. Ha csípi is a szemét! Maga sose járt itt régen, a front előtt!?

KLÁRI Miért kérdi, ha tudja!

JANI Ha itt járt volna, értene, mitől vagyok én ilyen grófkisasszony! Idefigyeljen: az én öregapám parádés kocsis volt a maga nagybácsikájánál, a Félixnél. Hetvenhat évet ért meg az öreg, túlélte szegény az apámat is. Ezt az én öregapámat a Félix tegezte. Húsz évvel volt fiatalabb nála. Úgy mondta neki: Te, Jani! Mert a János név nálunk végigmegy a családban. Az öregapám pedig

azt mondta neki: kezét csókolom, nagyságos úr. És még ugyanúgy mondta a taknyos, süvölvény fiának is, mihelyt az már nem csinált be a nadrágba: kezét csókolom!

KLÁRI Ezt miért az én szememre veti?

JANI Mert itt éltem a családjá birtokán!

Azt mondják Európa meg a huszadik század kellős közepén! S még tavaly ilyenkor is sokan úgy tettek, mintha sohasem lehetne másképp. És ha a Félix szájon verte az öregapám – mert megtette, nem is egyszer, ha két-három perccel később állt elő a fogattal – a nyomorult öregapám csak lehajtotta a fejét és bocsánatot kért, ahelyett hogy belérúgott volna. Mert élni kellett, ennie kellett a családnak! Hát azért vagyok én ilyen...

KLÁRI Nem akartam én gúnyolódni, Jani. *(Péter kopogtatás nélkül belép, némán megáll az ajtóban, Janit nézi)*

JANI Végre itt van a fiatalúr! Megihatnánk egy kupicával ennek öröme?

KLÁRI Jani! Mire való ez?

PÉTER Megihatnánk? Igyunk csak. Most már birja a gyomrom. Adj valamit, Klári?

KLÁRI Itt van két pohár!

PÉTER Üresek!

KLÁRI Úgy nyalogassátok!

JANI *(Emeli üres poharát)* Úgy a jó!

Most a te egészségedre, üresen! Szervusz, fiatalúr! Az idősebb én vagyok!

PÉTER *(színtén poharat emel, könnyedén)* Szervusz!

JANI *(meghökken)* A fiatalúr tűri, hogy egy paraszt letegezze! Üres pohárral!

PÉTER Én is tegeztelek!

JANI *(csöndesen)* Nálunk az úr a parasztot mindig, a paraszt az urat soha nem tegezte...

PÉTER Abban a pesti házban, ahol én fölöttem, a gyerekek mind tegeződtek, egyik se kérdezte a másikat, ki a te apád?! Minek csinálsz te ebből itt ekkora cécot! Most Pesten, a MADISZ-ban például, nem csak a gyerekek, de a nagyobbak, a magunk korabeli fiúk a lányokkal is tegeződnek.

JANI Nálunk más világ volt. Különben a falubeli lányokat mi is tegezzük.

KLÁRI Azok is a legényeket? Már amelyik meg meri tenni.

JANI Nem erről van szó. Igaza lehet a bátyjának. Lehet, hogy én értettem őt

rosszul. *(Péterhez)* Akkor hát, szervusz!

De most már teli pohárral kéne!

PÉTER Most már így is jó lesz. Szervusz, János!

JANI Janinak szólítanak.

PÉTER Jól van. *(kezet fognak)* Ha már itt tartunk, megmondom, nekem az is egyszerűen... röhejes, hogy te a húgomat magázod: Klárika, kérem! Még jó, hogy nem: kisasszony, drága!

JANI Hogyan mondjam?

PÉTER Hogyan? Szervusz, Klári!

KLÁRI Az kellene még anyukának!

JANI Nem kell a mamát kétségbe ejteni.

Mit szólna a nizzai vőlegény!

PÉTER Miféle vőlegény?

KLÁRI Semmiféle. Inkább arról beszélj, apánkat hol hagytad el?

PÉTER Az egyezkedésnél ott voltam a Csóka vendéglőben. Aztán ők kimentek az erdőbe. Apám mondta, én már induljak haza. Féltett, hogy fölfázom.

JANI Nem a gazda bácsi féltett?

PÉTER Mitől féltett volna?

JANI Attól, hogy felnyilik a szemed!

PÉTER Nem értem.

JANI Megértenéd, ha itt éltél volna. Ide figyelj: apád jussolt itt száz hold póre földet. Megérdemelte, a vérei kitagadták. A népek tettek igazságot neki. De fogalma sincs a földművelésről...

PÉTER Nekem annyi mindent magyarázott, ahogy a határban jártunk a minap...

JANI Szerszáma, fölszerelése sincs. Ezért adja ki bérlőknek, tenyérnyi darabkáiban a birtokát. És, sajnos, a parasztok is, az öregebbje csak úgy ért a földhöz, mintha még ma is faekével kellene jární, meg egy ígás-tehénnel a barázdáiban. Pedig annak már vége!

KLÁRI Vége? Még jó, hogy maradt néhány tehén, hogy nem vágták le mindet a front alatt.

JANI A gépeket kellene végre használatba venni. Amik itt állnak, rozsdásodnak. Egyik a kovácsnál, másik a mésszároznál, harmadik a gépésznél. Aki kapta, marta. Az aratógép meg éppen senkinek se kellett... Soha senki nem járt itt vele még. Ott áll az elhanyagolt uradalmi pajtában. Régen a törvény tiltotta a használatát. Nem csupa jóságból, hidd el! Kénytelenségből. Mert a vendek jártak el ide részre aratni, irgalmatlanul szegény népek

lentről, Zalából, csapatban jártak, a gép elette volna a falás kenyérüket...
PÉTER Ez volt régen. De földosztás után?

JANI Múlt nyáron se használták. Azóta is csak áll. Pedig használni kell. S addig is rendbe tenni!

PÉTER Senki sem ért hozzá?

JANI (*Fejét vakarja*) Jaj, te magas ég! Hiszen ezért járok egyre az apád nyomában! Vagyunk itt fiatal gazdák néhányan, az öt-hat hold juttatott földünkkel, s mi értünk már valamit a géphez. Ha apáddal egyezkedhetnénk – hiszen ő úgy sem szokott a földmunkához, – akkor érdemes lenne elindítanunk azon a nagy tagon tavasszal a traktort és nyáron még az arató masinát is. A költségeket is győznénk...

PÉTER Úgy gondold, hogy apánkkal közösen...?

JANI Valahogy úgy. Dehát neki nem kelene túrni a földet. Nem neki való. Viszont: tanult ember, doktor!

KLÁRI Na hiszen! Mindig azt mondja: Muszáj volt jogot végeznie.

PÉTER Ha muszájból, ha fél füllel figyelt oda, akkor is biztosan többet tud, mint sok más.

JANI A ló is muszájból jár a hámban. Iskolázott, világlátott ember. Intézheti az ügyes-bajos dolgainkat, ha kedve tartja, ha ért hozzá. Te Péter! Itt a szovjet katonaságtól egy fiatal tiszt, litinantnak hívják, tud egy kicsit magyarul, együtt biliárdoztam vele a Csóka kocsmában, – az már háromszor is eljött hozzám, hogy: gyerekek, mit akartok enni jövőre? A tél a gépjávitás ideje, itt meg a szérükön, pajtákban rozsdásodnak, koszolódnak a gépek. És azt mondja: hajtósíj kell, vagy egy kis reparálás? – szóljatok csak nekem, parancsot adok, a kiskatonák egykettőre megcsinálják, tavasszal indulhattok! De hová induljunk? Milyen földre? Mert ugyan parlagföld tavaszra itt aligha marad, de parlag-gépeket örököltünk légyen attól a drága jó Félixről, hogy az isten áldja meg!

PÉTER Jani, én gépet legtöbbet a bombázások alatt láttam az égen... De amit mondasz – az tetszik nekem. Azon gondolkozom csak, mi lehetne itt az én dolgom, köztetek...

KLÁRI Visszamégy tanulni, ha lejárt a szénszünet!

JANI Igen szívesen marasztalja a bátyját.
KLÁRI Miért? Most az a dolga, hogy leérettségizzen.

PÉTER S ha mégis maradnék, dolgozhatnék-e veletek?

JANI (*kétkedően*) Most megszagoltad a fagyos földet, s azt hiszed, kedved lenne beletúrni. De lesz az még rögös is, sáros is.

PÉTER Akkor is kedvem lenne hozzá. Már kisgyerekkoromban mindig kertekbe, mezőkre vágytam. Pedig mezőket inkább csak vonatból láttam. Azt hiszem, nincs csodálatosabb a világon, mint az, hogy az ember elvet egy magot, vagy elültet egy palántát – és megéri, hogy kihajt belőle valami... valami más... Apám szerint: minden emberi teremtes televénye...

KLÁRI (*Közbevág*) Péter, nem parasztnak születted te tévedésből?!

PÉTER Minek születik az ember? Akár szándékkal, akár tévedésből, de csak embernek, semmi másnak.

JANI Hogy aztán utóbb maga határozzon, mi válik belőle? Bizony, az aztán jó is volna. Csodálatos volna, mint a mesében. Eddig még, ahogy én tudom, sosem volt így.

PÉTER Egyszer azért még úgy lehet.

JANI Ej, hiába töprengünk ezen, csak fogy a drága idő, apádra meg hiába várok!

KLÁRI Lehet, hogy most jön. (*Az ajtóhoz szalad és kitárja*)

HOSSZÚ SZABÓ (*belép*) Adjon Isten! Nem engem vártatok.

JANI Azért jó, hogy jön, Sándor bátyám!

HOSSZÚ SZABÓ Csak így, hármában, fiatalok?! Széztavartátok az öregeket?

KLÁRI Ez itt a Hosszú Szabó bácsi, Péter, hallottál már róla. Ő meg a bátyám, Pestről.

HOSSZÚ SZABÓ Örvendek, jó egészséget, fiatalember.

KLÁRI Ne vigye el az álmunkat! (*Széket tola oda, leülteti a vendéget*)

HOSSZÚ SZABÓ Hol van még az este! (*Rágyújt a pipájára*) Hanem, rossz hírrel jövők, Králi!

JANI Előbb a jót mondja, aztán fújja ki magát!

KLÁRI Nem mehetek a képzőbe?

HOSSZÚ SZABÓ Honnan tudtad?! Mehetnél – de mégsem mehetsz.

KLÁRI (*lehuppan a sánlira*) Jézusom!

HOSSZÚ SZABÓ Nem szelel ez az átkozott pipa, nyirkos a szabolcsi csempészdohány... Vagyis, hogy mi innét támogattunk, aztán még a megyéhez sem ért fel a papír, már a járásnál ránk dörrentettek: nincs meg a szükséges iskolája a lánynak!

PÉTER Hogyne volna meg! Mi kell ahhoz a felvételihez!

HOSSZÚ SZABÓ Négy polgári vagy legalább nyolc elemi végzettség. De itt eszünkbe se jutott utána nézni. Ki gondolta volna?

PÉTER (*Klárihoz*) Nem adtad oda a bizonyítványod? Keresd elő!

KLÁRI Péter, nekem nincs ehhez elegendő bizonyítványom. Én az első polgári után kimaradtam.

PÉTER Micsoda!? És nem tudtad, hogy így nem vehetnek fel?

KLÁRI (*Kitör*) El akarok menni innen, nem értem! Nem végeztem el a polgárit, hát aztán! Háború volt. Apukáék tanítottak. Ők mind a ketten a Sorbonne-ra jártak...

JANI A lányuk akár ne is járjon már sehová!

KLÁRI Hallgasson! Több szépet és jót tanulhattam tőlük...

PÉTER Ez akkor is képtelenség. És érthetetlen!

KLÁRI Pedig tanultam sok szépet. Szépet és jót... (*Elcsukló hangon*) Hogy ezt a keserves istállót itt sorbonne-i módra kitakarítsam!

JANI (*Hosszú Szabóhoz*) Én csak azt szeretném tudni, a Takács Eta hogyan került föl a kollégiumba? Hiszen épp, hogy négy osztályt járt!

HOSSZÚ SZABÓ Eszes lány az, Jani. És más a kollégium, más a képző!

JANI Ez a Klári talán nem eszes? A négy osztálya neki is megvan. Több is. Hát kezdje ő is a kollégiumban.

HOSSZÚ SZABÓ Nem egészen úgy van az, gyereken. Ezt a leányt taníttathatták volna tisztességgel. Arra azért tellett volna nekik. A Takácséknál meg nem tellett téli lábbelire sem. Azért, mert te az öreg tanító jóvoltából, szerencsédre több iskolát járhattál, mint más szegény gyerek, azért ne feledd el, hol bújtál ki az édesanyád hasából!

JANI Hogy beszél maga hozzám?! Nekem illet még az atyáúristen se mondhat!

HOSSZÚ SZABÓ Jó, hogy a bicskád nem nyitogatod. Azt kérdeztem: elfeledted-e, mibe rokkant meg az apád! Kik verték félholtra tizenkilenc nyarán?!

JANI Én azt sohasem feledem. De most erről a lányról beszélünk. Maga se csak a régít rágja, nyissa rá a szemét, mi van az orra előtt! Ki söpri itt az udvart, ki hordja a lovak alól a gánét, ki húzza a vizet, miért más ez, mint a többi parasztlány! Hiszen ennek sincs egy rendes lábbelije se!

KLÁRI (*Hirtelen összeszedi magát, nagyon visszafogottan, fegyelmezetten*) Köszönöm a szíves látogatást, de... nekem ebből már elegendő volt...

HOSSZÚ SZABÓ Králika! Te se heveskedj már, no. Ül csak vissza szépen. Hát annyira szeretnél tanítónő lenni? Koszos kis gyerekekkel vesződni?

KLÁRI (*Hallgat*)

JANI Másról se beszél, mióta ismerem. Sándor bátyám! Még most együtt viszamegyünk az előljáróságra. Újra beszélünk velük. Új levelet íratunk. Nem szentírás az a kérvény! Ha nem megy rögtön a képző, legyen előbb kollégium! Déli harangszó előtt még ott leljük őket. Ha mást nem, Kövesit, meg az írnot...

KLÁRI (*Hűvösen, fojtott keserűséggel*) Köszönjük a szíves látogatást.

HOSSZÚ SZABÓ Nem kell rögtön elcsügedni, Králi. Elég fiatal vagy még. Ha első próbálkozásra ledob a ló, másodszorra markold meg jobban a sörényét! Nem vagy ám magadra hagyatva; vagyunk itt néhányan, akik jó szívvel segítünk rajtad... Legföljebb bepótolod a kollégiumban azt a három osztályt. Mond valamit ez a Jani... De hiszen ő egymagában is elég segítség neked. Olyan gyerek ez!

JANI Maga nem is akar velem jönni?

HOSSZÚ SZABÓ Tán szükséged lenne rám?

JANI Mehetek magam is.

HOSSZÚ SZABÓ Ha nem vagyok utadba, mégis inkább elkísérlek. Nehogy a falat nézd ajtónak, s rögtön azt nyitogasd...

PÉTER Szívesen elmennék én is.

HOSSZÚ SZABÓ Neked most itt a helyed, fiam. Már meg ne haragudj, hogy így szólítalak. Hiszen a fiam lehetnél. Apátok nincs idehaza, te vagy a férfi a háznál... Meg, ha idehaza van is. Hogyan mondjam... Hallom, apádra üttétl: te is szobrokat faragsz.

PÉTER Én máshogyan faragok. Leginkább csak fából.

HOSSZÚ SZABÓ Jó anyag a fa. Megmutatja magát, mi lehet belőle. Mint minden anyag. Alakíthatod, formálhatod erővel, ügyességgel, de sohasem a maga természetének ellenében. Lásd, én csak bognár vagyok, nem művész; el se tudnám számlálni hány küllőt, szerszámnyelet, kocsirudat kifaragtam; sokan hasznukat vették; igaz, sok el is korhadt már, addig szolgált, míg visszajutott a földbe, ahonnan a fája kinőtt. De ha művész lennék, s úgy fagnám a fát, akkor is azt kérdeném magamtól: visszatál-e a földhöz, ami a földből való? No, nem a röghöz, amiben a mag terem. Azt szolgálja csak a kapanyél. A földhöz, amin az ember él. Az emberhez, aki nem élhet másutt... (*Hangot vált*) Ej, de én itt szaporítom a szót, az idő meg halad.

PÉTER Hallgatnám pedig tovább is.

HOSSZÚ SZABÓ Hallgatnád?! Nem vagyok én se pap, se próféta. Csak megéltem egyet-mást. (*Janihoz*) Menjünk, ugye?

PÉTER Maradjon még egy kicsit! Hiszen nem fejezte be, valamit mondott volna, de abbahagyta. Most kezdett csak beszélni...

HOSSZÚ SZABÓ Beszélni sem rossz. De előbb mégis – cselekedni kell. (*Janihoz*) Induljunk!

JANI Ha én fújom az indulót, már itt se vagyunk. (*Hosszú Szabóval együtt elmegy*)

HOSSZÚ SZABÓ (*Visszaszól*) Vigyázz a hűgödra.

KLÁRI Isten velük. (*lehuppan egy székre*) Na végre! Úgysem sikerül. Itt nem sikerül semmi. De, ha rámszakad ez a ház, én akkor is...

PÉTER (*Közbevág*) Miért mondta Jani, hogy nincs egy jó csizmád?

KLÁRI Nem látod, hogy papucsban caplatok itt le s fel!? Ott áll a csizmám a sarokban. Akkora lyuk van a talpán, hogy egy ürge beférne rajta. Próbáld

föl, elég nagy! És szépen cuppog benne a trágyalé!

PÉTER Apa azt mondta, tucatnyi pár csizmát cserélt fáért.

KLÁRI Biztosan igaz, ha mondta. Mindet zárva tartja. Ott, abban a szekrényben.

PÉTER Ott vannak a szobor-tervei is; és az a rengeteg érték, amit ősz óta szerzett cserében...

KLÁRI Majdnem tíz hold erdőért, mi!

PÉTER Nyilván azért a szentélye! Azt mondta, egyszer mindent megmutat. Hogy igazán megismerjem. Eddig csak egyetlen vázlatát láttam.

KLÁRI Mindent megmutat? Azt sohasem fogod megérni!

PÉTER Miért ne mutatná meg?

KLÁRI Azt ő nagyon jól tudja!

PÉTER Hiszen megnézhetnénk nélküle is.

KLÁRI Ha nem volna bezárva!

PÉTER És ha kinyitnánk?

KLÁRI Kulcs nélkül, mi! Nem félsz?

PÉTER Mitől félsz? Attól, hogy észreveszi? Nem viszünk el semmit. Majd valahogy visszazárjuk.

KLÁRI És ha ebben a szentélyben nem olyan nagyszerű kincsek vannak, amilyenekről apa beszélt?

PÉTER Annál inkább látni akarom!

KLÁRI Ha csalódní fogsz benne, a nagy alkotóban, a híres gazdálkodóban? Aki nek hiszed!

PÉTER Látni akarom!

KLÁRI Akkor feszítsd föl. Másképp nem nyílik.

PÉTER Azt hiszed, nem merem? (*Rángatja az ajtót*)

KLÁRI Úgy nem is fog kinyílni! Péter, most gondold meg! Baj lehet belőle.

PÉTER Nem érdekel. Látni akarom!

KLÁRI Akkor gyérünk! (*Pizskavasat hoz*) Te akartad. (*A szekrényaajtó kipattan.*)

PÉTER Úristen, micsoda tömkeleg!

KLÁRI Azt elhiszem! De nézd csak, megpattant a zár, ezt többé nem csukjuk be.

PÉTER Bánom is én! Mindent látni akarok. (*Beletúr a szekrénybe*)

KLÁRI Tedd félre egyelőre a vázlatokat! Nézd a sűrűjét: mennyi gyönyörű csizma! Valamelyik csak jó lesz a lábamra. Add ide sorra mindet!

PÉTER (*Adogatja a csizmákat*) Tessék, fogjad. Tessék...

KLÁRI Ennek a szára rongyos... Ennek a talpa lyukas... Ebbe háromszor beleférek fejjel. Azért fölpróbálom. Ugye szépen slattyogok benne! De van ott még más is!

PÉTER Két teniszütő... Kicsit elgömbültek.

KLÁRI Nem baj, majd a rózsadombi műterem kertjében kiegyengetjük őket.

PÉTER Foszlott csipketerítő, öreg cilinder, fehér keménygallérok, két pár glasszékesztyű...

KLÁRI Sajnos összementek, vagy az én kezem durvult el, ezeket majd az unokáim viselik...

PÉTER Két fekete pelerin. Egy marék tintenkuli töltőtoll: beszáradva. Gumi-köpenyek – talán cipőtalpnak jók. Csillárba való gyertyák, összeragadva. Nyolcágú szíj!

KLÁRI Ez ám a pompás! Kopóknak való póráz! Apa látta, hogyan használják rókavadászaton. Egy kézben a szár és nyolcfelé ágaznak el a szíjak. És a kopók mintha röpnének, szinte a földet sem éri a lábuk.

PÉTER Lebegő kopók! Mint apa hires szobra, úgy lebegnek. Miközben kilóg a nyelvük. De hol a róka? *(Tovább kutat)* Várj csak, ez mi lehet? *(Vaskos botot vesz elő)*

KLÁRI Csavard le a fejét!

PÉTER Mi ez? *(A botból apró furulyát vesz elő)*

KLÁRI Nem látod? Botba rejtett furulya. Hogy miért kellett botba rejteni, azt apától kérdezd meg. De biztosan ritka kincs, sokat ér, ráment jónéhány öl fa az erdőről. Erre a furulyaszóra jön elő majd az én kérőm Nizzából, remélhetőleg fehér lovon.

PÉTER Fújj bele gyorsan.

KLÁRI *(Belefúj a furulyába)* Nem jön rögtön. Egy kicsit várat magára.

PÉTER Öltözz fel hozzá! Van itt minden, kesztyű, csipkegallér...

KLÁRI *(Furulyázik és táncol)* Az a fő, hogy van már nekem furulyám, botba rejtett furulyám, nincs is semmi gondom...

PÉTER Vedd fel a báli ruhád, halld! Mit szól majd a nizzai kérő!?

KLÁRI Ha csak az kell neki! *(A cifra kacatokat magára akasztja)* Szép vagyok?

PÉTER Gyönyörű! Most táncolj!

KLÁRI De akkor te fújjad!

PÉTER *(Belefúj a furulyába)*

KLÁRI Hamis, hamis!

PÉTER Táncolj! Éppen csak ez a furulyaszó legyen tiszta, mikor itt minden más hamis?! Táncolj! Hamis az erdő, a kincses szentély, a csizmák paradicsoma, a bronz-isten a papíron. Táncolj!

KLÁRI Táncolok én, nem látod, milyen jó a kedvem?!

PÉTER *(Furulyázik)* Most én fújom a nótát. Szépen táncolsz, Klári! Csak szökdelj magasabbra!

KLÁRI *(Táncol)* Most jó?

PÉTER Jó, jó! Úgy, lebegj csak, se oda-fönt, se idelejt, mint Atlasz, amit apa teremtett.

KLÁRI Jaj, de jó a kedvem! Furulyám, botba rejtett furulyám...

PÉTER Úgy, úgy, lebegj csak, még egyszer; próbálj lebegni, földet se érjen a lábad! Téged is apa teremtett, te is Atlasz vagy. Én is Atlasz vagyok. Mindnyájan lógunk a levegőben. Mert ő akarta így. Szép ez a bál, nekünk rendezték, hogyne lenne jó a kedvünk! *(Tovább játszik)* Hogyne lenne jó a kedvünk, jó a kedvünk...

KLÁRI *(Már-már extázisban tovább táncol, közben)*

F ü g g ö n y

II. r é s z

1. K É P

Szín: mint eddig. A szoba képe csak anynyiban változott meg, hogy az egyik sarokban, kis asztalkán félig feldíszített karácsonyfa áll. Hárman vannak a szobában. Vera cigarettázik, megint kapadohányt szív, újságpapírba sodorva. A két fiatal, Péter és Klári a fa díszítésével foglalatoskodik. Aranyozott diókat, házi készítésű habcsókakat aggatnak rá. A tetejére arany papírból kivágott csillagot tesznek. Egy karton dobozból tavalyról maradt angyalhajat, ezüst-lamettát szednek elő – megfakult díszek ezek már – és széthintik a fán. Péter faragását, amit apjának készített karácsonyra, Klári fogja elhelyezni a fán, feltűnő helyre, közvetlenül a csillag alatt.

KLÁRI *(Most látjuk először ünneplőben, még ha szegényes ünneplőben is; és feltűnik, hogy milyen csinos ez a lány. Az ablakhoz perdül, kitekint az utcára)*
Elállt a szél... Hogy csillog a zuzmára a fákön!

PÉTER Igazi szép, fehér karácsony.

VERA Az a fő, hogy békeséges! Hogy nem szólnak a fegyverek, nem rotyognak a bombák. Hogy isten megóvta az életünket és elűzte felőlünk a háborút. Egy évvel ezelőtt ilyenkor! Örökös légiriadók, ágyúdörgés...

KLÁRI *(Péterhez)* Add csak ide azt a dobozt. *(Angyalhaját, lamettákat vesz elő)* Elég vacak díszek, tavalyról maradtak. A vegyesboltban semmit se lehetett kapni.

VERA Annyi baj legyen. Fő, hogy élünk, van mit ennünk...

KLÁRI Jobb, ha így mondd, anyuka: Még van...

VERA Majd ad az Isten ezután is. Csak azt tudnám, szegény jó apámmal, anyámmal odahaza mi lehet, túléltek-e a háborút!? Levél se jön, a kártya sem mutat semmi biztosat...

PÉTER Lengyelország messze van, Vera! De én Budapestről sem kapok semmi hírt! Tíz napja is elmúlt, hogy ideérkeztem – és egy sort se kaptam anyámtól, anyámról. Az éjszaka is fölébredtem, és olyan rossz érzés fogott el.

Megpróbáltam, erősen akartam, hogy lássam az arcát... meg a kezét... És nem sikerült. Nem láttam semmit.

KLÁRI Ne aggódj, Péter. Azt mondják, itt még békeidőben is bolondosan járt a posta.

PÉTER Féltem anyámat. Értsd meg, hogy nagyon beteg. A trombózis nem gyerekjáték.

KLÁRI Senki sem mondta, hogy trombózis. Csak annyit mondtak: az is lehet belőle!

PÉTER És ha az lett?! S olyan rosszul van, hogy nem is tud írni!? Miközben én itt tétlenül ülök és szidom a postát!?

KLÁRI Ha rosszabbra fordult az állapota, írt volna helyette más.

PÉTER Ugyan ki?

KLÁRI Az ápolónővér, egy másik beteg, mit tudom én! Mindenütt vannak emberek. Az a doktornő például, a barát-nője, aki behozta a kórházba... te mondtad... az talán nem írná meg, hogy, Péter, baj van? Na!

PÉTER *(komoran)* Lehet, hogy megírná.

KLÁRI Akkor meg ne képzelődj!

VERA Te Péter, micsoda szőke nő van neked az életedben?

PÉTER Nekem?

VERA Igen, igen. Ne is tagadd. A kártya igazat mond!

PÉTER Szőke nő??

VERA Na, na??

PÉTER Anyám volt szőke, fiatal korában...

VERA Várj csak... Lehet, lehet... Bizony: idősebb szőke nő! Drága Péter: nem lesz semmi baj! A szőke dáma mellett ott áll a coeur ász! Életet jelent, egészséget, gyógyulást. Anyuka máris jól van...

PÉTER Bár úgy lenne... Ha az a kártya tudna valamit...

VERA Úgy lesz, Péter. A kártya nem számárság, mint sok okos ember gondolja. Fent a magasban lelkek beszélgetnek. A kártya csak elhozza az üzenetüket. Elhozza, ha akarja. Látod, apám, anyám nem üzen semmit. Nekem okom van az aggodalomra. Sajnos, sajnos...

KLÁRI *(kezébe veszi Péter faragását)*
Péter, ezt te faragta? Mikor csinálta? Sose láttalak dolgozni.

PÉTER Még Pesten faragtam. Meglepetésnek szántam apáknak. Mit szólsz hozzá?

KLÁRI Szerintem egészen jó. Nekem tetszik. *(Forgatja a kezében, a nyírtárból készült nyersszinű faragás kör alakú keretben kissé meggörbült hátú kisbárányt ábrázol, mely félkör alakú talapzaton áll)* Jó pofa ez az esetlen kisbárány. Hol láttad?

PÉTER Seholy. Eszembe jutott.

KLÁRI Várj csak. Ide teszem a fára, egészen magasra, a csillag alá... De meglátni onnan, mit ábrázol? Észreveszi apa, hogy ez egy bárány – meredek domboldalon, és az egészet bekeretezi a felkelő nap?

PÉTER A felkelő nap? Jó, hogy megmagyarázod. Nekem eszembe sem jutott. De nem fontos. Majd megnézi apa közelebbről, ha éppen akarja.

VERA Úgy, jó lesz, ma chérie, tedd csak oda... Igazán nagyon szép faragás. Apja fia vagy, Péter...

KLÁRI És ha apa egyáltalán észre sem veszi? Olyan szórakozott mostanában...

PÉTER Azt hiszem, én a helyében nem csak szórakozott lennék. Amit ott látunk...

VERA Ki látott, mit látott?

KLÁRI Senki sem látott semmit, anyuka. Péter megint képzelődik.

JANI *(Kopogtat és belép; ünneplőben van, egy kis, papírba göngyölt csomag az egyik kezében, a másikban egy levél)* Jó estét és boldog ünnepeket!

VERA Megint a Jani. Mi szél hordozta erre?

JANI Ott jártam a postán, és véletlenül megláttam ezt a levelet: Péternek van címezve.

PÉTER *(átveszi a levelet)*

JANI A kisasszony kért meg, hozzam el, a postás Ferkó látástól vakulásig járja a falut a sok levéllel, vissza se tért még dél óta...

PÉTER *(olvassa a levelet)* Sejtettem... Trombózis... Éreztem. Egy perc nyugtom se volt.

VERA Lehetetlenség!

PÉTER Ne higgyek a szememnek! Az Irmuska néni írt, a doktornő. „Anyád állapota súlyos, de nem válságos. Bár-

milyen fordulat történik, azonnal értesítelek...” *(Aggódva)* Nem válságos. De: bármilyen fordulat...

VERA Fordulat, fordulat! Egy-kettőre meggyógyul. Az nem fordulat? Nem szabad mindjárt rosszra gondolni. A szőke dáma mellett öröklik a piros ász, az élet! Ül le és nyugodj meg egy kicsit... Elkészítem a vacsorát, apátok minden percben itthon lehet... *(Kimegy a konyha felé)*

JANI *(Péterhez)* Ne essél kétségbe, Péter... Hiszen ha tudtam volna, mi van ebben a levélben... Hogy éppen ezt hozom én neked szentestére, én bizony...

PÉTER Szerencsére nem tudta. Még a rossz hír is jobb a semminél. A kétségnél, a bizonytalanságnál. Idefigyelj, mikor Pestet bombázták és le kellett menni a pincébe, engem majd megévelt a fene a félelemtől. De ha megengedték, hogy kiüljek a bunker szélére, és nézzem a gépeket, ahogy jönnek, az egész sokkal elviselhetőbb volt. Szembenézni, érted... akármilyen rossz lesz az, ami jön... Most legalább tudom, mire számíthatok.

KLÁRI Arra, hogy meggyógyul. Hidd el!

PÉTER Nagyon rossz bőrben volt, Klári. Az ősszel lábon hordott ki egy súlyos mellhártyagyulladás.

JANI Akkor nagy ereje van és bizakodni kell. Elhiheted, nem hiába bizakodsz. Péter, az én keresztapámnak két esztendeje olyan súlyos trombózisa volt, azzal ijesztgették, föl se kel többé...

PÉTER Ezért bizakodjak!...

JANI Várd meg, míg végig mondom. Hamarosan talpra állt az öreg, s most úgy fut, mint a nyúl...

KLÁRI Anyáddal is úgy lesz, meglátod. Bizakodni kell.

PÉTER Mást úgyse tehetsz – bizakodok... Az a borzasztó, hogy épp most nem lehetsz mellette.

KLÁRI Ő akarta! Legalább lélekben nem emésztí magát – jó helyen tud téged.

PÉTER De milyen jó helyen!

KLÁRI Meg ne írd neki!

JANI Micsodát? A csizmák paradicsomát, meg a glasszkesztyűket?

KLÁRI Elmondtam neki, Péter. Hátha mégis beszél apa Janival, s a gazda bácsitól megszabadulunk legalább.

PÉTER Már rég nem a gazda bácsiról van itt szó!

JANI Dehogyan. Mindig a nyomában jár, mint az árnyék. Úgy tartja, mint valami intézőt a nagybirtokosok. Száz holdon, árendába adott száz holdon, intézőt. Ki hallott olyat! És alighogy elmondtam apátoknak a tervünket, a gazda bácsi már közbe kotyog: Hogy mit akarunk mi? Afféle kolhozt talán? Már ahogy ő elképzei: közös kondért, csajkarendszert?

KLÁRI Apa meg, persze, rádupláz, hogy élénk, szabad kereskedelem kell ide, meg mit tudom én...

JANI Türelmetlenül. Hogy mikor látna ő abból a gépesítésből valami hasznot!

PÉTER Sohasem fogja megérteni, hogy ez az egyetlen esélye!

JANI Előbb-utóbb meg kell, hogy értse. A gépek dolga már biztosan rendben lesz. Az oroszok is megígérték a segítséget. Hosszú Szabó azt mondja, a községi tartalékföldről is mi használhatnánk valamennyit... Ha megszavazák. Úgyhogy igazán csak apátokkal kell már valahogy boldogulnunk. Ha viszont nem egyezik velünk, akkor én nem is tudom...

PÉTER Nem fog egyezni! És akkor mi lesz?

JANI Kénytelen lesz eladni a földjeit. A községnek elővételi joga van. Megveszi tartalékföldnek. És akkor...

PÉTER És akkor, és akkor! Nem mered kimondani?

JANI Ugyanoda jutunk. Csak a drága idő telik fölöslegesen.

PÉTER És akkor hogy fogtok munkához tavasszal?

JANI Azt már nem tudom.

PÉTER Na látod!

KLÁRI Szép kis karácsonyestének nézünk elébe... Hagyjátok abba! Inkább fejezzük be ezt a fát. Jani, segít nekünk? *(A karácsonyfához lép)*

JANI Segíthetek.

KLÁRI Ki kéne kötni, el ne düljön. Ki kerit nekem spárgát?

PÉTER Hol keressem?

KLÁRI Eredj a faskamrába, ott találsz. Valahol a lomok közt.

PÉTER Tűt a szalmakazalban. Megpróbálok. *(Kimegy)*

JANI *(Ő is a fához lép, Klári közelébe.)* Nem kell ezt kikötni. Nem dül ez el.

KLÁRI Nem is azért mondtam. Ő is megértette.

JANI Meg? Akkor jó...

KLÁRI *(Nevet, nyelvet ölt)* Beee!

JANI *(kicsit zavartan)* Klári, mutatnék valamit. *(Kibontja a csomagocskát, szép, fehér, csipkés vállkendő kerül elő belőle)* Anyámtól kaptam három éve, a tizenhatodik születésnapomra.

KLÁRI *(Kuncog)* Legénynek vállkendő!

JANI Anyám jegykendője volt. Azt mondta, adjam majd annak a lánynak, akit életemben először igazán megszereztek... Tetszik?

KLÁRI *(Kézbe veszi a kendőt)* Nagyon szép. *(visszaadja)*

JANI Föl se próbálsz?

KLÁRI *(Kérdően néz rá)*

JANI Hiszen neked hoztam...

KLÁRI Nekem? *(lassan a vállára teríti a kendőt)*

JANI Neked hoztam karácsonyra. Fogadd el, Klári...

KLÁRI Elfogadjam? Úgy szégyellem magam. Hát én mit adjak cserébe. Nincs semmim...

JANI Nem is azért hoztam...

KLÁRI Hanem?

JANI *(Némán, vágyakozva nézi a lányt)*

KLÁRI *(Trétásan váltva a hangot)* Ne nézz rám ilyen bambán. *(Arcon csókolja a fiút)* Úgy örülsz! Olyan gyönyörű!

JANI *(Átöleli Klárit, a puszi hosszú, gyöngéd csókba megy át.)*

JANI *(Nagyon megilletődötten)* Én téged...

KLÁRI *(Elrebbenve)* Jaj, csak be ne jöjjenek!

JANI Hiszen azért ment ki Péter. Te mondtad. Én téged, Klári, nagyon szeretlek... És ne félj te semmitől. Mert én téged elveszni nem eresztlek! Apádra nem haragszom; azt ne gondold. Nézzem tétlenül, hogy fölperzseli maga alatt a földet! De akármilyen vele, te különb sorsot érdemelsz... Majd meglátod, milyen falu épül itt három-négy év alatt. Bevezetjük a villanyt, hallgathatják a népek a rádiót, sok-tantermes iskolát építünk, meg mozit... Majd ha a képzőből hazajársz...

KLÁRI *(keserűen)* A képzőből, Jani!?

JANI Előbb a kollégiumból, aztán a képzőből. Holnapra mindent megtudunk.

És ha most sem sikerült, újra nekivágunk... És sikerülni fog.

KLÁRI (*Janihoz lép, megsimogatja az arcát*) Janikám... (*Újabb hosszú, egyre szenvedélyesebb csók következik*)

JANI (*Forrón öleli a lányt, ölelkezve ráhajolnak az asztalra, a fiú bontogatni kezdi a lány ruháját a melle körül*)

KLÁRI (*Hirtelen kibújva a fiú karjaiból*) Jaj, nem! Megbolondultál?

JANI (*zihál, nehezen türtőzteti magát*)

KLÁRI Várj meg holnap tizenegyre a haranglábnál. Jöhetnek...

JANI (*Eltűlő hangon*) Jó lesz.

KLÁRI (*összerezzen*) Ha! Nem apáék jönnek?!

JANI (*gyorsan indulna*)

KLÁRI Várj, jobb ha még nem mégy. Csak tégy úgy, mintha most jöttél volna.

JANI (*Begombolja bekecsét, kalapja a kezében*)

KLÁRI És még egyet, Janikám!

JANI (*Készségesen*) Mit csináljak?

KLÁRI (*elmosolyodik*) Semmit. (*suttogva*) Én is nagyon szeretlek téged. (*Elfordul, s gyorsan az ágytakaró alá rejti az ajándék kendőt*)

KÖVÁRY (*hangja az ajtó mögül*) Bújjon be!

KOCSIS (*belép*) Áldás, békesség!

KÖVÁRY (*belép*) Meg bort is hozzá! Jó vásárt csináltunk.

KOCSIS (*Ráförmed Janira*) Neked mi keresnivalód itt?! Hányszor mondja még a doktor úr, hogy nem egyezik véletek!

JANI Nem magához jöttem! Mi köze hozzá!

KLÁRI Levelet hozott...

KÖVÁRY (*Gyanakvóan*) Levelet a lánynomnak?

PÉTER (*Apja szavai közben lép be egy gombolyag spárgával*) Nem neki hozta – nekem. Anyám felől kaptam hírt... (*Átadja Klárinak a spárgát, a lány félre dobja.*)

KÖVÁRY (*Janihoz*) Akkor igyék meg velünk egy pohár bort. (*Demizsont, poharakat vesz elő, Klári kezébe adja, hogy töltsön*)

JANI (*elháritja*) Köszönöm...

KÖVÁRY Igyék csak! Fogja maga is, Ádám!

KOCSIS (*negédesen*) Hiszen már megvolt az áldomás...

KÖVÁRY Szentestén – még egy pohárral!? Ne kellesse már magát!

PÉTER Mire iszunk áldomást?

KÖVÁRY Nagy vásárt csináltunk. Eladtuk a lovakat.

PÉTER A lovakat?

KÖVÁRY Miért, tán nem tetszik? No, nézd csak!

PÉTER De. Nekem itt minden nagyon tetszik.

JANI (*Felhajtja borát*) Szépen köszönöm. És boldog ünnepeket kívánok. (*Indul kifelé*) Majd ünnep után...

KOCSIS Mi lesz ünnep után? Semmi se lesz.

PÉTER Azt még meglátjuk, mi lesz, igaz, Jani!

JANI Igaz lehet. Hát isten velük.

KLÁRI Kikisérem, meg ne marja a kutya. (*Jani után kimegy*)

KÖVÁRY (*Péterhez*) De jóban vagytok. De szépen összeleplegetek. Pedig neked itt minden nagyon tetszik. Azok a szép kehes lovak is nagyon tetszetek, ugye!?

PÉTER Minek kellett eladni őket?

KÖVÁRY Lám, a fiatalúrnak, hogy kinyílt a csipája tíz nap alatt! Majd ő tanít minket gazdálkodni, hallja Ádám koma, Gazda bácsi!?

KOCSIS (*Emeli poharát*) Kegyelemben gazdag, áldott karácsonyi ünnepeket kívánok az egész kedves családnak. (*Finomkodva iszik*)

KÖVÁRY Isten éltesse... (*Iszik, majd újra Péterhez fordul, epésen*) Szórakoztató vagy, édes fiam.

KOCSIS Az a feneség, hogy nem lehet abrakot kapni. Penészes sarjún nem telelhetek ki azok a szegény lovak. Azaz, hogy lett volna abrak is, de anynyit kértek érte – búzát, zsírt, fát –, hogy nem érte volna meg.

KÖVÁRY Így viszont megtaláltuk a számításunkat.

KOCSIS Meg, meg. Ha a doktor úr rám hallgat, mindig megtaláljuk a számításunkat.

PÉTER Mit adtak érte?

KÖVÁRY Az az én dolgom, édes fiam. Abba te nem szólsz bele. Egyelőre. Majd ha megtanulsz követni engem. Száz százalékig és feltétel nélkül! De

ha a lovak miatt fáj a fejed, megnyugtathatlak, hogy olyan árut kaptunk értük, amit háromszoros, négyszeres haszonnal adunk majd tovább. Annak idején.

KOCSIS Annak idején.

KÓVÁRY Azt hiszem, én itt még nem csináltam rossz boltot!

KOCSIS Nem, nem, az biztos. Mi ketten itt – a jövőért dolgozunk.

KÓVÁRY No, még egy pohárral! *(Tölt)*

KOCSIS Jaj, köszönöm, köszönöm... Hanem, míg el nem felejttem, hoztam én a kedves nagyságos asszonynak valamit. A feleségem küldte az ünnepi asztalra...

KÓVÁRY Vera, jöjjön, ma chérie, ajándékot kapott! *(Kocsishoz)* Azt nagyon szereti.

VERA *(Kintről)* Jövök. *(Belép, kezét törölgetve)* Ki az? Maga az, Gazda bácsi?

KOCSIS Kezét csókolom. *(Cuppanósan megcsókolja Vera kezét, majd jókora csomagot húz elő a bekecse alól, leteszi az asztalra)* Úgy, tessék, fogyasszák egészséggel.

VERA Köszönjük, tegye csak le... *(Szép fehér kalács és két pár kolbász kerül ki a csomagból)*

KLÁRI *(Kipirultan belép, az asztalhoz siet)* Jól élnek némelyik háznál! Azt se tudom, mikor láttam ilyen kalácsot utoljára!

VERA Nem szorultunk rá, de szépen köszönjük. Majd megháláljuk.

KOCSIS Szót sem érdemel, tisztelettel. Kicsi ajándék. Amilyen a szegénytől telik. Akkor hát, még egyszer boldog és békességes szép ünnepet. És én nem is zavargok itt már tovább...

VERA Úgyis mindig itt van, megszoktuk.

KÓVÁRY Jöhet az a vacsora! *(Kocsishoz)* Ne hagyjuk meg az alján ezt a két ujjnyit! *(Isznak)*

VERA *(Klárival együtt kimegy a konyhába)*

KOCSIS Arra, hogy mi nem egyezkedünk senki mással – csak egymással.

KÓVÁRY Eddig is így volt – eztán se lesz másképp! *(Isznak)*

KOCSIS Mert én csak addig szolgálom! *(Közel hajl Köváryhoz)* Ej, majd elfeledtem. Ezt is az asszony üzente...

KÓVÁRY Mit üzent?

KOCSIS Igaz, ráért volna, ne épp most szentestén...

KÓVÁRY Mondja csak, mondja!

KOCSIS Csekélység, én el is feledtem volna régesrég... De az asszony...

KÓVÁRY Bökje ki már.

KOCSIS Hogy annak a bődön zsírnak az ára még nem lett lerendezve...

KÓVÁRY Nem?! Mit is ígértem érte?

KOCSIS Répamagot tetszett mondani.

KÓVÁRY Vegyen a magtárból, amennyi kell!

KOCSIS Egy szem nem sok, annyi sincs ott már.

KÓVÁRY Nincs? Hiszen egy hete még...

KOCSIS Egy hete! Az rég volt. Nem tesszik emlékezni? De úgy tudom, maradt a belső kamrában is két zsákkal a magból...

KÓVÁRY Az már rég elment!

KOCSIS El? *(Féltékenyen)* Hogyan?

KÓVÁRY Azzal a széltoló bogarassal cseréltem.

KOCSIS Tetszik látni... Ugye, hogy hiába beszélek! S maga csak fogadkozik...

KLÁRI *(Bejön a tányérokkal, evőeszközökkel, megteríti)*

KOCSIS Ha nem bízik bennem a doktor úr, én inkább elköszönök, nem vállalom tovább, a magam dolga is épp elég...

KÓVÁRY Mi még mindig megegyeztünk...

KOCSIS Ezután is úgy lehet... ha – senki más nem kotyog bele a dolgainkba! Még egyszer áldott, békességes ünnepet.

KÓVÁRY Jól van, maguknak is. Üdvözlöm a családot...

KOCSIS *(Hátrálva, hajbókolva kimegy)*

VERA *(kintről)* Üljetek asztalhoz, mindjárt hozom a vacsorát!

Hárman asztalhoz ülnek.

KLÁRI *(kedvesen)* Apa, nem veszel észre semmi különöset?

KÓVÁRY *(körülnéz)* Mit? Láttam már szebb karácsonyfát.

KLÁRI De fent a fán?

KÓVÁRY *(A tához lép, nézi a faragást)* Hát ez mi? Ezt ki csinálta?

PÉTER Én faragtam.

KÓVÁRY Ezt, te? Nekem faragta talán?... És mi ez, mondd kérlek?

PÉTER Bárány.

KÓVÁRY Azt látom, hogy olyasmi. De mi az, amin áll?

PÉTER Mindegy... mondjuk a föld...
KÖVÁRY Ilyen idétlenül, hogy majd le-
billen róla!

PÉTER Nem billen le mégse...

KÖVÁRY És miféle bárány ez? Hol lát-
tál te ilyet? Tisztában vagy egyáltalán
az anatómiával?

PÉTER Nem levágásra szántam...

KÖVÁRY Még jó, még szép... Mert ezt
asztán...

PÉTER Én nem egy bárányt akartam
megfaragni...

KÖVÁRY Miért, ez hány bárány?

PÉTER Én valami mást akartam megfa-
ragni. Nem egyetlen bárányt, – a bá-
rány-ságot.

KÖVÁRY Micsodát? B á r á n y s á g o t?
(*harsogva nevet*) Hát ez nem bárány-
ság, édes fiam! Ez egy baromság!

PÉTER Lehet, apa... Majd megtartom
magamnak.

KÖVÁRY Mondd, teljesen hiába beszél-
tem neked eddig? Az én statikai tör-
vényeimről, monumentálitásról, a való-
ság lenyűgözéséről, meghódításáról?

PÉTER Nem tudom, apa. Lehet, hogy ez
a faragás rossz. De a te elméleted, a
valóság lenyűgözése – az nekem elfo-
gadhatatlan. És ellenszenves.

KÖVÁRY (*főldindultan*) Micsoda! Becs-
mérled a művészetemet?

PÉTER Azt én nem tudom megítélni.
Egyetlen kész szobrodat se láttam. De
látom azt, ami körülöttes van. Itt a
házban, a faluban. Te meg nem látod.

KÖVÁRY Szóval én vak vagyok? Vagy...
valaki fölhergelt ellenem? Ki hergelt
föl, azonnal tudni akarom!

KLÁRI Apuka, apuka, kérlek... (*hozzá
lép, leülteti*)

VERA (*Belép egy nagy, lefedett lábassal*)

PÉTER (*csöndesen, konokul befejezi a
mondatot*) Vagy ha látod, olyannak lá-
tod, amilyennek látni akarod. Pedig
nem olyan.

KÖVÁRY (*Alig tudja türtőztetni magát,
de leül*) Úgy! (*Reszkető kézzel bort
tölt, iszik egy kortyot*)

VERA Történt valami?

KLÁRI Semmi, semmi, anyuka. Vacso-
rázunk!

KÖVÁRY Mi van a földő alatti? (*Leveszi
a fedőt, belenéz*) Mi van ebben a lá-
basban?

VERA Hiszen látja.

KLÁRI Mákos guba.

KÖVÁRY Mákos guba! Ezt esszük karác-
sony előestéjén? Majd a hús után,
talán...

KLÁRI Hús nincs, apa.

KÖVÁRY Nincs? Mind megettétek? Az
én részemet is? Miközben én vasárnap,
ünnepnap küszködöm értetek...

KLÁRI Nincs hús, apa. A hentes nem
mér. Most vetted csak észre! Akik
disznót vágtak, nem adnak el húst. Sza-
bóéktól szereztünk egy darabkát, az
kell holnapra, az ünnepi ebédre...

KÖVÁRY És én, aki éjjel-nappal gür-
cölök itt, alkotok, kereskedem, szent-
estén mákos gubát faljak?

PÉTER A mákos guba karácsonyi étel.

KÖVÁRY Lehet, hogy az anyád hazájá-
ban, Szabolcsban a tirpákoknál. De itt
nem! (*Ráver az asztalra*) Itt sohase
volt!

PÉTER Most van!

VERA Péter, Péter, nagyon apja fia vagy.
Mindig vitázol. Hallgass! Látod, hogy
apa ideges. Biztosan rossz boltot csi-
nált ma...

KÖVÁRY Rossz boltot, én? Haha! Ma-
gának fogalma sincs, micsoda boltot
csináltam a lovakkal. Nem is lehet fo-
galma, maga egyáltalán nem is él,
csak képzelődik...

KLÁRI (*féltőn anyjára néz*) Biztosan
jobb bolt volt, mintha megvárjuk, míg
megdögölnék a lovak és a bőrüket
visszük vásárra...

KÖVÁRY Te kis féreg, te kis ringyó,
még te is pofázol! (*Főlugrik az asztal-
tól*)

VERA Csesztóhová szüzanya! ünnepnap
veszekedés.

KÖVÁRY (*megvetően*) Jól van, jól van,
ne óbégasson, ne szüzanyázzon! (*Visz-
szaül*) Még jó, hogy a gazda hozott
kolbászt és kalácsot, ti csak egyétek
azt a mákos, fekete gezemicét. Kést
kérek!

KLÁRI Rögtön. (*Oszt a tányérokba*)

PÉTER Én nem vagyok éhes.

KÖVÁRY Kényeskedünk? Edd azt a gu-
bát, ne nekem kínálgasd! Hamar teli-
zabálta magát a fiatalúr!

KLÁRI Apa, hagyj békén Pétert... Tes-
sék itt a kés...

(*Nagy kést ad át*)

KÖVÁRY Ó talán békén hagy engem!?

Miféle kés ez, böllér-kés?

KLÁRI A többinek nincs éle... Péter

ma nagyon rossz hírt kapott a mamájáról. Válságos az állapota.

PÉTER *(csöndesen)* Csak súlyos, nem válságos.

KÖVÁRY Hát ha válságos, nagyon sajnálom, de akkor annál inkább becsülje meg magát itt nálam a kölyök! *(Közben kolbászt eszik)* Bor van – és hús nincs! Ki a fene iszik bort mákos gabára? Igen, becsülje meg magát a fiatalúr! *(Iszik)* Kire számíthat már? Csak az apjára! Nem dirigálni jött ide, nem gazdálkodni, nem dözsölni, nem baromságokat faragni...

VERA Hagyja már, apa, kérem, kérem... Csak felizgulja magát. Péter nem akart rosszat...

KÖVÁRY Nem, nem, itt mindenki jót akar nekem. Maga is jót akart. Sefeltetni a bogarassal! Mindenféle zavaros üzleteket kötni! Katasztrófába sodorni engem!

VERA Párizs, Nizza, az magának katasztrófa! Eldobta a szerencséjét! Nem lesz nizzai nyár, és én se látom meg többé a szüleimet.

KÖVÁRY Én viszont átláttam a szitán. Hogy: Európa éhes! És én szállítsak cukrot külföldre. Miért, ez a nép nem éhes? Ide én jötevének jöttem!

KLÁRI Hát egy embernek csakugyan jötevéje lettél: a gazda bácsi már megfő a saját zsirjában.

KÖVÁRY A Gazda nevét hagyjátok ki a szótáratokból. Megértetted? Talán gyártsak inkább cukrot idegenbe...? Fogalmatok sincs emberségről, korrektségről. Ennek sincs, itt, ennek a flegmának *(Péterre mutat)*, ennek a lagymatagnak! Szép lassan – vörös lett, vagy mi a fene! Nem is olyan lassan! Tudom, azt szeretné, ha a taknyos cimborájának segitenék, hogy itt csajkarendszer legyen, közös kondér, cifra nyomorúság...

PÉTER Mi köze a gépeknek a csajkához?!

KÖVÁRY *(Felugrik, kezében a kés)* Kuss, ha mondom, kuss: vagy betöröm a pofád!

PÉTER *(Lassan, sápadtan feláll)* Nem kussolok! Látom, mi megy itt! A csereberéléssel csak a gazda bácsi jár jól! Te tönkremész bele! Nemcsak póre földet kaptál, teli magtárat is hozzá. Most nincs benne annyi búza, hogy abrakot

cserélj rajta a lovaknak! Egy fél erdő besétált ebbe a szekrénybe! De még tüzelőnek se jó az óriási csereüzletek hasznából semmi?! Klárinak nincs egy rendes lábbelije. Ezzel szemben van itt glasszékesztyű, teniszrakett, bolhás lópokróc, lyukas csizma, botbarejtett furulya...

KÖVÁRY *(Hűvösen, vésztjósloán)* Szóval nem magától pattant meg az a zár, mert állítólag úgy tele volt tömve a szekrény? Te törted föl?!

KLÁRI Nem ő törte fel...

KÖVÁRY Hallgass, kis féreg!... *(Péterhez)* Te törted föl! És hazudtál is, te mocsok! Mert gyáva és alamuszi vagy, mint az anyád!

PÉTER Az anyámat ne szidd! Az ujjá billentése tisztábban szól, mint száz sarlatán harsogása.

KÖVÁRY *(Főlemeli a kést)* Az én művészetem... Mit mondtál? Én sarlatán?! Mondd még egyszer!

PÉTER Az egész életed egy sarlatán tákolmánya!

KÖVÁRY Ezt te mondd nekem! Nekem, akit még a tartózkodó kritika is egyetememes lángelmének nevezett! *(Megindul a fia felé)*

PÉTER *(Hátrál az apja elől, az ajtó felé)*

KÖVÁRY Te nyomorult! *(Kezében a kés-sel közelít Péterhez)*

KLÁRI *(felsikolt)* Péter, vigyázz, az ajtó befelé nyílik!

PÉTER *(Hátát az ajtónak veti, szétterjesztett karokkal, mint Krisztus a keresztján)*

KÖVÁRY *(Szúrásra emeli a kést)*

VERA *(artikulátlan kiáltással a férjéhez ugrik, nagy erővel csuklón ragadja, és kicsavarja kezéből a kést)* Nem fél az Istentől? Szerencsétlen!

KÖVÁRY *(Szinte fuldokolva zihál, erővel lenyomják egy székbe.)* Féljen ő! A nyomorult! Az ilyen nem érdemli meg, hogy éljen... Azt a keserves...

VERA Nyughasson, az isten verje meg!

KÖVÁRY Becsmérli mindazt, ami nekem a legszentebb. A gyalázatos! Még a fenevad kölke se köpi szemközt a tulajdon apját.

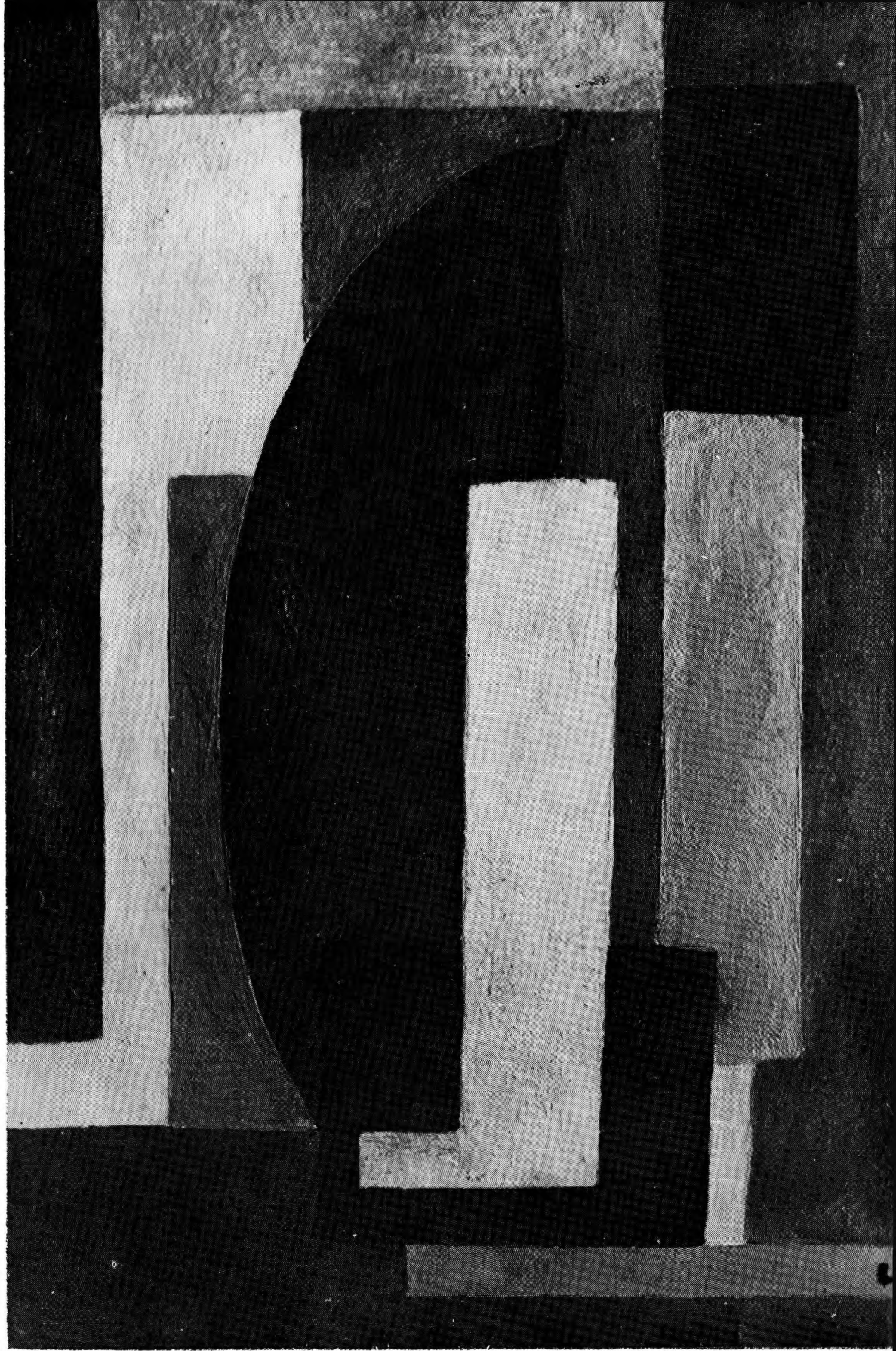
KLÁRI Te vagy a fenevad, te szörnyeteg.

KÖVÁRY *(Klárihoz)* Téged én annyira se becsüllek, hogy beléd bökjem a kést. De ebből a hitvány kukacból –

embert akartam faragni, férfit. Meg nem alkuvót, diadalmast, keményet...
 PÉTER (*sápadtan, a szoba túlsó sarkába húzódva*) Az utóbbi némileg sikerült...
 KÖVÁRY (*Ismét telugrana*) Majd én a torkodra...
 KLÁRI (*Kezét a késre teszi*) Ha hozzányúlsz, én bököm ezt beléd!
 KÖVÁRY (*Visszazökken, zihál*) ...forrasztom a szót...
 BETLEHEMESEK (*Egyre közeledik a hangjuk kintről*)
 Fel nagy örömré,
 ma született,
 aki után a
 Föld epedett...
 Mária karján...
 EGY GYEREK (*Bedugja az orrát az ajtón*)
 KLÁRI (*odaugrik*) Gyerekek, menjetek most innét! Itt nem kell betlehemezni.
 VERA (*kitör*) Menjetek, menjetek a pokolba, a pokolba... Aztán mondjátok el, hogy hol van...
 PÉTER (*Kimegy a szobája felé*) Majd én megkeresem.
 VERA Claire, menj utána, nézd meg, mit csinál!
 KLÁRI (*Nem megy ki*) Biztosan karácsonyi dalokat énekel...
 KÖVÁRY Inkább pityereg mint egy vénasszony. A pipogya taknyos. Érzékeny, kicsinyes. Igen, kicsinyes. És éppen nekem jutott ez az istenverése. Egy ilyen fajankó, ilyen két lábon járó pimasz idétlenség...
 POSTÁS (*Kopog, belép, kintől a kutya ugatja*) Szabad bejönni? Jó estét! Meghoytam a postát Kőváry Péter részére...
 KLÁRI Hiszen ma már megkapta. A Balogh Jani hozta el neki.
 POSTÁS Az csak sima levél volt. Ez meg express.
 VERA Claire, hívd be Pétert.
 KLÁRI (*Indul az ajtó felé, de Péter már épp kilép*) Péter...
 PÉTER (*Kabátban, sapkában, spárgával összekötözött bőröndje kezében.*)
 POSTÁS Levele érkezett.
 PÉTER (*Lassan hozzá lép, átveszi a levelet, leteszi a bőröndöt, olvas. Nagyon csöndesen*) Meghalt az anyám...
 VERA Az nem lehet!

POSTÁS (*Lassan visszahúzódik, szó nélkül elmegy*)
 KLÁRI (*Kiveszi Péter kezéből a levelet*) „Szegény anyád meghalt. Huszonhar-
 madikán temetjük. Várunk! Irma né-
 néd.” Üristen, tegnap már el is temet-
 ték... Szép kis expressz-levél!
 PÉTER (*Főlemeli a bőröndöt, nagyon le-
 törten, szinte támoloyogva indul kifelé*)
 VERA Péter, nem mehetsz sehová. Itt a
 helyed, Péter ez a te otthonod! Most
 már nincs neked más otthonod.
 PÉTER (*némán megcsóválja a fejét, indul
 kifelé.*) Akkor inkább semmilyen se
 legyen. Ahogy elértem idáig, haza is
 talállok. Havas az út, világít, mint...
 üres ágyon a lepedő. (*Elcsuklik a
 hangja*) Köszönöm a vendéglátást.
 VERA Claire, siess utána, ne engedd most
 így elmenni!
 KÖVÁRY Menjen a fenébe!
 KLÁRI (*Péter után siet*)
 VERA Télen, sötétben, szentestén, Ágos-
 ton! Ember maga?
 KÖVÁRY Ő talán ember? Mindent becs-
 mérel. De odatapad a földhöz, és azon
 is csak támoloyogva jár. Mint a báránya.
 A báránysága. A baromsága. És engem
 akar lerántani magához.
 VERA Most halt meg az anyja!
 KÖVÁRY Várható volt. De ő nem mert
 előre nézni. Nincs benne erő. Nem mer-
 te tudomásul venni! Miközben engem
 vádol azzal, hogy vak vagyok.
 VERA Magában, persze, van erő. Nagy
 hang is, erő is. Leszúrní, késsel az isten
 bárányát! Menjen utána; ha maga hív-
 ja, még visszajön.
 KÖVÁRY Isten bárányát! Aki belegázolt
 a patáival a vetésembe! (*Öntelt, evi-
 dens tárgylagossággal*) És nem is szúr-
 tam le.
 VERA Siessen utána, könyörgöm.
 KLÁRI (*Belép*) Elment. Nem akart itt
 maradni. Hiába!
 KÖVÁRY Jobb is, hogy elment. Majd
 ráébred: nélkülem úgyis a vesztébe
 rohan!
 VERA De hát hová mehetett ilyenkor
 szegény! Szegény árva.
 KLÁRI (*Már kilépett, de most visszanez
 a félig nyitott ajtóból*) Annak jó, aki
 elmehet innét. Akárhová, akárhová!
 (*Bevágja az ajtót, hogy csak úgy dur-
 ran.*)

A MAGYAR AKTIVIZMUSRÓL*

Az aktivizmusnak nevezett művészeti mozgalom Magyarországon nem stílus-irány, nem formailag meghatározható tendencia, hanem mindenekelőtt művészi magatartásként jellemezhető. Az imperializmus és a proletárforradalmak történeti korszakának terméke, amely a társadalmi változást áhító művész-szubjektum forradalmias, néha csak polgári radikális, néha pedig egyértelműen forradalmi szándékát fogalmazta meg képi formában. Vannak persze a korszak nemzetközi művésztörténetének fő stílusirányaiából vagy az egymással szorosan együttműködő alkotók kölcsönhatásából eredő külső formai rokonvonások is; elemzésük fontos és részben már meg is történt, de nem itt és most kifejtendő kérdés, hogy a tizes évek magyarországi forradalmi mozgalmából fakadó művészi megnyilvánulások stíluskritikai elemzése milyen következtetésekre indít.

A magyar aktivizmusnak nevezett hagyomány rendszeres számbavételének kezdete tulajdonképpen nem sokkal előzi meg a pécsi Janus Pannonius Múzeum 1973-as aktivizmus-kiállítását. 1959-ben mutatta be a Magyar Nemzeti Galéria a Nyolcak és az aktivisták rajzait, s a kezdeményezés egyre nagyobb lélegzetű folytatására vállalkozott a székesfehérvári István Király Múzeum; a Magyar Nemzeti Galéria nagyszabású kiállításokon tárta fel Bortnyik Sándor életművét, Uitz Bélának emigrációban készült alkotásait, Nemes Lampérth János művészetét; Szabó Júlia, a pécsi kiállítás egyik előkészítője és katalógusának szerzője 1971-ben önálló kötetben publikálta tanulmányát az aktivizmus történetéről. A Janus Pannonius Múzeum kiállítása tehát, habár sok szakmai újdonságot és meglepetést tartogat, nem előzmények nélkül való. Ezek az előzmények azonban mind másfél évtizednyi közelítés eredményei, s még a korábban is jól ismert és sokat propagált tanácsköztársasági plakátanyag tudományos-történeti és esztétikai elemzésére is főként ebben a közelmúltban került sor.

Ezzel tulajdonképpen el is érkeztem mondanivalóm egyik lényegéhez, ahhoz a problémához, hogy mennyire bonyolult hagyományaink értékelésének és értelmezésének a története. A pécsi kiállítást életrehívó közvetlen indíték az, hogy a több-kötetes magyar művészettörténeti összefoglalás előkészítésének stádiumában alaposabban megismerjünk minden kevésbé vagy nem eléggé feltárt művészettörténeti csópontot, szakmai-ideológiai problémát vagy alkotói munkásságot. Ez a „mélyfúrás” különösen fontos azokon a történeti metszőpontokon, amelyek a minőségek változására és új minőségek születésére közvetlenebbül hatni tudtak. Ezért kell az aktivizmust is az eddigieknél konvenciómentesebben feltárni, az egyoldalú dicsőítményeket vagy az egyoldalú elvetéseket az alkotások nyújtotta összképpel konfrontálni, szoros egységben vizsgálva ezt az összképet az azt létrehozó társadalmi közeggel. A kiállítás nyilvánvalóan nem ad közvetlen választ a történetileg feltehető kérdésekre, de elindíthatja a művészeti tényekből kiinduló válaszkeresést, és ez is a célja.

A téma kutatására a két világháború közötti időben persze nem is kerülhetett sor. A Magyar Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalmi művészettörténeti cezúra több évtizedes vagy rövidebb emigrációba kényszerítette a művészeket, s az az elementáris erejű mentalitás, amely 1918-ban és különösen 1919-ben az évtizedes művészeti-ideológiai felkészülés eredményeként kibontakozott, folytatás nélkül maradt, illetve más közegben, más formában próbált tovább élni. De míg a két világháború közötti Magyarországon főként forradalmilag kompromittált voltuk miatt vetették el a forradalmias művészeti magatartás alkotói következményeit, beleértve

* Kiállítási megnyitóként hangzott el Pécsen augusztus 26-án.

az 1920 körüli helyzet logikájából adódó absztrakt-konstruktivista képépítést is, a fel szabadulás után főként formai-stiláris fenntartások fékeztek sokáig az érdeklődést. Jóideig csak óhaj maradt az, amit Dési Huber István már a harmincas években fel ismert, hogy művészeti jövőnk érdekében kell jobban megismernünk a rokon célokért küzdő elődök munkásságát. A tanácsköztársasági plakátokról, amelyek legkiválóbbjait a plakátművész Biró Mihályon kívül a Nyolcak és az aktivisták legjelentősebb tagjai alkották, persze nem hallgattunk, de ezek is főként direkt történelmi dokumentumokként értelmeződtek, figyelmen kívül hagyva, hogy a néhány hónap nagyszerű plakáttermése nemcsak a nagyfeszültségű történelmi pillanat közvetlen terméke, hanem művészettörténeti folyamaté is, figyelmen kívül hagyva, még dokumentum-értékét tekintve is például azt, hogy Bortnyik 1918–1919-es alkotásai, többek között Lenin- és Liebknecht-portréja a Kommunisták Magyarországi Pártja megszületésének legközvetlenebb művészettörténeti vetületei. A mindig leginkább „érvényes” hagyomány kiválasztásában megmutatkozó antidialektikus szelekció vagy éppen kontraszelekció jóideig még Derkovits örökségének a jelentőségét is megkérdőjelezte, s a művészet tágabb közönsége számára sokáig Uitz munkássága is inkább elvont utalások formájában élt. Tulajdonképpen az 1956-os ellenforradalmi hullám után, az 1957-ben rendezett „Magyar forradalmi művészet” kiállítást követően kezdtek helyükre tevődni a hagyományok és polgárjogot nyerni a történeti feldolgozások erőfeszítései. A hagyományokkal való könnyelmű sáfarkodás előzményei után azonban ez sem volt egyszerű, hiszen nem sok kellett ahhoz, hogy például az aktivizmust „felfedező” első lépések után többen az aktivizmus abszolút voltát, értékét hirdessék, és benne lássák az egyedüli folytatásra jogosult előzményt. Ami persze nemcsak az időközben eltelt közel félszázad miatt kérdőjeles, hanem azért is, mert az aktivizmus maga sem volt egységes, adott társadalmi-történelmi helyzetekre művészileg ellentmondásosan reagált.

Belső ellentmondásait a leginkább talán az illusztrálhatná, ha akár szövegkritikailag is összevetnénk Kassák Lajosnak az 1916-os TETT-ben közzétett irodalmi manifestumát az 1922-es Bécsben megjelent képarchitektúra-manifestummal: az első a széleskörű, friss tájékozódás szükségességét hirdeti és elfogadja minden eszköz, eljárás felhasználását a vállalt cél érdekében; a második csak egyetlen feltételezett képi formát engedélyez, csak a képarchitektúra síkkonstruktivizmusát ismeri el. A kettő közé feszült persze az 1917-tel induló nagy nemzetközi forradalmi hullám és annak elcsitulása, az 1919-es nagy tanácsköztársasági művészeti fellendülés, a nagyszerű „mának szóló freskók”, ahogyan Hevesy Iván annak idején a forradalmi plakátokat jellemezte, s az emigrációs állapotból szükségképpen következő átmeneti bizonytalanság. De nem is ez az utóbbi a legfőbb probléma, hiszen Bortnyik művészete eleinte és Uitzé még tovább is mintegy töretlen folytatása az 1918-as, 1919-es lendületnek. Számolni kell viszont azzal, hogy a művészet céljáról, helyéről, társadalmi funkciójáról vallott nézetek, viták nagyrésze éppen a MA-körhöz leginkább ragaszkodóknál szükségképpen eltorzult. 1919-ben, még Magyarországon, éppen csak elkezdődhetett a nézetek nyílt konfrontálása: Kassák Lajos nyílt levele Kun Bélához már válasz nélkül maradt, s az emigrációban Kassák részéről már csak a vita egyoldalú és talajtalan folytatására volt lehetőség. A MA folyóirat már a Magyar Tanácsköztársaság idején is egyre inkább pedzette a „szellemi forradalom” elvét és célját, időszerűtlennek tartva a munkásosztály mozgalmának és a munkásosztály pártjának a létét: az erről a bázisról indított művészeti vitáknak lehetett volna kifutása, visszakozása vagy akár csattanós lezárása, ha a proletárdiktatúrát nem döntik meg. De nem mehetünk bele olyan történelmietlen kérdésfeltevésekbe, hogy mi lett volna, ha nincs mester-séges művészettörténeti cezúra, ha Uitz megalkothatta volna az *Emberiség* freskóját, Bortnyik realizálta volna nagyszabású terveit. Nemes Lampérth, Kmetty és mások folytatták volna 1919-es lendületüket. A történelemben nincs ellenpélda: az aktivizmus és annak minden magatartásbeli, alkotói vagy akár kompozicionális, stiláris velejárója országon kívülre szorult, s a hazai művészettel való kapcsolatok, áttételek nagyon is közvetettek voltak ahhoz, hogy hatni tudjanak. Más irányú, folyamatos kutatási téma a magyar avantgarde szerepe az európai művészetben, de itt is sok

véletlen mozzanaton, személyes kapcsolaton múlt, hogy kit vagy milyen kezdeményezést hol mennyire fogadtak be, vagy pedig mi maradt elvetélt, de legalábbis a közösség szempontjából kevésbé hatékony, elszigetelt kísérlet.

A pécsi kiállítás már előkészítésének stádiumában felkeltette több szomszédos és más baráti ország szakköreinek érdeklődését. S ez azért is fontos, mert a kutatói előrelépéshez, az aktivizmus mozgalom-jellegének a megértéséhez nem elég megmaradnunk a magyar képzőművészet keretei között. Sok szó esik arról – és joggal –, hogyan hatott a magyar Nyolcakra vagy az aktivizmusra a kubizmus és az expresszionizmus, milyen elképzelésekből eredt, már emigrációban, a magyar művészek által annyira animált konstruktivizmus. De magyarázatot csak akkor kaphatunk, ha tovább bonyolítjuk a kérdést, s kutatjuk az analóg jelenségeket a cseh Nyolcak csoportjában, az ún. lengyel kubisták vagy formisták művészetében, a moszkvai Káro Bubi csoportosulás törekvéseiben. Ilyen volumenű összevetés választ adhat arra is, hogy a felsoroltaktól függetlenül kialakult Nyolcak köre, majd az aktivista mozgalom miért lett olyanná, amilyenné lett, s mi az oka annak, hogy a művész-szubjektum az említett országokban és másutt is, azonos időszakban, analóg történelmi viszonyok között hasonlóképpen reagált a világ dolgaira, hasonlóképpen értelmezte a művészi és az állampolgári lét egymásrataltságát. Ugyancsak további kutatásra vár, habár ez talán még az előbbinél is nyitottabb kérdés, a funkcionalista-nonfiguratív törekvések egyidejűsége és kölcsönhatása az 1920 körüli szovjet művészetben és a német-országiban (beleértve ez utóbbiba az akkor Ausztriában és Németországban működő némely magyar művész tevékenységét is), a lengyel Blok-csoport vagy a román Contimporanul-mozgalom párhuzamossága stb. 1917 győzelmének a bizonyossága sokkal szerteágazóbban hatott a művészeti tendenciákra mint a művészek tudatára: ennek a problematikának is csak igen sok nemzetközi összehasonlító kutatással tudhatunk a végére járni. További, esztétikai jellegű kérdés az is, hogy a művészeti műhelymunka gyakorlati funkcionális kötődésében megnyilvánuló demokratizálódási szándék mennyire szükségszerű velejárója a forradalmi átalakulás időszakának, vagy mennyiben esetleges, helyhez kötött kísérője ennek a folyamatnak. A kérdés lényege végső soron az, hogy melyek a művészet valóságtükröző funkciójáról való lemondás közelebbi társadalmi, ideológiai, esetleg szociológiai okai, a szovjethatalom megszilárdulásának idején, s olyan művészek körében is, akik következetesen küzdöttek a forradalomért.

A magyar aktivizmus pécsi kiállítása mindehhez nyersanyagot és indítást ad, és ez a célkitűző programja is elegendő lenne ahhoz, hogy betöltse feladatát. Persze jóval többről van szó, a nem kellőképpen méltatott hagyomány megismerésének a lehetőségéről, a közönség természetes kíváncsiságának a kielégítéséről, amellyel művészeti múltunk minden kevésbé ismert és különösen az egykori legmodernebb törekvésekkel szinkron hagyományának a befogadására törekszik. S nem utolsósorban a szakmai örömről, hogy együtt, egy helyen, egymással összehasonlítva vizsgálhatjuk ezt a bonyolult magatartási és irányzati komplexust, amit a magyar aktivizmusként számon tartott művészet jelent, olyan alkotásokat is látva, amelyek nemzedékek óta nem kerültek nyilvánosság elé, olyan művészekkel is megismerkedve, akiket – minden banalitás nélkül szólva – elsodort a történelem.

Egy forradalmi időszak szükségképpen ellentmondásos és félbeszakadt művészeti hagyományát vizsgálva szinte elkerülhetetlen, hogy ne meditáljunk az elmulasztott lehetőségeken, ne sirassuk a meg nem született alkotásokat; eléggé fájlaható az is, hogy annyi megszületett mű elpusztult. S most mégis annak kell örülnünk, ami újonnan előkerült és ami már jól ismertként most újra látható, egymással összevethető. A következő lépés a közönségé, amely a kiállított művek előtt minden bizonnyal még önmagával is vitatkozásra kényszerül, s a kutatóké, akik a magyar aktivizmus valóságos problémáit megszabadítják a felgyülemlett konvencióktól s a közép- és kelet-európai művészet közegében keresik meg helyét és összefüggéseit.

A MAGYAR IRODALMI AVANTGARDE

ELSŐ SZAKASZ: AZ AKTIVIZMUS (1910–1919)

A magyar avantgarde, mozgalmi megszólalása pillanatától, szó szerint előőrsek, élcsapatnak tartotta magát. Tudatos programmal, koherens esztétikai meggyőződéssel, radikális politikai elvekkel lépett fel és soha nem akart kevesebbet, mint radikálisan új művészetet teremteni. Újabbat, merészebbet, korhoz szorosabban kapcsolódót annál is, amit a *Nyugat* hozott.

A magyar avantgarde születéséből sem hiányoznak a legendaszerű mozzanatok. 1909-ből Budapestről elindult egy irodalommal és festészettel autodidakta módon foglalkozó, egykori lakatossegéd, Kassák Lajos, és gyalogszerrel, pénz nélkül végigcsavarogta Nyugat-Európát. Útja során hallgatta munkásvezérek szónoklatait, Brüsszelben látta Meunier és Rodin kiállítását, Párizsban végigjárta a múzeumokat és megfordult a Dôme kávéházban is. Hazatérése után, 1910-től rendszeresen közölte verseit, 1912-ben kiadta első kötetét, egy ösztönösen expresszionista novelláskötetet. 1915-ben fanatikusan újat kereső kis csoportot szervezett maga köré és megindította *A Tett* című folyóiratot, a magyar irodalmi avantgarde első fórumát. A lap minden anyagi nehézség ellenére 17 számot ért meg, 1916 októberében, internacionalista száma miatt, betiltották. Kassák azonban másik folyóiratot alapított, *Ma* címen, melyet 1919-ig Budapesten, a Tanácsköztársaság bukása után emigrációban, Bécsben szerkesztett, egészen 1925-ig. Ekkor visszatért Magyarországra és fáradhatatlanul, ismét folyóiratalapításhoz látott, kiadta a *Dokumentumot* (1926–27) és a *Munkát* (1928–1939). 1919 előtt Kassák két folyóirata, *A Tett* és a *Ma* képviselte a magyar irodalmi avantgarde-ot, a Tanácsköztársaság bukása, 1919 után mind Magyarországon, mind pedig a környező államokban és külföldön, több magyar nyelvű avantgarde időszaki kiadvány jelent meg, a különböző izmusok képviselésében. Legtöbb rövid életűnek bizonyult, s a húszas évek végére sorra meg is szűnt mind. A sok folyóirat, revue közül a Kassák szerkesztette *A Tett*, *Ma* és *Dokumentum* a legjelentősebb, ez a három folyóirat volt a magyar avantgarde eszmei és szervezeti középontja. Mindaz, ami a magyar avantgarde-ban történt, itt fogalmazódott meg, innen indult el, vagy legalábbis tükröződött hasábjain.

Kassák két folyóirata *A Tett* és a *Ma* azt kísérelte meg, hogy szorosan lépést tartson az *európai aktualitással*. Irodalmat és szocialista eszmét, költészetet és forradalmi cselekvést akartak új egységbe forrasztani és a szociális ember új érzékenységének, új tudatának a kifejezésére vállalkoztak. *A Tett* és a *Ma* kezdettől azt a célt tűzte maga elé, hogy megteremtse a magyar és külföldi irodalom, hazai és európai művészet együttlélegző, egy ütemre haladó kapcsolatát, kortársként vegyen részt az időszerű szellemi küzdelmekben. „*A Tett* elismerte a Nyugat rendkívüli művészi teljesítményét, de nyugtalanította az, hogy a lap a 19. század irodalmára támaszkodik, költői Baudelaire-t és Verlaine-t követték. [...] *A Nyugat* [...] a haladó európai szellemnek közvetlenül a sarkába szegődött és *A Tett* volt az, amely mellé állt” – vonta meg a két nemzedék munkájának a mérlegét Kassák. Ezért közölte *A Tett* Apollinaire, René Arcos, Jules Romains, Duhamel, Walt Whitman, Marinetti verseit, Kandinsky prózaversét, azért fogott össze a *Ma* a német expresszionista mozgalom folyóirataival, a Sturm-mal és az Aktion-nal. Ugyanezért népszerűsítette következetesen a képzőművészet legfrissebb alkotóit: Picassot, Kleet, Braque-ot, Chagallt, a magyarok közül Uitzot, Nemes-Lampérthet, Kernstokot, Vaszaryt, Mattis Teutsch Jánost, Tihanyit. Ezért szentelt külön számot, a hazai elismerést megelőzve, Bartók Bélának és rendezett tárlatokat, folytatott heves, nyilvános vitákat. A mozgalom az

irodalmi hagyomány egész rendszerét tette kérdésessé. Az elődöktől nem akartak teljesen elszakadni, megbecsülték Ady szimbolizmusát, Rippl-Rónai impresszionizmusát, Bartókkal fegyverbarátságot kötöttek, – a nemzeti kultúra egészével azonban új viszonyt létesítettek. A nemzeti jellegben a múlt bénító örökségét látták, programszerűen vallották a *művészet nemzetköziségét* és az egyes művészeti ágak szoros *összetartozását*. Tudatosan keresték a világ művészeivel az eszmei és személyes kapcsolatot – így a Die Aktion-nal és a Der Sturm-mal – internacionális számokat állítottak össze a világháború idején, a hadrakelt időben kihívó módon, politikai állásfoglalásul az ellenség íróit, művészeit szólaltatták meg. „Valóban, vakmerő lépés volt akkoriban a művészi és szellemi antológiát közölni, a háború egyik legválságosabb évében, 1916-ban, amikor a magyar miniszterelnök már beismerte a minisztertanácsban, hogy elvesztettük a háborút, de ugyanakkor minden áron igyekezett a győzelem reményének legalább a látszatát fenntartani – bátor lépés volt leköszölni az ellenség művészeit, akiket akkoriban a magyar sajtóban csak megvetni volt szabad, három orosz, két franciát, egy belgát, egy angolt, egy szerbet, egy olaszt és a németek közül egyedül azt, aki a legszélsőségesebben állt szemben a háborúval: az aktivista Ludwig Rubinert” – állapította meg Kassák egyik visszaemlékezésében.

A kelet-európai mozgalmakkal egyezően, az 1919 előtti magyar avantgarde az olasz és orosz futurizmusra, a német expresszionizmusra, a francia kubizmusra visszhangzott. Elindító ösztönzéseket kapott a világ forrongásban lévő új művészeti irányzataitól, de természetesen, önállóságra törekedett, főntartotta az *átértelmezés* jogát és szabadon merítette a felszabadító eszméket, az irodalmi kifejezés új eszközeit az avantgarde nemzetközi vívmányaiból. A mozgalom magát aktivistának mondta, de a tizes évek szóhasználatára szerint az új írókat gyakran nevezték futuristáknak, némelykor expresszionistáknak, a programadó írásokban fölbukkan a „szociális irodalom” megjelölés is, Kassák pedig „szintetikus művészetről” beszélt, ezzel is jelezte, hogy mozgalma egyszerre a különféle izmusok eredője és evvel együtt az összes művészeti ágak forradalmasítója. A Tett beköszöntő írása is azzal a jóslattal engedte útjára a folyóiratot, hogy „egy új szociális irodalom fog következni a tegnap és a ma individuális művészete után”.

Az 1919 előtti mozgalom végül *aktivistának* nevezte magát, teljes joggal, az önmegnevezés találó. Kifejezi, hogy a Marinetti-féle futurizmustól csak esztétikai elveket kölcsönzött, de tagadta a háborút és erőszakot dicsőítő agresszív elveit és jelezte ez a név azt is, hogy az aktivisták az orosz futuristák, baloldali német expresszionisták politikai radikalizmusával azonosultak és hatott rájuk a francia kubizmus új szerkezeti rendet kutató szemlélete is. Az aktivisták ideálja a társadalmilag hatékony, emberekhez szóló, a közösséget cselekvésre ösztönző művészet. Ezért érezték magukhoz közelállónak az unanimitást egyetemesség sóvárgását; Whitman és Verhaeren életimádatát, Apollinaire fájdalmas zengéssel megszólaló szimultanizmusát. Az aktivizmust az expresszionizmus magyarországi változatának tekinthetjük.

Az aktivista mozgalom mindenekelőtt a háborúval szállt szembe, tudatos *anti-militarista* programmal lépett fel, és szembefordult az olasz futuristáknak azzal az imperialista hódításvágyat tükröző agresszív tételével, miszerint a háború az emberiség egyetlen higiénája. Csatlakozott az antimilitarista politikai csoporthoz és az „ágyútöltelék sorsra juttatott emberiség” nevében tiltakozott a „véres káosz” ellen. Ebből következett, hogy elszántan felszólalt, vállalva akár a lap betiltását, a népeket egymásra uszító nacionalista elfogultságok ellen. Politikában és művészetben egyaránt *internacionalista* eszméket vallott a mozgalom; sőt, igen radikálisan és nem kevés egyoldalúsággal, a nacionalizmustól, gyűlölködéstől mentes nemzeti jelleget is időszertlennek, a modern művészet előrehaladását gátló tényezőnek tekintette. Ezekhez a politikai elvekhez radikális *etikai* eszmék társultak. Az aktivisták az idealista forradalmárok naív, messianisztikus bizalmával proklamálták, hogy céljuk *új embertípus* megteremtése. Az expresszionistákkal egybehangzóan törekedtek az ösztönös, érzelmi tartalmak kiélésére, és ezt az ösztönös expanzívitást összekapcsolták világmegváltó szociális gondolatokkal. Az érzelmi önkiélést összhangba akarták hozni a társadalomért felelős cselekvéssel. Hittek abban, hogy azonnal megvalósít-

ható káosz és rend, teljes egyéni önkifejezés és társadalmi elkötelezettség szintézise. Az aktivistáknak megvolt erre a bűvös szavuk is: kollektív individuumnak képzeltek el a jövő új embertípusát. Ezt a kollektivitásért küzdő, de önmagát is gátlástalanul megvalósító embert a művészetnek kell kinevelnie, méghozzá az aktivista művész egyéni példaadása nyomán, mert az aktivista íróban személy szerint inkarnálódik a jövő új erkölcsű embere.

Az antimilitarista és forradalomért küzdő társadalmi mozgalmak sodrában fel-növő avantgarde a művészek kivételes szerepet szánt. A művészt, írókat „emberi maximum”-nak tekintette. Az „élet csak nyers alárendelt anyag a művész formáló zsenijének” – írta Kassák egyik 1916-os, programadó írásában. Ugyanitt azt is mondta, hogy az igazi művész mindig vátesznek, tűzoszlopnak, „tornyos individuum”-nak születik meg a tömegek elé. Ennyiből is kiderül, hogy az aktivista mozgalomban egybefonódott – és néha heterogén módon összekeveredett – a társadalmi forradalom szolgálata a lélek és az erkölcs forradalmának követelésével: a közösségi érdekű cselekvés az anarchista jellegű művészi lázadással. Együtt kavaroztak az aktivisták manifesztumaiban és alkotásaiban Marx, Nietzsche, Bakunyin, Lenin tanai a futuristák, expresszionisták elméleteivel. Az aktivizmus nemcsak művészi hitvallás, – világmegváltó életfilozófia és szekularizált mítosz az emberek egyénenkénti és társadalmi méretű újjászervezésére.

Az aktivisták programszerűen túl akarták haladni a társadalmi forradalom céljait. Úgy vélték, hogy mozgalmuk is a tömegek „spontán és végtelen forradalmi életviteléből” született s ezekkel a „nép véréből és idegeiből” kirobbanó akciókkal kell a politikai forradalmat támogatni. Az aktivisták célja az, hogy az új gazdasági-társadalmi rendért folyó szervezett politikai harcot kiegészítsék az élet mindenoldali forradalmasításával. Támogatták a politikai harcot, s igen jellemző mozzanat, hogy 1918 végén, a polgári forradalom győzelme után, a kommunista forradalom eljövete-lét sürgették. A kommunista politika szövetségeseinek tartották magukat, a fegyver-barátságon túl mégsem vállaltak közösséget a politikai mozgalommal. Kényesen vigyáztak autonómiájukra; azt tartották, hogy ideáljuk, a kollektív individuum meg-teremtése az igazi nagy cél. Kassák és hívei a nagybetűs Élet nevében, tovább akartak lépni a gazdasági, politikai felszabadulás programján, az erkölcsi forradalomig. „Minden osztályuralommal szemben a győzedelmes individuumok közösségét és minden állammorállal szemben a kollektív etikát hirdetjük” – írja Kassák Lajos. Saját-ságos paradoxon ez! A legelszántabban politizáló írócsoport hirdette meg a párok és osztályok felett álló művészet jelszavát, – az a csoport, mely a tegnap individu-ális polgári művészetével szemben új szociális tudatú, kollektív irodalom ideáljáért küzdött. Az aktivisták úgy vélték, hogy munkamegosztásra kell törekedni: a politikai és gazdasági célokért harcoljanak a politikai pártok, az etikai ideálokért pedig a művészek. Ugyancsak Kassák írta, 1919-ben, a forradalom győzelme idején, hogy forradalom ott győzhet, ahol „legtöbb lesz a lélekben a forradalmi erő”. Ekkor már az aktivisták elhatárolták magukat a futurizmus és expresszionizmus öntudatlan, anarchikus irányától, mégis, épp a nagy szintézis keresésében, váltak ők maguk is ideális anarchistákká. Egyesíteni akarták az ösztönös önkíélést a rendezettség-gel, a művészi problémák autonómiáját a társadalmi folyamatokba való beavatkozással. Szélsőségek összhangját szerették volna megteremteni, nem láttak abban ellentétet, hogy egyszerre közhívták a baloldali német expresszionisták műveit és Apollinaire kubizmusról szóló tanulmányát.

Jól látható, hogy az aktivista irány művészei nem elégedtek meg stílusforradalommal: új *világszemlélet* megfogalmazására törekedtek. Ennek az új világszemléletnek szerves kifejezője volt az új esztétika: az irodalom új grammatikája és szintaxisa, mely a futurizmus és az expresszionizmus stíluslemeiből tevődött össze. Az aktivista irodalom a rövidebb lélegzetű műfajokat kedvelte, a verset és a kis-prózáat, azonban még ennyi műfaji elhatárolást is csak némi erőszak-tétellel vonhatunk meg. Az aktivizmus elmosta a műfaji határokat, azokban is a polgári korszak passzív esztétizmusát ismerte fel. Az aktivista cselekedni, beleszólni akart kora életébe, hogy fölmutathassa a kavargó világ arcát. Kassák és *Á Tett*, a *Ma* írói *dinamikus* és *monu-*

mentális irodalom megalkotására törekedtek. A forradalomig tartó időszakban verseiket, prózai műveiket a diadalmas erőérzet, pátosszal teli lendület jellemezte. A történelmi idő árama vitte őket, s az eseményekkel nem sodródni akartak, formálni kívánták az életet. Eggyéforrtak az emberi közösség és a természet dolgaival, élövel és élettellel egyaránt. Szimultánista módon ábrázolták a külső és belső eseményeket, hiven ahhoz az eszméjükhöz, hogy mindenhez egyszerre van közük, és az emberek egymás testvérei. A magyar avantgarde-nak ez a szakasza diadalmas, optimista világképet sugallt és az életörömet, forradalmi akaratot, a polgári világ bírálatát harsány stílusban fejezte ki.

Programszerűen készültek az aktivisták arra is, hogy megszólaltassák a modern nagyvárosi életet, a „roppant metropoliszokat” és kifejezzék az „élet billió lehetőségeit”. Mindent *mozgásban* lévőnek láttak, szemük előtt a teremtő és diadalmas élet panorámája kavogott. Dinamikus igesítő stílus, felkiáltójelszerű egyszavas mondatok, újszerű szóösszetételek, színesztéziás kapcsolatok, vízióvá terebélyesedő részletek jelezték, hogy az aktivista író, midőn a történelmi időket megéneкли, egyben új vitalizmusnak is megszólaltatója. A cselekvésre, változásra kész, nagyra hivatott Ember nevében írja műveit és mindent: a forradalmat és ipari civilizációt, a proletárnyomort és a munkás történelmi elhivatottságot, a gépeket és a természet világát együtt, egyszerre ábrázolja, mert az egész mindenséget szeretné magához ölelni. Az aktivizmus arra törekedett, hogy a „nagy egészet”, az „élet esszenciáját” mutassa fel: a művet demonstratív egységnek, eleven kérdő- és felkiáltójelnek szánta, melyben a nüánszok és a poéntek nem fontosak.

Ezek a felkiáltások tagolatlanok, sőt szándékosan széttöredezetek. Az aktivisták „szétrobantották” a verset, új logika törvényei szerint alkottak, hogy ezzel is tiltakozzanak az üressé vált irodalmi szabályok uralma ellen. Ez az olykor dadogó, vad, torz nyelv is az igazságtalanságok és képmutató konvenciók elleni lázadást fejezte ki. A természetes ösztönök nevében kelt ki a választékos, csiszolt irodalmi formák hamis világképe ellen. Megfelelt ez a stílussajátság annak, hogy a magyar aktivizmusban, – önmagát lépten-nyomon manifesztumokban igazoló tudatosság ellenére – igen sok elmosódott általánosságra bukkanunk. „Kozmikus távlatok”, „kozmoszba derülő ember”, „jövő felé lendülés” – kedvenc fogalmai, sőt gyakori témái a verseknek, prózai írásoknak is. Már *A Tett* egyik manifesztuma ezt a harsány jelszót fogalmazta meg: „Az új irodalomnak témája a kozmosz teljessége!” és „Az új irodalom glorifikált ideálja a végtelenbe derülő Ember!” Ezek a homályos általánosságok nagyon érzékletesen öröklítik meg az aktivisták korhangulatát: azt, hogy a társadalmi, emberi nyomorúság, a háborús pusztítás ellen tiltakoztak és a háború befejezését, a forradalmi cselekvést sürgették. Mindez új emberi korszak messianisztikus ígézetével telítette őket, új világrend előhírnökeinek tartották magukat és szentül hitték, az ő szavuk is segít eltemetni a háborút szülő régi világot és apokaliptikus vízióik siettetik az új rend eljövételét.

A magyar avantgarde legnagyobb alakja és szervezője, Kassák Lajos, ebben az időszakban is a mozgalom élén járt. Széles körben hatottak versei és prózai írásai, a hagyományos verslogikát fellazító stílusokkal, áradó forradalmi pátoszukkal. Legszembetűnőbben az ő műveiben öltött alakot a mozgalomnak az a hite és – hiedelme, hogy az aktivista alkotás maga a forradalom, sőt a forradalom kiteljesedése. Kassák bámulatos eltökéltséggel járta választott útját: ösztönös biztonsággal és tudatos fölkészültséggel. Ösztönösség és tudatosság eggyéforrt egységében. Az 1909-es csavargásra így emlékezett vissza: „Mint megmunkálatlan fatuskó érkeztem ide (ti. Párizsba) és néhány hónap alatt megsziszolódtam, érdeklődővé lettem a világ dolgai, az emberi alkotások iránt. Most hallottam először *Guillaume Apollinaire*-ről, *Pablo Picasso*-ról, *Henry Rousseau*-ról. Apollinaire égig magasztalt verseihez nem tudtam hozzáférközni, de amit hallottam róluk, az is elég volt, hogy mélyen felzaklasson, hogy letérjek a járt utakról, s mint a vak elinduljak, mit tudom én, merre, hová. Hátat fordítottam tegnapi magamnak valami ismeretlenért, amiben láthatatlanul is hittem. *Picasso* képeit egy műkereskedés külön szobájában (nem termében) láttam, *Rousseau* két képével pedig valami üzlethelyiség

kirakatában találkoztam [...]. Ezekben a napokban született meg az első, 'szabad versem' [...]. Egy út végére értem, s egy kapu kinyílt előttem". Ezt a belső ráhangoltságot kiteljesítette a tájékozódás igénye: „Munkásságom során minden jelentős irányzattal, 'izmussal' érintkezésbe kerültem, mindegyikből tanultam vagy okultam, anélkül, hogy bármelyikhez iskolás értelemben csatlakoztam volna.”

A *Tette* és a *Ma* első korszakára visszaemlékezve, Kassák Lajos így vonta meg az aktivista mozgalom erőfeszítéseinek mérlegét: „A modern koncertben, ami világszerte jóformán egyszerre zengett fel, a mi jelentkezésünk egy kis ország elnyomott népének a hangja volt. Olyan nép fiainak hangja, amely szabadulni akar a múlt emlékeitől, a jelen gúzsba kötésétől, és reménykedik egy jobb és szabadabb jövőben.”

(Folytatjuk.)

FABRI PÉTER

Romok

*Micsoda romok
szerelmed magányom ára
a csönd
rátekszik a teremtés bársonyára
s kiteljesíti önmagát
gyere szobámba
ez is jogos világ
itt is szerethetsz
gondjaimon itt is nevethetsz*

*Micsoda romok
micsoda föl sem épült épületek
micsoda fölényült romok
micsoda átépített múlt idő
nem az ostromok
lopták el a jövőt
hanem ezek a megszerkesztett
céltudatos romok*

*Micsoda romok
ha akarom mindegyik műremek
de ha fájnak
hiába hogy a csók is
fáj a szájnak
hát nem is fájás ez de gyűlölet
követelőznek a kövek*

*Micsoda romok
és köztük én
én vagyok a jelen
bizonyossággént
járok a bizonytalan köveken
én
micsoda romlás
itt
a romok között
én
megvívatlan ütközet
lassan életté omlanak
a belém zárt kövek*

*Micsoda romok
közöttük én
veled
már múltam is csak képzelet
ez van
ezek a romok
ezek a talán csak álmodott
ezek a mából ránk hagyott
nyomok*

S Z I R M A Y E N D R E

Aranymadár

*A szelídülő ég alatt
villan a parázs pillanat,
dong a darázsló nyári ég,
kong a varázsló messzeség.*

*Hajad söpri a kék eget,
ajkad ringatja éneked,
a por fölsepri lépteid,
puhán szitálja fényeit.*

*S az ég alatt, a víz felett
úgy göngyölöd a felleget,
hogy szárnyára vegye a nyár,
s röptesse az aranymadár.*

AZ IRODALOMKRITIKA PÁRTOSSÁGA

1.

A Kultúrpolitikai Munkaközösség irodalom- és művészetkritikánk kérdéseivel foglalkozó, idestova egy esztendeje megjelent állásfoglalása központi feladatként jelölte meg a marxista esztétika alapvető kategóriáinak – pártosságnak, népiségnek, realizmusnak – alkotó gazdagítását. Az azóta napvilágot látó írásokat lapozva úgy tűnik, hogy míg a népiség rendkívül termékeny és időszerű kifejtést kapott, (Király István: Móricz és a korszerű elkötelezettség) s a realizmus problémája – egy évekig tartó vita nem lebecsülendő tanulságai alapján – ugyancsak szőnyegen forgott, addig a pártosság kérdésével való közvetlen szembenézésre nemigen került sor. A tartózkodás arra vall, hogy a pártosság tartalmát illető bizonytalanság nem nagyon csökkent, még ha az állásfoglalás igénye a pusztá terminus presztizsét erősítette is. Pedig hozzá kell látnunk e kategória időszerű jelentésének, érvényének végiggondolásához, enélkül csak egy érzelmi akusztikával bíró szót tartogatunk, amelyet mindenki kedve szerint értelmez, méginkább jó indulatú bátortalansággal, esetleg csöndes szkepszissel mellőz. A terminusnak ma az irodalmi-kritikai életben sokkal inkább érzelmi telítettsége, érzelmi többértelműsége van, mintsem konkrét értelme, s így vitákat, eszmecseréket kiváltó hatása sem igen lehet.

Hogy emögött nem „ellenszenv”, hanem bizonytalanság húzódik, azt mutatja, hogy akik intenciószerűen vállalják a pártosság tartalmait, a munkásosztály világnézetével, mozgalmával, politikájával és pártjával való azonosulást, sokan azok közül is úgy vélik, helyesebb ha szocialista elkötelezettségű irodalomról, kritikáról, mintsem pártos irodalomról, irodalomkritikáról esik szó. Ennek nyilvánvalóan az az oka, hogy a pártosságra illik leginkább, amit az állásfoglalás a három kategóriára általában vonatkoztat: „Nem elegendő annak ismételgetése, hogy ezeket a kategóriákat a dogmatizmus, a revizionizmus ugyan eltorzította, de azok ma is érvényesek.” A pártossághoz fűződött valóban a legtöbb, egymást kölcsönösen erősítő bal- és jobboldali torzítás, visszaélés – de éppen ezért ennek utóhatásával szemben legkevesebbet nyom a latba érvényességének pusztá deklarálása: az alkotó, gazdagító, korszerű értelmezés, a kritikai gyakorlatban való alkalmazás igénye is elsősorban erre a kategóriára vonatkozik.

Ezért kíséreljük meg néhány időszerű kérdését körvonalazni.

2.

A pártosság kulcskérdése mindig is az irodalom és politika viszonyában rejlett; a pártosság az a kategória, amely az osztályhoz kötöttséget, mint a munkásosztály és pártja politikájával való művészi azonosulást hangsúlyozza.

Ebben a vonatkozásban az egyik fontos elem az az MSZMP kultúrpolitikájában kezdettől gyakorlati érvényre juttatott elv, hogy az irodalom nem

taktikai, hanem stratégiai szinten kapcsolódik a politikához. Az MSZMP KB Ideológiai Irányelvei 1964-ben a praxist már csak összegezték: „A szocialista társadalom azt igényli az íróktól és művészekről, hogy alkotásaikban pártosan foglaljanak állást az alapvető társadalmi kérdésekben: a szocializmus és kapitalizmus harcában a szocializmus mellett, a felszabadulásért harcoló népek és a gyarmati rendszer küzdelmeiben a felszabadulásukért harcoló népek mellett, a béke és háború erőinek világméretű viaskodásában a béke erői mellett. Ez a pártosság elemi követelménye.” Politika és irodalom „alapvető” kérdések szintjén való kapcsolódásának ezt a pártdokumentumban szükségképpen általános deklarálását azonban nemigen követte a marxista esztétika felbontó, értelmező tevékenysége, az elvnek inkább csak spontán alkalmazása történt meg.

A másik, ami ezzel szorosan összefügg, s amit elméleti vitáinkban ugyancsak nem gondoltunk kellőképpen végig, holott egy dokumentum már erre is felhívta a figyelmet: a művészi pártosság változatlan elvének és történetileg változó, konkrét tartalmainak viszonya. (Az MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközösségének tanulmánya: Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban. 1966.)

E két egymással összefüggő mozzanat: az irodalom és politika stratégiai szinten való kapcsolódásának, valamint a politikai tényezők történetileg konkrét, időszzerű tartalmának következetesebb végiggondolása, úgy hiszem, a pártosság változatlan elvének gazdagítása, tudatosítása és kritikai érvényesítése szempontjából ma az egyik legfontosabb feladat, mindenesetre termékeny kiindulópont.

3.

Kiséreljük meg e két tényező figyelembevételével körvonalazni azt a történeti eltérést, ami a szűkebb értelemben vett tegnap és a ma irodalmát és kritikáját a pártosság vonatkozásában megkülönbözteti.

Az irodalomnak és irodalomkritikának az ötvenes évek végétől a hatvanas évek közepe tájáig tartó, érezhető felfutását, amire az állásfoglalás joggal emlékeztet, egyrészt az irodalom és politika napi-taktikai szintű kapcsolódásának megszűnése, a stratégiai kapcsolódás kibontakozása jellemezte. Megkönnyítő felszabadulást jelentett ez, a kapcsolat közvetlen, direkt, napi-politikai, aktualizáló követelménye alól; a dogmatizmus ismert és beivódott torzulásai alól éppúgy, mint a revizionista kapcsolat-értelmezés hasonló (tényirodalom, jelzésirodalom, antiszematizmus stb.) tehertételei alól. Ami azonban rendkívül fontos és éppen a mai helyzet jobb megértése szempontjából hangsúlyozandó: itt, ebben a szakaszban művészet és politika kapcsolódási szintjét illetően sokkal inkább egy korábban is megvolt, megérlelődött, tudatosodott (legfeljebb stagnáló, mert a gyakorlatban nem érvényesülő) helyes elv érvényrejutásáról volt szó, mintsem elméleti értelemben vett újszerűségről. Ne felejtjük el: a dogmatizmus éveiben a szűkebb értelemben vett marxista esztétika általában nemigen vállalkozott a gyakorlatban érvényesülő torzítások elméletileg érdemleges indoklására. Ellenkezőleg, az elméleti irodalomban nemigen akadt olyan munka, amely ne hangsúlyozta volna például pártosság és objektivitás, a pártosság és művészi szabadság egységét, amely ne reklámalta volna a hús-vér embereket, magánélet és közélet egységben való ábrázolását, a konfliktusok bátor feltárását, amely ne különböztette volna meg a tipikust az átlagostól, az extenzív totalitást az intenzívétől stb. Azaz az ötve-

nes évek végétől kezdődő periódus újszerűsége nem az elvek, hanem a praxis újszerűségében rejlett, abban, hogy az irodalompolitika (mint a politika a maga területén a lenini elvekhez) az irodalom sajátosságait figyelembe vevő marxista elvekhez tért vissza, azok folytonossága alapján, velük összhangba hozta az irodalompolitikai praxist. Mondanunk sem kell, hogy ez akkor mekkora lendítő erőt adott többek közt az irodalomkritika kibontakozásához is.

Ami a pártosság ettől elválaszthatatlan másik tényezőjét, a történetileg konkrét tartalmat illeti, minden látszat ellenére e tekintetben is a folytonosság volt a döntő elem. Az ellenforradalom, a konszolidáció, ha viszonylag rövid ideig is, de a szocialista hatalom alapkérdéseit állította előtérbe, s a „mellette vagy ellene” állástfoglaló, a politikumhoz átláthatóan fűződő emberi magatartásváltozatokat avatta természetszerűen az irodalmi ábrázolás tárgyává. Ugyanúgy, ahogyan később (vagy egyidejűleg) a mezőgazdaság történelmi jelentőségű szocialista átalakulása, a szövetségi politika kibontakozása, a szocialista tartalmú nemzeti egység útjára való rálépés is egy már korábban megindult, de torzulásoktól korlátozott folyamat ugyancsak kibontakozó emberi, erkölcsi összefüggéseit kínálta az irodalom számára. Ebben az időben tehát a szocialista társadalom eleve programba vett, alapvető (a szó szoros értelmében is az alapok lerakásával összefüggő) kérdései, a hatalmi, osztály- és tulajdonviszonyokhoz – *azaz a kifejezett és ismert politikumhoz átláthatóan* – fűződő emberi relációk jelentették a pártosság történetileg konkrét tartalmait. S ez volt az, ami az irodalom, az irodalomkritika számára a pártosság érvényesítését lényegében a történeti tartalom folytonossága alapján tette lehetővé, illetőleg követelte meg.

Éppen ezért ebben a szakaszban a pártosság szempontjából a történeti többlet és újszerűség a korábbiakhoz képest nem a politikumhoz való viszony elvi újszerűségében, hanem e kapcsolat *eddigieknél teljesebb esztétikai kifejeződésében* mutatkozott meg. Az irodalomnak – bármily furcsán hangzik is – (talán a konszolidáció néhány évétől eltekintve) nem annyira a politikum jellegének, természetének, tartalmának megértése, átértése volt a gondja-feladata, hanem ennek az átértésnek az alapján sokkal inkább művészi megragadása. S ha visszatekintünk: ez idei irodalmunk éppen sajátos szerepének betöltése, ezen belül kifejező eszközeinek gazdagodása révén volt képes pártosság és objektivitás, politikum és esztétikum, osztály és egyetemes érvény hiteles harmóniáját, egységét a korábbiaknál magasabb szinten megvalósítani. Mint ahogyan a kritikai pártosság érvényre juttatása is, a korábban meggyökerezett elvek kétfrontos harcban való megtisztításán, visszaállításán, ugyanakkor a kritika esztétikai kultúrájának, elemző technikájának jelentős megújulásán, kiszélesítésén alapult. Tüzetesebb végiggondolás alighanem meggyőzően kimutatná: tulajdonképpen erre vezethető vissza, hogy ebben az időben az irodalmi viták tartalmi kérdései nem a pártosság vagy népiség, hanem – ezektől korántsem függetlenül, de – elsősorban a realizmus terrénumán vetődtek fel és ütköztek meg.

4.

Ehhez képest a mai helyzet jelentősen eltér. A pártosság általunk most figyelembe vett egyik eleme: az irodalom és politika stratégiai szinten való kapcsolódásának az irodalom sajátosságaira ügyelő elve és irodalompolitikai gyakorlata mit sem változott. Ez azonban nemcsak azt jelenti, hogy az állás-

foglalás által joggal jellemzett megtorpanás – ezen belül a pártosság elégtelen érvényesülése – erre semmiképpen sem vezethető vissza, hanem történeti összefüggésben azt is, hogy ma már természetessége, megszokottsága révén, mint merő adottság elvesztette azt a relatív ösztönző, felszabadító erejét, amit érvényesítése tiz-tizenöt évvel ezelőtt, jónéhány év során jelentett.

Lényegesen megváltozott azonban a pártosság történeti tartalma, a politikum jellege, természete, mégpedig oly módon, hogy annak az irodalom szempontjából való tisztázatlansága sokszor az irodalom és politika kapcsolódását általában is kérdésessé tette.

Az állásfoglalás többek közt így ír: „A hatvanas évek második felében mutatkozó változások – a társadalmi, gazdasági élet új vonásai – a művészeteket is új feladatok elé állították. A társadalom egészének pozitív fejlődése, törekvése, útkeresése új és újfajta konfliktusokat is felszínre hozott, s a művészetek tárgyukat: a dinamikusan változó társadalmi életet nem tudták még kellő határozottsággal megragadni, így egyes művészeti ágakban és a kritikában is a megtorpanás, elbizonytalanodás jelei mutatkoztak. A fejlődés újfajta problematikája megmutatkozik a kritikai élet belső ideológiai kérdéseiben is.”

Minden jel arra vall: a pártosság korszerű tartalmának kibontása, kritikai érvényesítése annak elemzését követeli meg, hogy a „társadalmi, gazdasági élet új vonásai”, az „új feladatok”, az „újfajta konfliktusok”, a „dinamikus változás” hogyan és mennyiben jelentette, jelenti a politikum, az osztályharc átszíneződését, formaváltását; pontosabban, hogy az irodalom és irodalomkritika ezt mennyire érzékeli és fejezik ki a maguk nyelvén. Ennek akárcsak relatív tisztázása nélkül a művészi pártosság aktuális tartalma nem tudatosítható, a pártosság kritériumai kritikailag hitelesen nem alkalmazhatók s bizonytalanná válik a stratégiai kapcsolódás érvénye, határa is.

A megoldás általános iránya ma már eléggé nyilvánvaló, de az irodalomtudomány oldaláról tüzetesebb elemzést, a jelenlegieknél egzaktabb konzekvenciákat követel. Amiből ki kell indulnunk, olyanformán összegezhető, hogy a szocializmus alapjainak lerakását jellemző, hatalmi és tulajdonviszonyokat érintő direkt politikai érdekű szerkezeti változások, változtatások forradalmi processzusa egyre inkább a gazdasági szervezés és – relatív elmaradottsága miatt méginkább – a kulturális nevelés, nevelődés formáiban és területein folytatódik, jelenik meg. Azt kell az irodalom s a kritika oldaláról – a pártosság konkrét történeti tartalmának tisztázása érdekében – átérteni, hogy a javuló anyagi életfeltételekkel egyenrangú szocialista morál, életvitel alakulása és kialakítása; társadalmunk alapvető kereteinek szocialista közösségi formákkal való beépülése, beépítése; a szabadabb érdekmozgással lépést tartó közösségi felelősségérzet kibontakozása és kibontakoztatása a szocialista demokrázia révén – *ma a politikának is sokkal inkább tartalma, tárgya, területe, mint valaha*, amint hogy a szocializmus és kapitalizmus, a munka és a tőke közti harc és választás *politikai tartalma is ma sokkal inkább életalternatívák közti harc és választás, mint valaha*. Ma a pártos irodalomkritikának az életvitel, a magatartás, a morál egyre kevésbé „végsősoron” politikai tartalmait kell minősítenie, s ezen a sokban új szinten kell kimunkálnia és érvényesítenie irodalom és politika kapcsolódási pontjait, irodalom és politika érdekességének indokait, tartalmait és távlatait, s ennek alapján kell az irodalom érvényes felfedezéseit a közvéleményben, a társadalomban, a politikában – s kell a társadalom, a tudomány, a politika felismeréseit az irodalomban tudatosítania.

Ebben az összefüggésben érthetők igazán az állásfoglalásnak a megnövekedett feladatokra és megnövekedett felelősségre ismételten visszatérő utalásai. Emlékeztetve a korábban leírtakra: a pártosság konkrét tartalma tekintetében *ma nincs olyan jellegű folytonosság*, mint volt a megelőző periódusban, a pártosság érvényesítésében elsődlegesen a tartalmi elemek újrafogalmazása a központi feladat, s ehhez képest, ennek függvényében van, kell legyen viszont folytonossága az ábrázolási, elemzési vívmányoknak. A kritika *akkor* történetileg felkészültebb volt a definiált politikum átlátására; *ma* a stratégiai mező intenzív értelemben kiszélesedett; az irodalom és kritika a „mindennapok forradalmának” még bonyolultabb világában még „szabadabb” lett, azaz még nagyobb lett választási, döntési felelőssége. *Akkor* a politika – s így irodalom és politika kapcsolata is – a szocializmus alapjainak lerakásával összefüggő, programmatikusan határozott körvonalú feladatokat tartott napirenden, *míg ma* a szocialista tudat, erkölcs, életforma kialakításának politikája a célt nem annyira definiálja, mint inkább napról napra teremti, alakítja. Irodalomnak és politikának *ebben az újat teremtésben való együttműködése*, kölcsönviszonya ad a pártosságnak is időszerű, új tartalmat, s a kommunista kritikusként is nehezebb, felelősségteljebb és új felkészülést is igénylő feladatokat.

5.

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy tévedés volna az irodalom és politika kapcsolatát a politikum átszíneződésének figyelmen kívül hagyásával, a pártosság „rég” történeti tartalmait szerint értelmezni. A lehetséges veszély e téren ma nem a dogmatikus torzító felfogáshoz, hanem az egy jó évtizeddel korábbi tartalmakhoz való visszatérés nosztalgiaja. Holott a pártosság értelmezésére is áll, amit az Országos Agitációs, Propaganda és Művelődési Tanácskozás referátuma az irodalommal szemben támasztott mai igények természetéről mondott: „Amikor irodalmunk, filmművészetünk részleges és viszonylagos problémáiról beszélünk, azt nem úgy értjük, mint ahogyan sokan fogalmaznak: hát igen, nincs irodalomban, se filmben „Hűsz óra”, nincs „Hideg napok”. Ez így, ilyenformán félreérthető, mert úgy tűnik, mintha valamely elveszett aranykort siratnánk és törekvésünk arra irányulna, hogy azt hozzuk vissza. Mi nem azt, mi mást várunk a művészetektől, olyan értelemben mást, ahogyan az utóbbi időben megváltozott, fejlődött, és amilyen mértékben más típusú konfliktusokkal jellemezhető a mi mai társadalmunk.”

A pártosság határozottabb érvényesítésének útja éppen ezért csakis a politikai szférában bekövetkezett történeti érdekű áttolódások irodalomszempontú elemzésén, tudatosításán s a konzekvenciák következetes kritikai alkalmazásán át vezet. A pártosság kategória alkotó gyarapításával lehet ugyanis nemcsak a politikumot konzervatív módon redukáló, *hanem a ma jellemzőbb és erőteljesebb* olyan nézetek ellen is harcolni, amelyek a politikum sík-váltását éppenséggel a politikumtól való eloldódás írói-kritikusi igazolásának, a polgári ars poetikák és elméletek rehabilitálási alkalmának tekintik. Az elméleti kritikai stagnálás, a „rég” mércével való mérés, az esetleges hiedelem, hogy a pártosság erőteljesebb érvényesítéséhez ma pusztán a kritikus hang „felemelése” is elegendő – éppenséggel ezeknek az apolitikus, pártosságtól elzárkózó nézeteknek segíthet. Ma az elmélet és kritika feladata e téren, hogy a pártosság elvének folytonossága alapján annak konkrét tartalmát ne egyszerűen újra, de sok szempontból *újonnan* teremtsen, alakítsa.

Annál is inkább, mert ma, amikor a kritikának nyilvánvalóan történelmileg új és bonyolult, szorosan vett világnézeti, tartalmi kérdésekkel kell szembenéznie, számos köreibben akkor uralkodnak el olyan nézetek, amelyek a kritika továbbfejlődését egyoldalúan, a vizsgálati mechanizmusok gazdagításától, a tartalomtól eloldó formalizálásoktól, vagy – erre az áltudományosságra való ugyanilyen téves visszahatásként – művészetté avatásától remélik. A *kritikai formalizmus és szubjektívizmus* mindenkori hibái éppen ilyen tartalmi válaszokat követelő periódusokban válnak bűnné. Éppen ezért a formalizmus áltudományosságával és a kritikát művészetnek tartó nézetekkel szemben kevés, ha azt erősítgetjük, hogy a kritika tudomány – azt szükséges hangsúlyozni, hogy a kritika legyen „még inkább” tudomány: tudományosan egyre jobban, egyre szélesebben megalapozott. Ha – durva leegyszerűsítéssel – a népiség szemmel tartásához elsősorban élet- és népismeret; ha a realizmuséhoz elsősorban esztétikai kultúra szükséges, akkor a pártosság képviselése elsősorban társadalomtudományi ismereteket követel meg a kritikustól. A kritikus legyen *marxista* műveltségű, az élet jelenségeit és a róla szóló tudományos-művészeti információkat a marxista-leninista világnézet alapján értelmezze, minősítse. De ugyanilyen fontos, hogy marxista *műveltségű* legyen, hogy ismerje a politikát, a marxista társadalomtudományok – szociológia, etika, pszichológia stb. – hazai és külföldi eredményeit. Enélkül nem tarthat jogot arra, hogy az irodalom autonom, segítő- és alkotótársa legyen, enélkül nem képes a művészet felfedezéseit a politika, a tudomány eredményeihez viszonyítani, hanem szuverénitását feladva szubjektívizmusba vagy formalizmusba süllyed, „művészetté” vagy áltudománnyá válik, alkalmatlanná arra, hogy az irodalom társadalmi felelősségében ítéleteivel osztozzék.

6.

Végül egy lényeges kérdés, mindezek után, de mindezek alapján is: a pártosság népiséghez, realizmushoz való általános viszonyáról.

Hogy a politikai kötődés újszerű területét a vázolt irányba kell keresni, azt Király István elvileg a népiség (s a népiség móríci hagyományának) oldaláról nemcsak kifejtette, de ragyogóan alkalmazva bizonyította is. Tanulmánya nélkül ez a cikk sem született volna, hiszen ami annak fő gondolata, a termelői és fogyasztói morál szembehelyezése, azt utolsó mondatai egyikében summázóan maga kötötte a politikához: „Azaz a *politika nyelvére lefordítva mindezt*: arról van itt szó, hogy uralkodóvá tud-e lenni a szocialista tulajdonviszonyok mellé minden területen a szocialista közszellem s közérkölc.” (Kiemelés: T. D.) – Joggal vetődik fel ennek kapcsán a kérdés: van-e, lehet-e értelme, tartalma ugyanezt a gondolati utat mintegy „fordítva”, a pártosság szemszögéből is végigjárni, van-e jogosultsága, sajátos karakterisztikuma, szuverén szerepe a pártosság kategóriájának. Tágabban: a népiség, a realizmus implicite nem foglalják-e magukban a pártosságot, van-e rá és elméleti gazdagítására szükség, s márcsak a hozzátapadó jobb- és baloldali torzulások bonyolító hatása miatt is, nem volna-e mellőzhető vagy helyettesíthető.

Azt hiszem, ez a nem is előítéletekből, mint inkább bizonytalanságból fakadó szkepszis elsősorban a népiség, realizmus és pártosság viszonyának, kapcsolatának – ahogyan az állásfoglalás nem véletlenül fogalmaz: „korszerű összefüggéseiknek” feltárását helyezi feladatként az első sorba. Mert ez a kapcsolat – s nyilván ezen a nyomon kell elindulni – e kategóriák mindegyiké-

nek nélkülözhetetlenségén, elvi egyenrangúságán alapszik, s egymásra utaltságukban, egymásba való kölcsönös átmeneteikben áll. A pártosság nyilvánvalóan az, amely a népiség és realizmus konkrét osztályhoz, a munkásosztályhoz való kapcsolódást, kötöttséget, a munkásosztály világnézetével, harcaival és céljaival, mozgalmával s ennek révén politikájával, pártjával való azonosulást fejez ki. A szocialista realizmus pártosság nélkül nem definiálható, mert más kategóriái nem ezt az oldalát helyezik előtérbe, hordozzák ilyen közvetlenül. A pártosság kategóriájának kidolgozatlansága, mellőzése révén mind a realizmus, mind a népiség elvesztheti történelmi-társadalmi konkrétságát. Az állásfoglalás ebben az összefüggésben is joggal hangsúlyozta, hogy „az alkotásokban kifejeződő, legtöbbször összetett, differenciált, de mindig meghatározó társadalmi gyökerek feltárását, az osztály-álláspont vizsgálatát a marxista műelemzés nem kerülheti meg; nem kielégítő az olyan „osztályszempontú” bírálat, amely csak elvontan, általánosságban érinti az osztályjellegét”. Másfelől – *s ez éppen ilyen lényeges*, a szocialista realizmus nem redukálható a művészi pártosságra, nem azonosítható azzal, mert az ilyen leszűkítés – akár csak a népiség vagy realizmus elhanyagolása is – a szocialista realizmusnak olyan csonkult értelmet, tartalmat adhat, mintha az nem foglalna magában, nem fejezne ki egyszersmind össznépi, nemzeti és egyetemes érdeket is, illetve mintha esztétikai jellege nem volna feltétlen érvényű. Itt valóban olyan „hármass”-ról van szó, amelyek közül mindegyik magában foglalja a másik kettőt, de mindegyik egyenként is nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szocialista realizmus természetes dimenzióiban legyen kifejezhető. E kategóriák *viszonyának* elméleti tisztázása vezethet el egyenkénti funkciójuk – mindenekelőtt a legkevesbé kimunkált pártosság szerepének – termékeny körvonalazásához, pontosabb értelmezéséhez, mozdíthatja ma leginkább előre szocialista realizmus-elméletünket, teheti elvileg határozottabbá a marxista irodalomkritikát.

TÉNYEK ÉS FELADATOK

Szabolcsi Miklós: VÁLTOZÓ VILÁG – SZOCIALISTA IRODALOM

Szabolcsi Miklós tanulmánykötetének címe egészen pontos és találó. A könyv tartalmát nem lehetne ennél rövidebben kifejezni. Mindig a szocialista irodalom problémáit vizsgálja, akár József Attila egyik versét elemzi és vitázik róla, akár a műelemzés új módszereit ismerteti és értékeli, akár „kifelé tekintve” a külföldi, első-sorban a francia irodalomkritikáról ír; s mindig a változó világban vizsgálja a szocialista irodalmat: ugyanazon elviséggel, eszmeiséggel a különböző időszakokban jelentkező különböző vagy azonosnak tűnő kérdéseket.

A magyar irodalomtudomány az utóbbi évtizedekig csak egyedi műveket hozott létre. Persze maga a tudomány is egyedi művekből áll össze, de ahhoz, hogy magyar irodalomtudományról beszélhessünk, sok és jelentős kérdést színvonalasan feldolgozó művek sokaságára, fontos kérdésekhez jelentős színvonalon hozzászóló tanulmányok, cikkek bőségére van szükség. A felszabadulást követően fellépő első tudósgeneráció az utóbbi évtizedben kezdi igazán jelentős műveit létrehozni, s mögöttük ugyancsak ebben az évtizedben szerveződött a második generáció. Reméljük, hogy az első tudósgeneráció jelentős művei a magyar irodalomtudomány *fellendülésének* alapműveivé válnak.

S – ahogy említettük – nem okvetlenül csak a nagy monográfiák lehetnek ezzé. Tanulmánykötetek egyes darabjai is fontosak lehetnek ebből a szempontból is, még akkor is, ha külön-külön legtöbbjük már ismerős. Nemcsak egy költő verseskötete eredményezhet többet, mint egy időszak összegyűjtött verseit – egy tudós összegyűjtött és kötetté szerkesztett tanulmányai is jobban mutatják így igazi jelentőségüket.

Szabolcsi Miklós kötetének majd minden tanulmányában – még talán azokban is, melyekben nem ez az elsődleges célja – a megvizsgált kérdést feltérképezi, kijelöli benne az utakat és határokat, a már feldolgozott és még feldolgozandó területeket. Ezzel nemcsak önmagának teszi világossá a „terepet”, de a jövő kutató számára is. A feltérképezés, irány- és probléma-megjelölés mindig együtt jár a múlt-hoz való visszanyúlással, az ott található és hasznosítható pontokra való rámutatással. További jellegzetessége, hogy még akkor is „kifelé tekintve” – pontosabban: „kívülről befelé” tekintve – végzi el ezt a munkát, amikor pl. mai költők arcképét rajzolja. A könyv lapjairól egy valódi irodalomszervező egyénisége bontakozik ki, noha szó szerint alig van szó irodalomszervezésről. De az irodalomtudomány igazi szervezője nem, vagy nemcsak az intézmények irányítója, a technikai és gyakorlati feltételek organizátora, hanem elsősorban az, aki az elveket, a maguk bonyolultságában megjelenő elvi kérdéseket képes egységben látni, így kijelölni és meghatározni a tennivalókat. Szabolcsi Miklós egyszerűen, kristálytisztán húzza meg az elvi vonalakat, jelöli ki vagy mutat rá a szocialista irodalomtudomány megoldandó feladataira.

Egyik fontos tanulmánya az „Irodalomtörténet és munkásmozgalom története” címet kapta. A tanulmány jórészt csupa kérdés. Noha a munkásmozgalomra vonatkozó kiinduló kérdései zömmel ismertek a történettudományból, az irodalomtörténettel összefüggésben azért szükséges feltenni, mert így másféle területekre világít rá, azaz a kérdés lényegében már válasz is. (Pl. „A történelem folyamatának milyen elemeit, összetevőit, milyen intézményeket, szervezeteket befolyásol, alakít, változtat a munkásmozgalom?”) További kérdéseire adott válaszai, de maguk a kérdések is mélyrehatóak és disztinválóak, s ismét biztos mércéjűvé válnak a további részku-

tatásoknak. Arra a látszólag könnyű kérdésre, hogy „Mit nevezünk szocialista irodalomnak?“, az egyszerű alapválasz után – „azonos osztályérdekeket hordozó, azonos szemléletet, világnézetet kifejező művek összességét” – igen finom elemzést kapunk a műltra és jelenre vonatkozóan, aminek eredménye, hogy a maga által adott választ kiszélesíti, hisz így kívánja a „változó világ”: nemcsak művek összessége, de „jelentős művek, valamint elméleti-kritikai tevékenység s végül mindennapi politikai vagy agitációs munkát szolgáló efemerebb művek együttese is”. És itt jut egy – véleményünk szerint – nagyon fontos tételéhez: „... a szocialista irodalom egyik jellegzetessége, hogy szerkezetén belül a teória, kritika szerepe jelentősebb, mint más irodalmi irányzatoknál”. Ebből azután következik, hogy a szocialista művelődés és a szocialista kultúra történetét is meg kell írunk.

Egy másik jelentős kérdése és válasza ugyancsak feladat-kijelölő: „az egész világirodalom ma nagyon is vitatott, fő fejlődési iránya – a differenciálódás vagy integrálódás kérdéséhez hogyan illeszkedik a szocialista irodalom”? Szabolcsi „ideiglenes válasza”, az ti., miszerint „nagyon is kíváncsian lenne, hogy ez az integrálódás a szocialista világirodalom keretén belül, tehát a szocialista eszmeiség alapján történjék meg”, nyilvánvalóan nemcsak az írókra, de teoretikusokra, kritikusokra, elméletírókra is komoly feladatot ró.

Akár ez, akár előbbi megállapítása, miszerint a szocialista irodalmon belül nagy fontossága van az elméletnek, nyilvánvalóan egészen más szemléleti-világnézetű háttérrel megfogalmazott, mint a kötetben a cerisyi dekád ismertetésében említett Georges Poulet véleménye. Szerinte a kritikus „olykor igazabb művész, mint az író”. A szocialista kritika és elmélet hiába érdekesebb és izgalmasabb olykor, mint a mű, melyről ír, mégse akarja-akarhatja a kritikus „vízióját” nyújtani. Szabolcsi itt is meghúzza a szükséges határokat.

A cerisyi dekád vitáin tűnődve „megrögzött racionalistának” nevezi magát, ami még „franciás irányultságú” irodalomtudósoknál is ritkaság hazánkban. Aki „megrögzött racionalistaként” közeledik irodalmi kérdésekhez, könnyen kapta és kapja azt a vádat, hogy „logikai rejtvényeket” lát az irodalomban, hogy a művekben és írókban épp azt a „valamit” nem érzékeli meg, ami „valahol azért” mindig „ott” van. Nos, a magyar irodalomtudomány legjobbjai között Szabolcsi se híve akár az impresszionisztikus elemzésnek, akár az „esztétizálgatásnak”. S csak el kell olvasni e tanulmányokat, hogy kiderüljön, a racionalizmus nem egyenlő a száraz és érzéstelen „agykombinációkkal”, de ugyanakkor arról is meggyőződhetünk, hogy igazán bonyolult irodalmi kérdésekről is lehet konkrétan és pontosan beszélni anélkül, hogy a kulcsszó egy metafora vagy egy könnyeden odavetett, de „bonyolultságot” rejtő névmás lenne. Szabolcsi elemzéseinek ez az erénye nyilván összefügg azzal, hogy az elveket pontosan meghatározza és a feladatokat pontosan kitűzi. A szocialista teória elvi kérdéseket tárgyal, s a szocialista kritikus nem lehet – G. Poulet idézett szavaival – „írókról író író”. A „Műelemzés – gyakorlatban” című írásban figyelhetjük meg legjobban, mennyire nem tartja Szabolcsi célravezetőnek azt a verselemzést, amely „körülbeszélő”, „túlbeszélő” vagy épp impresszionista: „...nem egyetlen eljárás monopóliumáért emelek szót, de azért igen, hogy igyekezzünk túlmenni a pusztá leírás, a körüljárás, a vershez fűződő benyomások laza felsorolásán...” – írja. Hovatovább valóban minden szintű műelemzésben tudnunk kell, hogy egy irodalmi műnek is vannak *tényei*, amelyeket az eszmeiséggel átvilágított tények bizonyosságával és egyértelműségével kell kezelnünk.

Szabolcsi Miklós számára a nyugati országokban művelt irodalomtudományi irányzatok közül mindig a franciák, vagy – ha más országban jöttek is létre – „elfranciásodott” változataik adják fel a leckét. Így pl. a sok forrásból táplálkozó francia strukturalizmus. Már láthattunk hazai példát arra, miként lehet ennek eredményeit a marxista irodalomtudomány gyakorlatában hasznosítani; valamint arra is, hogy lehet úgy tenni, mintha ezek az eredmények meg nem születtek volna, illetve mintha csak úgy lehetne belőlük valamit hasznosítani, ha valaki filozófiai értelemben is strukturalistává válik. E tanulmánykötetnek nem egy lapján tisztán elvi megközelítésből is egyértelműnek látszik: a marxista-leninista filozófián és irodalomszemlé-

leten belül is lehet a strukturalista *módszert* felhasználni. Szabolcsi többször megfogalmazza, hogy a történeti szemlélet nélkül érthetetlen marad minden irodalmi, irodalomtudományi kérdés. Ez az alapja szemléletünknek, nem lehet lemondanunk róla. Ugyanakkor azonban miként a „Hogyan tovább a magyar irodalomtudományban?” című tanulmányában írja: „Hogy a strukturalista nyelvészet szavával szöljék, a diakrón vizsgálatok mellett a szinkrón vizsgálatokra is ki kell terjeszkednünk...”, illetve: „A struktúramodellek felállítása nemcsak egy irodalmi mű szerkezetének megvizsgálásában, nemcsak az irodalmi mű belső modelljének felállításában hozhat hasznos eredményt, hanem több mű azonos tulajdonságainak megvizsgálásával, az azonosságok és különbségek rendszerbe foglalásával hosszabb időszakok belső modellezésére, az irodalmi folyamatok, sőt egyes irodalmi korszakok leírására alkalmas lehet.” (166. és 168. o.)

Szabolcsi Miklós híres arról, hogy minden kérdést a marxista eszmeiségen belül lehetséges minden szempontból megvizsgálni. Ez realizálódik az „egyrészt-másrészt” szóhasználatban is: Ő maga ejt szót erről: „Gyakran vádoltak, sőt csúfoltak az „egyrészt-másrészt” miatt.” Tanulmányaiból egyértelmű, hogy ez nemcsak stíluskérdés, de a marxista tudományos vizsgálódás elviségéhez hozzátartozó lelkiismeretesség. Enélkül valóban nem lehet igényes irodalomelméleti művet létrehozni – s különösképp erénye a tudományt gyakorlatilag is, elvileg is szervező tudósnak. Ha nem nézne meg mindent „egyrészt-másrészt”, nem tudna pl. Garai Gábor és Váci Mihály költészetéről szólva, szembenézni azzal a kérdéssel: „... lehet-e hic et nunc, 1968 Magyarországon forradalmi szocialista tartalmú költészetet művelni?” Azonnal következő válasza: „Valljuk meg: nem könnyen. Politikai, társadalmi, gazdasági életünk felszínének pátoszatlan nyugalma, az igazi változások mélyben folyó, lassabb, kevésbé látványos volta – és ezzel szemben a külvilág viharos eseményei nehézzé teszik a lírikus áthevített, mégis pontos állásfoglalását, nehézzé a felszín és mély lírai visszaadását, nehézzé a pártos költői magatartást.” De csak nehézzé teszik, „... a közéleti költészetnek megvan a mozgástere továbbra is”. Az idézett mondat ugyancsak feladatokat rejt magában. Nemcsak a költőnek kell a mai helyzethez adekvát forradalmiságot magas szinten megfogalmaznia. Az elméletnek is fel kell dolgoznia azokat a költői megnyilvánulásokat, melyek a „barikád” – vagy „szemtől-szembe” forradalmiság pátosától mentesen, a napi feladatok elvégzésében jelentkező forradalmiságot rajzolják. Úgy véljük, ez nemcsak irodalmi „belügy”, de a tudatformálásnak általános feladata is. Hisz másféle, mégis ugyanazért a célért küzdő forradalmiság ez; elvesztette a régi pátoszt, de talán kapott egy újat, egy keményebbet, talán már a 21. századot előlegező pátoszt, mely abból áll elő, hogy a tények a maguk pontosságával és konkrétságukban ragyognak, a napi apró feladatok az eszmeiségtől és céltól áthevítettek. Szabolcsi Miklós is tényekről ír, az elvek tényeiről, azok bonyolult gazdagságáról és szépségéről. (Magvető Kiadó)

FUTAKY HAJNA

ÚJ TÖRVÉNYTÁBLÁK

Rákos Sándor: *AZ EMLÉK JELENE*

Mióta Rákos Sándor a fordításon túlmenő újratерemtés folyamatában találkozott a mezopotámiai agyagtáblák költészetével, mióta oly mélyen tekintett a múltak mély-séges kútjába, hogy a sokezeréves ihletet átforrósította a magáéval és a magáét belevesztette az ősiibe – egy valóban tökéletesen homogén költészetet fejlesztett ki. Nemrég az ÉS-ben olvashattuk egy jegyzetét, amit tán nem illetéktelenül értelmezünk burkolt vallomásnak költészete gyökereiről. „A líra nagyon különböző lélekrétegek-

ből buggyanhat föl. Van egy réteg, az Ember legalsó geológiai rétege. Aki lefűr annak a mélyéig, olyan lírát hoz föl, amely valami ősen közösét közöl minden létezőről. Nem fiú, nem apa, nem testvér, aki az ilyesfajta versekből kiszól, nem adófizető polgár, még talán férfi vagy nő sem.” Úgy tűnik: Rákos az utóbbi években abból a geológiai mélyrétegből teremti verseit, mely „az Ember” számára – évezredekkel ezelőtt is, most is, mindenkor jelenidejűen – az *élet és halál antagonizmusának* élményköre. Az ősi költői képmás, a halhatatlanság kereső Gilgames Rákos költészetének lírai hőisével összeolvadt és a modern, tudományosan-mechanikusan szervezett világ újmódon rémületes tengerein, sivatagaiban és cédruserdőiben néz szembe a halál változatlan és kikerülhetetlen tényeivel. Már nem városfalakat építtető király, de maga is kiszolgáltatott „rabszolgabőr”; nem a csak-vele-egyenrangú Enkidu halála sújtja „a felismerés iszonyatát”-val, de a leg-hozzá-hasonlóbb anyjái, társaké, akiket lenyűgözött a „személytelen borzalom”. Ahogy a halhatatlanság reményét elveszített Gilgames Uruk falai közé tért újabb építő tettekre készen, úgy áll ellen az elmúlásnak mai voltában is: „mint a gyámkó az omló háznak / nekifeszül az elmúlásnak / a gondolat”. Gilgames kétharmadrész isteni természete kívánta, hogy abba ne hagyja, utódjában az „isten” természet így nyilatkozik meg: „előttünk van nem látjuk / följebb-följebb talpalatonként / nem lehet abba hagyni az ember befejezhetetlen”. Örökkön így áll: didergő magányban, kifosztottan és megalázottan a fenyegető halál előtt, fölötte végtelen üresség, körötte a pusztaság semmi, szívében és agyában a többet-akarás képei a félelem emlékeivel és mindennek a vakítóan tiszta *tudata*. Áll, mint a kő. S önmagából formálja ki vele hulló, mégis mindig a jövőnek szóló emlékművét. – Rákos Sándor költészete ennek az időtlen megrendültségnek, ennek az ősen egy-azonos emberi helyzetnek a lírai újrafogalmazása.

Ez a líra szólta már a *Kiáltásnyi csönd* epigrammatikus, fölíratszerű verseinek lakonizmusában is. Az új kötet négy nagy verskompozíciójának újdonsága csak látszólag a megnőtt terjedelem, valójában a szerkesztés. A nagy kompozíciók ugyanis szintén „elemi” versek sokaságából – mint mozaikokból – épülnek föl. A mozaikdarabok önálló versek is (egy-egy már meg is jelent így), csak hogy itt szoros érzelmi-érzelmi-logikai vagy epikus-lírai egységbe kapcsolja őket a költő, így teremt belőlük összefüggő kontextust. A borítószöveg szerint a négy nagyvers egymással is bonyolult szerkezeti viszonyban van a részlemek visszatérése, távolodása, összefonódása révén. Mindennek pontos felfejtéséhez egy ingardeni rétegelemzés volna szükséges. Itt meg kell elégednünk annak említésével – ami egy ambiciózus olvasó felismerése is lehet –, hogy az élménytömbök rokonságából, a költői alakítás irányából, a kifejezés anyagszerű azonosságából adódó világképi összetartozás – tökéletesen megvalósul. Ha szavakban próbáljuk megragadni a mélyben rejlő masszívumot, amire e versépitmények emelkednek, a következő sorokra hivatkozhatunk:

A tökéletes megsemmisülést
a hitetlen se tudja elképzelni
bennünk olyan erős
a túlélés parancsa

(Forrásvidék)

A korábbi *Anyasírató* legközvetlenebb, személyesebb hangú testvére, a *Forrásvidék* nyitja a kötetet. „... közös múltunkból vérzik át” a fiúba az anyától örökölt sok emlék, félelem; részei az iszonyú ámulatnak, ami az élet eltölti az őt életrehozó halálán, mely visszavonhatatlan és megérthetetlen. A tökéletes árvaság kezdete. Ez az árvaság emelkedik elvont tisztaságba a következő vers (*Gilgames a sivatagban*) érzéketlen filozófiájában. A kötetnek ez a vers a csúcса, a témára eljátszott legteljesebb variáció: a *halandóság tudatának* felbontása és összerakása. Félöntudatos sejtések és rémülések, elszánások és ráérzések átvilágítása „a jövővételmentes napsütésben”, a mítosz kristályos jelképeivel egy már-már zenein felbontott és együtt-tartott gondolategységben. A kötetet záró terjedelmes versszerkezet, *Az emlék jelene* (1944) a világiági árvaság társadalmilag konkrét átélését, történelmi meghatározottságú egyete-

mességét vetíti elénk töredékes képekben, jelenetekben, feliratokban; félelem és megnemadás, megalázottság és az „azután”-ra szóló elképzelések tagolatlan és tagolt alternatíváiban. A belső szerkezet itt nem annyira szoros, a kifejezés nem annyira kristályos, mint az előző darabban, de a maga világrészén ez a vers-sorozat is kijelöli a pontokat, ahonnan kilátás nyílik az „ingóságaink rövid örökléte a mi halhatatlanságunk”-féle felismerésekre, illetve „az ellenállás génjeit örökbe hagyjuk fiainknak”-féle állásfoglalásokra. A Gilgames-darab és az 1944 apokaliptikus emlékeit idéző között áll a *Három Dosztojevszkij-maszk*. Nem nehéz megtalálni az asszociációs szálakat, melyek e három lírai arcképet – a félelemre és fenyegetettségre különféleképpen reagáló, mégis összetartozó sorsok hármasságát – a kötetnek erre a helyére kötötték. Helyi értéküknek azonban némileg alatta marad önálló mű-értékük, ugyanis önmagukban kevés újat mutatnak föl. Porfirij „naplótöredékének” reflexív jellege s egy-egy közhelye (pl. „röpköd az éji bogár / láng körül / körülöttem”) meg éppen elmaradhatott volna. Az eredeti, ihlető mű áthasonítása itt korántsem történt meg olyan mélységig, mint a Gilgamesé. A maszkok még a regény teremtményei inkább, mint Rákos lírai átvételéé.

Annakidején Kassák Lajos abban látta Rákos költészetének legfő értékét, hogy „A világot *megláttatja*... anélkül, hogy magyarázkodna és oktatna.” Ez a vonás azóta csak tisztult, kiforrott. Rákos a világról való érzéki benyomásait, az érzelmi és gondolati átélést a közvetlenség hatásával teszi át versbe azáltal, hogy nem a közlés grammatikai szabályosságával, de nem is a szabad asszociációk ma általános szubjektivitásával formulázza, hanem az objektíve követhető, átvehető élmény és gondolat kulcsszávaiból, színtagmáiból, szólamaiból rakja össze. Alapvető kifejezésegysége a szintagma, illetve az ezekből álló szólam. A mondat – ha épül – ezekből épül, soha nem annyira szintetizált egységgé, hogy alkotóelemeinek tömbjei belemosódjanak. (Magasabb szinten ugyanez ismétlődik a versek-versszerkezetek rendszerében.) Olyan ez a nyelvi építmény, mint egy ciklop-kövekből rakott archaikus fal; nemcsak kifejező – ábrázolóértéke van. Egyetlen példa álljon itt bizonyosságul Az *emlék jelené*-ből:

bőrén csupa szem csupa fül milliiméterenként
idegvégződéseivel fölméri az élesretöltött világot
vár mozgó céltábla most az egyszer még kicsúszott
gondolkozni sem gondolataira tapad minden irányzék

Az üldözöttség helyzetképét kapjuk, egyszerre az objektív és a szubjektív nézőpontból, a látott és átélt valóság-pillanatét. Korban az „élesretöltött” világhoz, az „irányzék”-hoz kötött ez a pillanat, de egyben a létét a „bőrén”, „idegvégződéseivel” élő, rejtőző-menekülő ember időtlen jelenete is. A szöveg tagoltsága nagy erővel hoz archaikus képzeteket (az agyagtáblák „stílusát”), korunkbeli események emlékeit, az üldözöttség feszült rohanásának, lélegzetvesztő félelmének általános, időtlen elemeit és történeti egyszerűségét. – Rákos verseiből valóban hiányzik a magyaráztatás. A világ általa látott, átélt képéből a legfontosabb mozzanatokat úgy emeli ki, hogy „az elhallgatás többletének” kötdanyagával, egy sajátos 0 morfémával kapcsolja össze őket, illetve szuggerálja a kapcsolatot, aminek az olvasó tudatában kell megszületnie. S a kapcsolatok gyakran többszintűek, széles asszociációs tartományt hálózhatnak be.

Egy – nem lényegtelen – vonatkozásban azonban ez a költészet olykor kielégítetlenül hagy. Sajátságosan súlyos világérzésének alig adja motivációját konkrét, mai valóságunk felől. Nem az általánosítást, a végső lényeg keresését sokalljuk, inkább az indukció jellemzően mai, környezeti-társadalmi tényalapjait és gondolati hozadékát keveselljük. Nem azt vonjuk pl. kétségbe, hogy a szocialista társadalomban is van, lehet magány (Rákos magány-helyzete közismert), de – úgy véljük – a magány kozmikus élményét más és másképpen motiválja itt, mint más idők és terek társadalmában. A magányról tehát mást és többet is lehetne hic et nunc mondani, illetve fölismerni (az életről, halálról szintén). Persze gyökeresen azonos elem mindig

volt, van, lesz abban, amit Gilgames érzett Enkidu halálán, amit ma érzünk egy hozzánk tartozott társ elvesztésekor, amit „az Ember” érez a halál előtt (minden ember mindig a halál előtt él); de „az Embernek” erről a helyzetéről, állapotáról, megrendüléséről mindig a kor és valóság specifikus tudását, felfogását érezzük teljesnek, s ennek fölfedezését, kimondását a költőtől várjuk. Rákos a maga költészetének „ősi” elemeit, geológiai „idejét” verseiben nem mindig ötvözi elég gazdagon annak a társadalmi világnak a meghatározó tényeivel és szellemi hódításaival, amelyben a versek megszületnek. Ebből adódik, hogy néha több az evidens szentencia, mint az új összefüggésekre ismertető költői zsákmány. E sok tekintetben kiváló és eredeti alkatú költészetnek erre kell legyen a további kiteljesülése.

FELHŐÁRNYÉK

Pontosan jellemzi Demény Ottó költészetünkben elfoglalt helyét az a vers, melyből a címadó képet kiemelte. Fennsík – magaslátot jelent a hetedik kötet, ahonnan a költő egy élet tapasztalatainak birtokában tisztábban és messzebbre lát. „Közönyös kavicsok” és „izgága történelem” – az élet teljessége osztja magányát, nem sértődött félrevonulás ez, elmélyült szemlélődés, kísérlet a rend megteremtésére.

Demény Ottó kicsiségekből indul el – „színes bogarak hátán / tanulom az élet törvényét” (*Még nem*) – és nagy távlatokat nyit, a valóság szövevényeit bogozza, hogy áttekinthető legyen a világ. Ellentétekre épül képalkotása, gondolati érzékenység, éber lelkiismeret irányítja. A valósággal, a természettel együtt lélegző, az emberek felé kitárulkozó alkat, friss a csodákra, gyermekként fedezi fel a mindennapi ámulatokat: „Hallgasd e megrendítő / jóslatot / holnap szél lesz” (*Prognózis*). A szépséget, a harmóniát keresi, szereti az életet, még a fájdalomról sem tud lemondani, mert azt is dialektikusan, ellentéteibe építve látja az élet részének (*Fájdalom*).

Egyszerűsége és természetessége törek-szik:

példám a költő akinek elég
egy pillanat hogy öklébe szorítsa
tűnt évezredek tapasztalatát
aki pontos mert elmos az idő
szívéből minden feleslegeset
hogy még tisztábban ragyogjon a lényeg
(*Példákkal gazdag*)

A jelen Demény Ottó számára a múlt és a jövő állandó szembesítése. Verseinek nagy része emlékezés, „dallá enyhült indulat” (*Dal*), másrészt kérlelhetetlenül támadja a „lélek riadt rettegéseit / a tett előli visz-szahókölést” (*Példákkal gazdag*), a tespedést, a vegetatív létet, mindent, ami az ember előtt a jövőt berekesztheti. Az emlékezés talán legszebben *Nocturne* című versében ölt formát: „nem enyhítheti semmi már / messzeszakadt emlékedet / kitakart melleid fölött / a bennem tántorgó vihart / évek elvonult hadai / üres a garnizon kihalt”.

Álomszerűen előgomolygó képsor, szür-realisztikus látomás, a szenvedély magas-feszültsége elsodorja a központoszást, mint pl. a jövőért lázadó *Az nem lehet...* sor-
raiban. Egyetlen monumentális jajkiáltás ez, szinte sikoltja a költő fokozódó indulati viharában a leglényegesebbet: az nem lehet, hogy megtagadja önmagát az ember, „hiszen még nem volt igazán szabad”.

Aki tiltakozásra készíti, az ember, ki úgy él, „hogy hátat mutat unottan a szép-nek / s nem válogat de mindent elfo-gad / hogy elfödi arcát ha kérdezik / álmod sem lát ködökkel takarózik”, sok gyötrel-mének kiindulópontja. Miatta érzi a költő néha úgy, hogy „a hang önmagáért való” (*Fennsík*), fáradt lesz, tehetetlen. Többször visszatérő szimbóluma a tó, ami „derékig fagyban áll / dermedten őriz valamit”. Mi az, amit őriz?

Valamit elvesztettél
már emlékeknek se tiszta
valamit mégis őrzöl
valami ódon jelzést

nem lehet körülírni
nem lehet megnevezni
kopársága is fényes
csillaga is csalogó

(*Valamit mégis*)

Ez a bizonytalanság, homályos fájdalom, az ellentétek közötti örklődés, tehetetlenség és cselekvésvágy hullámmása tör fel a *Szél jönne* kristálytisza, tömör képsorában, ahol a verset teremtő erő szenvedélyes kiáltásra lobban: „Idő, idő idő! / Élek benned s te égsz / bennem kegyetlenül”.

Az időt visszapergeti az emlékezés, a pu-ritán közlés bűvös-bajos varázsmondókéává lényegül át:

Hideg van
kő hullik a tóba
gyűrűt vet
halkan lemerül
így kezdődnek a titkok

(*Hét regölő*)

Az emlékezés irányítója a teljesség, a harmónia utáni vágy. „Nincs kezdete ka-maszkoromnak, / s be sose végzem” – írja Demény Ottó (*Gyöngy*), hiszen a kamasz-kor számára tevékeny boldogságot, határ-talan önbizalmat, kétely nélküli lelkesedést jelent.

Tenyeremen elért a felhő
 elért szívemben a világ
 félelmeimmel összebújt
 de megteremte örömét
 ég föld viz napfény levegő
 (Ezüst alapra)

Ezért külön ciklus a *Kaleidoszkóp* – *Képek a kamaszkorból*, ezért a kamasz álarcá mögé bújt versek hosszú sora.

A kamasz-versek a szókincs nyersebb rétegeit vonják be a versvilágba, gyermekhangú költeményei – a *Gyermekjátékok* ciklus – lehetőséget adnak arra is, hogy verseinek zenéjét, a „hullámfőnyű lassú tánc”-ot gyorsan pergő ritmusokkal, csengő rímekkel, fokozott dallamossággal tegye színeesebbé. Szellemes, kedves, játékos strófák ezek, de a kötet alaphangulatát nem bontják meg, az üde játékoságot egy-egy szó is képes groteszkbe fordítani, a nevető gyerek álarcá alól átüt a töprengő férfi fanyarsága. A gyerek naivan szürrealista ötlet-villódzásait felhasználva többsikúvá teszi a gyermekversek ciklusát is.

Talán a magyar költészet hagyományaihoz, talán saját emlékeihez hú, mikor a gyermekkor színhelyét vidékre helyezi, tájnyelvi szavakkal, tájnyelvi hangváltozatokkal – ami valamennyire régiesnek is érződik – fűszerezi. A falu búvóhely, idilli világ Demény Ottó számára, menedékként ragyognak elő számára a múltból a lila mályvák és a barna köcsögfa (*Emlék a nyárról*).

Néhány szerelmes verse (*Zsoltár, Csak a kezed, Vedd a fejem, Szikrák lobbannak*) a kötet legkiérleltebb darabjai közé tartozik. Ihletőjük nem annyira az élő szenvedély, mint a szerelem emléke vagy a szerelem utáni vágy, hiszen az is segítő erő:

betakarlak csönddel halállal
 kifulladás leheletemmel
 elkészül bennünk a világ
 új nyugalommal kezdetekkel
 (Részek szépsége)

Demény Ottó a tett által, a küzdelem által kerül harmóniába a világgal. Megépíti műveiben a „korhoz illő házat”, a „méltó várost”, a szocialista embert, „mint kölyökkorunk kockahalmait / de felnőtt rendé összegyúrva” – így győz az idő fölött (*Építő*).

ZENTAI MÁRIA

Bálint Lea:

BOLDOGSÁGOM ERDEJE

Bálint Lea életkora láthatóan kínos helyzetbe hozta a kritikusokat. A recenziók egy része „fiatal” (tehát huszonöt-harmincöt éves) költőként kezeli, biztató hátbaveregetéssel lökdösve az egyedül helyes ösvény felé. Mások elaléltnak a csodagyerek hamvas eredetiségétől, majd rezignáltan közlik, hogy sajnos mindenki kinő egyszer a gyerekkorból. Mi az igazság? Koraszülött felnőtt a „Boldogságom erdeje” szerzője, vagy netán csodagyerek, afféle természeti képződmény?

Az igazság alighanem az, hogy Bálint Lea egyszerűen költő. Gyerekkorában gyerek, kamaszkorában kamasz, felnőttkorában felnőtt. Stílusa tíz év alatt változatlan, nem gyermeki, nem felnőtt, egyénisége alapjaiból vezethető le. Azt, hogy e tíz év alatt felnövekedett, témáinak, mondanivalójának szélesedése jelzi csupán.

Az időrendbe szervezett kötet világosan három részre oszlik. Az 1965-ig írott versekből élénk táruló gyermekkort legtalálóbban a passzív felfedezések korszakának nevezhetnénk. Számos vers rögzíti azt a „történelmi” pillanatot, mikor a tárgyak, lények ismert rendjében felvillanó furcsa összefüggés a képi valóságból a fogalmak izgalmas bizonytalanságába ragadja az elmét. Az elefánt rettenetes, fanyűvő ormányával kockacukrot kunyerál (2. vers), barna foltot hagy a zöld dió (9. vers).

Mikor a gyerek a felnőtt gondolkodás magasabb régióiból leszármazó fogalmi történelmet, szóképeket, frázisokat veti össze a maga valóságos tapasztalatával, és pontos ismeretek híján magyarázó mítoszokat terem, még nyilvánvalóbb, hogy az elvont gondolkodás születésének tanúi vagyunk. Így emel mesés hitvallássá egy „vicces” frázist mindjárt az első vers:

„Jó akarok lenni
 hogy kenyérre lehessen kenni
 s az emberek kenyeret
 ne magában egyenek.”

A sarkantyúvirág furcsa nevét a halott frontkatona mennybemenetele magyarázza (3. vers). Ha mi, felnőttek, háznak mondjuk a csiga héját, nyilván van olyan csiga

is, aki háziúr (10. vers). Ki tudja, kiben mi lakik? Kiben angyal, kiben ördög. És ha nem bennünk, hanem egymásban laknának (11. vers), vagy néha-néha kilátszanának belőlünk (20. vers), mi lenne? Csupa komoly kérdés, amin csak komolyan szabad mosolyogni.

Ilyesféle felfedezéseket valaha mindegyikünk átélt, legtöbbször el is felejtettük őket. Van azonban közöttük egy, amelyik alighanem mindenkiben mély nyomot hagy: hogy kiterjedésünk véges a világban; minden vágy, hangulat, gondolat, indulat egy, csak is egy testbe van zárva, és nehéz akár töredékét is átvenni, átképzelné, áterőltetni másba. Egyetlen, rövid lánggal, hamu nélkül lobban fel mindez Bálint Lea egyik öt-sorosában (7. vers).

A felnőttek szeretik, ha a gyerek utánózza őket. Gyermekinek lenni szerintük anyyi, mint megjátszani a gyereket, amint felnőttet utánózik. A gyerekek rájönnek erre és ki is használják. Bálint Lea többnyire ellenáll a csábításnak. Tetten éri önmagában a szerelem (25. vers) és a világfájdalom (17. vers) pózait is. Néhány verséből – angyalból az ördög – mégis „kilátszik” a morbid (5. vers), esetleg bamba (16. vers) felnőtt.

A korszakot a kötet legjobb verse zárja. Az evilági erkölcs legszebb korszakait, Epikurosz és Cardano intelmeit idéző parabola-ban, kilenc rövid sorban foglalja össze mindazt, ami túlbiztosított korunk egymást eszközzé alázó embereiből hiányzik.

„Galambot fogtál és élsz
ha elrepül meghalsz
de ugye nem félsz?
Nem nyírod le a szárnyát?
Nem kötöd meg a lábát?
Hagyod hogy megpihenjen
a kezében
és megsimogatod
mielőtt elrepül.”

Abban a korban, mikor szinte mindenki verscsinálással próbálkozik, Bálint Lea is elveszti korábbi biztonságát. Bensője változásait kivetíti a világba; a kinti és a benti régi viszonya nem tartható fenn, az új magától meg nem születik. Innen a magány, az érzélgősség (32. vers), a nosztalgia (31., 42. vers), az esztétikus bánat (39. vers), a meddő gúny (44. vers) s a hiábavalóság gondolata (46. vers) e korszak verseiben. Megpróbálja a lehetetlent, idillként felújí-

tani a gyermekkor egyszerűségét. Tizennégy semmitmondó sor lesz belőle (48. vers).

A fix pont – így tudja minden kamasz – melyből a kimozdult világ sarkaiba visszazökkenthető, a szerelem. Érett versek tanúskodnak erről (60., 65. vers). A magán- (70. vers) és közéleti (69. vers) szentimentalizmus kitérőin át elvezet a szenvedő emberiséghez. Aki gyermekkorában a biztos tudást, hogy meg kell halni, a másokért vállalt áldozattal kötötte össze (6., 18. vers), nem kér a magán-megváltásból, a szerelemmel sem alkuszik.

„Azt várod, hogy megfogjam a kezéd
és boldog legyek?
A világ felejtésének varázsát
kinálad nekem megváltásként
míg én öködbe szorított kézzel
a levegőbe sújtok.”

– írja az 59. versben.

A kötetet záró öt mese méltó befejezés. Leszámolás a megtörtént-halállal, a lehetőség-halállal, a homályos szorongással, a mese ellenségeivel és végül – leszámolás a mesével.

Bálint Lea nem csodagyerek tehát. Költészete vele növekszik, nem jut a kiscipő, a kiskabát sorsára.

CSORDÁS GÁBOR

Képes Géza:

NAPFÉL ÉS ÉJFÉL

(Finnugor rokonaink népköltészete)

Az elmúlt évben örömdetesen megszaporodtak a finnugor népek irodalmával – s így természetesen népi ihletésű költészetével is – foglalkozó kiadványok. Szinte egymást követve került kirakatra *Vikár-Bereczki*: Cheremis Folksongs, a *Tiszatáj* nyelvrokonaink irodalmával foglalkozó kötete (1972/2), *Illyés Gyula* vogul medvének fordítása (Nagyvilág: 1973/1) és *Képes Géza* kötete.

Egy percre sem szabad arra gondolnunk, amit pedig a kötet alcíme is sugall, hogy e gyűjtemény nyelvrokonaink egész népköltészeti termését tartalmazza. Annak ellené-

re, hogy meglehetősen terjedelmes (449 lapnyi szöveg) könyvvél van dolgunk, csak a tömérdek ballada, dal, hősének stb. szerény válogatásának tekinthetjük.

E kötet születése talán még *Gombocz Zoltán* és *Zsirai Miklós* Eötvös kollégiumi működésére vezethető vissza: ezekre az évekre tehető *Képes Gézának* a vogul és osztják nyelvvel való ismerkedése. Éppen nyelvi ismereteinek bővülése segítette őt ahhoz, hogy később nem egy szövegnek felfigyelt a „csodálatos lírai költészet friss forrására”, „a nagyszerű epika hatalmas folyamára”. Elvitathatatlan érdeme *Képesnek*, hogy néhány eddig prózának tartott szövegben ráismert a verses eposzra – a magyar fordítások már ebben az értelmezésben készültek (pl.: a votják „A Kalmez-hősök” 231. l.). Idekiváncsok az a vélemény is, amit *Domokos Péter* (Néprajz és Nyelvtudomány XV–XVI. Szeged (1971–1972/24.) fejtett ki. Megítélése szerint ezen epikus ének formai átértékelésében *Képes Géza* figyelmét elkerülhette az a tény, hogy *Munkácsi* maga utalt rá: a hosszabb prózai szövegeket közvetítő segítségével jegyezte le. Érthető, hogy az ilyen jellegű lejegyzések sokat veszítettek erejükből, megbízhatóságukból. Az itt feltételezett forma önkényesnek tűnik. Lényegesnek mondható az eposzkutatás szempontjából, hogy az említett hősi ének csak töredéke a közelmúltban felfedezett, de még kiadatlan udmurt eposznak (vö.: *M. Hudjakov* hagyatéka).

A Napfél és éjféli jelentőségét különösen abban kell látnunk, hogy *egyetlen helyről átfogó* képet alkothatunk rokonnépeink népköltéséről. Legközelebbi rokonainknak jutott a legbőségesebb rész – vogul (manysi): 7–110. l., osztják (chanti): 113–188. l. A permiek közül a zürjén (komi): 191–200. l., a votják (udmurt): 203–239. l.; a volgaiaktól a mordvin: 243–274. l., a cseremis (mari): 277–315. l.; a lapp: 319–329. l.; és végül a baltiaktól az izsór (inkeri), vepsze, liv: 333–338. l., az észt 341–380. l., a finn: 383–449. l. terjedelemben részesedik a kötet egészéből. A „mininyelvek” sorából egyedül a kihalás szélén álló *vót* maradt ki. Kár érte!

Nemcsak nyelvek szerint tagolódnak a művek, hanem bizonyos tematikai rend alapján is. Így különülnek el egymástól fejezetszerű megjelöléssel többek között a medvénekek, a hősi énekek, a népdalok, a vadász-, pásztor-, halászdalok, a bűvölő éne-

kek és a balladák. Nagyon szép példa erre az elkülönítésre a medvénekek egész sora. Szinte megelevenednek mindazok, amiket pl. az Új Magyar Lexikon szűkszavúan ír a műfajról.

Sajnos, nem minden esetben ilyen világos a műfaji osztályozás. Vitatható többek között, hogy a voguloknál elkülönülnek a rögtönzött, pásztor- stb. dalok, míg a votjákoknál, észteknél csak az átfogó népdal megjelölés szerepel, holott egyrészt az előbbieket is végső soron népdalok (s ezt jelezni nem ártott volna), másrészt pedig a többi rokon népnél is roppant változatosságra utal a fenti megnevezés. Miért e kettősség? – Különösen bizonytalan a vogul szenténekek csoportja: az Ima lóáldozat bemutatásakor (65–67. l.) valóban joggal szerepel itt, kérdéses viszont, hogy miért éppen idekerült. Az ég és föld elöntetésének éneke (68–83. l.), hiszen ez sokkal inkább az eposzi jellegű alkotások közé kíváncsok. (Érdekes módon maga *Képes G.* is ebben az értelemben nyilatkozik a könyv 461. lapján.) – Semmiképpen nem népdal az izsór Kalervikói megundarmoi. (333–335. l.) (Vö.: 475. l.: Kalevala-részlet!)

Nem szándékozom ezeket az alkotásokat külön-külön elemezni, viszont nem lehet említés nélkül hagyni azokat a ragyogó gondolatritmusokat, totemisztikus állatmegnevezéseket, a számfogalom bizonytalanságára, néha viszont szent voltára utaló megnyilatkozásokat, melyek olyannyira jellemzik az egész finnugor (s benne a magyar) népköltészetet. Miközben a szétka-szabolt hős újraélesztéséről olvasunk, vagy látjuk a fésűt, a fenőkövet, a tűzkövet, amint az üldöző gonosz előtt erdővé, hegygyé és tűzzé válik, akaratlanul is felötlenek bennünk a magyar népmesékből ismert bűvös tárgyak, táltos hősök. Tagadhatatlan, hogy közös töről fakadt (de nem feltétlenül finnugor!) motívumokról van szó. Mindezek közül a legérzékletesebb példával a mordvin anyag szolgál. Két balladájuk: Kazány város építése 253. l.), Kazányt hova építjük? (264. l.) magyar párja a hasonlóképpen sok változatban ismeretes Kőmives Kelemenné ballada. A vándormotívum ténye teljesen nyilvánvaló, – a falba épített aszsonyról szóló balladatípus Kelet-Európa-szerte elterjedt, de gyökerei igen messze vezetnek.

A kötet legismertebb darabja a Kalevala. Merész vállalkozás eredménye ez a csak-

nem ötven lapnyi terjedelmű részlet. Noha *Vikár Béla* remekbe szabott fordítása fölött eljárat már egy kicsit az idő, hajlamosak vagyunk enyhe kételkedéssel fogadni az új próbálkozásokat. Mégis lehetetlenség észre nem vennünk *Képes* nyelvének frissebbségét, szigorúbb szövegűségét, alliterációinak pergését stb.

Ezen a helyen szükséges megemlítenünk, hogy a Kalevala jelentős hányadát Karjalában, a karjalai nyelvet beszélő nép körében gyűjtötték *Lönnroték*. E nép nem azonosítható történelme stb. folytán a finnel, bár hozzá roppant közel áll. Kicsiny voltuk nem teszi indokolttá, hogy megfélekedzünk róluk.

Az Utószóban tizenkét, egymáshoz csak nagyon lazán kapcsolódó villanásban érdekes és alapvető dolgokat fejteget *Képes Géza*, s ezek feltétlenül segítik a könyv jobb megértését (453–475. l.). Ezen utolsó szempont alapján hiányolható egyben egy rövidke szómagyarázó jegyzék is, ami a régi magyar nyelvben vagy a finnugor kultúrtörténetben járatanabbaknak is tájékoztatást nyújtana.

Növeli a kötet értékét, hogy 24 eredeti dallam kottáját is közli. Kár, hogy e szép kis csokorból az udmurtoknak egy sem jutott! A fentiek kiegészítéseképp tizennégy jó minőségű felvétel díszíti a könyvet. A 499–504. lapokon tudományos alaposágú képleírások következnek, melyekből mind a szakember, mind pedig a laikusok sokat meríthetnek.

Megjegyzéseim inkább csak elmélkedések, és semmiképpen nem elmarasztalások akartak lenni. Örömmel kell köszöntenünk ezt az egészében nagyon színvonalas, értékes könyvet – várva a hozzá hasonló megjelenését!

MÁRK TAMÁS

Rába György:

SZABÓ LŐRINC

Rába György könyve az első tanulmány, amely Szabó Lőrinc életművét vertikális és horizontális teljességében vizsgálja. A szerző különösen fontosnak tartja, hogy a költői fejlődés elemzésénél „verseivel egyidejű műfordítói tevékenységét is” figyelembe vegye.

Szabó Lőrinc fordításokkal lépett először színre. Mesterségbeli tudása, technikája meglepően korán kialakult – Babits már második találkozásukkor (1920) azt késznek minősítette. A fordított költők egyúttal mesterei, a műfordítás Szabó Lőrincnél valóban a versírás iskoláját is jelentette.

A szerző joggal írja, hogy a „Föld, erdő, isten és a Kalibán! Szabó Lőrincnek tematikára, szemléletre, stílusra két legheterogénebb kötete” (15. l.). Valószínű, hogy a hatásformák és stílusirányok túl széles skálájának legfőbb oka a kor nyomása előli menekülésvágy (l. Szabolcsi Miklós: *Fiatál életek indulója*. Bp. 1963. 577. l.), de a szemléletmód és stílusirányok sokféleségét minden bizonnyal a költői példaképek, a fiatal költő széleskörű fordítói tevékenysége is eredményezi. Noha Rába György ezt határozottan nem mondja ki, az említett heterogén kötetek szép elemzéseinek efféle sugallata van.

Szabó Lőrinc mindamelllett tudatos költő. Rába György könyvének talán legfőbb eredménye, hogy mindenütt tetten éri Szabó Lőrinc költői tudatosságát és következetesen nyomon követi stílusalakító tevékenységét. A fiatal Szabó Lőrinc-re is hat a századvég szépségkultusza. Csakhogy ő a „vegetatív létben, az érzékelt világban találkozik a szépség örömeivel” (16. l.), s a természet őt érzékhez szóló pompáját élvez. A Föld, erdő, isten életöröme így rögtön el is üt a szimbolista-dekadens világfájdalomtól. Másrészt az ifjú költő líráján erősen nyomot hagyott egyik legmarkánsabb példaképe, Stefan George. De költői személyiségét rögtön meg is különbözteti erotizmusa, s a kielégülést követelő ösztönélet panteista „világnézeti foglalata.” A Kalibán! kötetben pedig már kezdetét veszi a fiatal költő lázadása, szakít példaképeivel: George költői eszményeivel, Babits intellektuális szépérzékével.

A Sátán műremekei kötet verseit a korábbi szakirodalom avantgarde-költészetnek minősítette. Rába György pusztán „a versek szennvedélyes társadalombírálata, ostromzó páto-sza alapján” nem ítéli Szabó Lőrincet aktivista költőnek. Ellentétben, éppen a kötet idejében élesen szembefordul az avantgarde-dal, a formabontó modernség klasszicizálását viszi végbe (55. l.). Szemben a kritika eddigi véleményével, a szerző a kötet darabjait nem tekinti szabadverseknek. Valódi mintájukat a görög tragédiák kardalaiban, legközelebbi rokonukat a pindaroszi ódában látja. Rába György a kötetben sorra leli meg a szabályos

görög sorfajokat, s számtalan egyénien módosított antik sorfajt is talál. Noha a költő „sorról-sorra másképpen kötött ritmussal él”, minden versében a ritmus „keményen kikalapált”. A költő új műfajt, a 20. század antikapitalista kardalát teremti meg azáltal, hogy az expresszionizmust a görög kardalokkal közös nevezőre vonja. Rába György Szabó Lőrinc poétikai kísérletét *nemzedéki jelenségnek* minősíti. Valóban, részben József Attila és Illyés Gyula előtt járva, részben velük egyidőben egyfajta új klasszicizmusban oldotta fel az izmusok eredményeit. Irodalomtörténeti jelentőségű felfedezés ez, s nem csupán Szabó Lőrinc helyét jelöli meg líránk fejlődésében, hanem azt az ellentmondást is feloldja, amelyet a kritika a költő egyénisége és költői szándéka között látott.

A szerző abban is szakít a szakirodalom eddigi felfogásával, hogy Szabó Lőrinc költészetében összefüggő eszmerendszert lát, s a bölcselő lírikus határozottan körvonalazott lételméleti gondolatrendszerét ismeri fel verseiben. A Te meg a világ költője mélyen átéli és szervesen kifejtí Schopenhauer filozófiai tételeit. Csillapíthatatlan megismerésvágy tartja izgalomban, a kötet kulcsmetaforája a *tükkör*, s „legnagyobb líratörténeti újdonsága és jelentősége irodalmunkban, hogy a gondolkodás folyamatában találja meg ihlető témáit” (74. l.). Schopenhaueren kívül Bertrand Russell és az ókori kínai filozófia segítik a költőt önkifejezéshez. Stíluseszmenyt főként Russelltől merít. A kötet szökőncse puritán, mellőzi a stílusvirágokat. A költő és határozószavaknak költészetünkben eddig nem tapasztalt bősége jelenik meg, s a természetesség hatását keltik, a gondolatok összefüggéseire irányítják a figyelmet. A természettudományos fogalmak is magától értetődően illeszkednek a kötet verseibe, a költő gondolkodását a „század tapasztalata” járja át. A költői vívódás spontaneitását a versmondatok szándékos pongyolasága, az enjambement-ok halmaza érzékelteti. Mindez merőben elűt a hagyományos lírai elemektől, a szokatlan mondatszerkesztésben Rába György mégis gondosan kinyomozza a fejlődés folytonosságát. „A Sátán műremekei zárt, antikizáló ritmusának kemény lüktetése él újszerűen tovább a kötet versmondatainak vívódó dikciójában” – állapítja meg (86. l.).

A szakirodalom által eddig sokat kárhoztott Különbéke című kötetben is felismeri Rába György a „korábbi fejlődés szerves

folyamatosságát”. Nem a széksziszt találja a kötet egyedüli világnézeti elemének. Sőt – véleménye szerint – Szabó Lőrinc itt még közelebb került az emberélet gondjaihoz, míg az előző kötetben a „semmittévő halál”-al azonosult, ebben az élettel kötött békét.

A könyvben tárgyilagos elemzést olvashatunk Szabó Lőrinc sokat vitatott „literátori” eltévelyedéséről. Rába György szigorú mérce alapján elmarasztalja a költőt, akinek tévedéseit legfeljebb itéletalkotásának naivitása mentheti. Fájjaljuk, hogy a tanulmányban csak néhány sor jutott a költő hírlapi cikkeire és riportjaira, hisz behatóbb elemzésükkel méginkább kézenfekvő lenne, hogy időmulni vágyása mennyire bántó volt, ifjúságának, filozófiai eszméinek megtagadásához vezetett.

Szabó Lőrinc sokat vitatott műve a Tücsökzene is. Helyeselhetjük, hogy a szerző nem fogadja el a kritikusok bírálatát, amiért a Tücsökzene hallgat a költő életének leginkább kárhoztott szakaszáról és történelmi eseményeiről. A mű ugyanis nem verses regény, és nem is önéletrajz, hanem az önmegismerés és a személyiség kialakulásának krónikája. Emlékezés mivoltában felold a tér és idő kötelékeitől, mert a személyiség magvát fürkészi (141. l.). Erről vall a versmondattan és a versforma is, amely a belső idő háttartalanságához alkalmazkodik: mondatis-méltelésekkel, hátravetett jelzőkkel, mellérendeléses szerkezettel „a folyton-folyású élet mozgását és a tudattartalmak örök áttünését” sugallja, a tompa asszonánccok, diszharmonióval illeszkedő sorvégek pedig akadálytalanul engedik továbbfolyni a mondatot. A szerző ezért joggal száll szembe azokkal a kritikusai véleményekkel is, amelyek rossznak tartják a Tücsökzene rímelését.

A könyvben helyreigazító elemzést olvashatunk A huszonhatodik évről is. Rába György a művet nem fogadja el megrendítő siratóénekeknek, a síron túli szerelem himnuszának. A halott kedves csak ürügy az önélemzésre. A mű a szenvedő szív jelenét, a szenvedély örvényeit kutatja (154. l.).

Rába György könyve gazdag felfedező gondolatokban és helyreigazító felismerésekben. A Szabó Lőrinc-kutatásban igen jelentős teljesítmény, egy készülő nagymonográfia előjátékának tekinthető. Pontos és szép szövegezésével, érzékeny elemzéseivel élvezetes olvasmány. (*Akadémiai Kiadó, 1972.*)

NEMES ISTVÁN

Fehér István:

POLITIKAI KÜZDELMEK A DÉL-DUNÁNTÚLON 1944-1946 KÖZÖTT

A Dél-Dunántúl komplex kutatásában, de különösen gazdaságtörténetének, ipar- és műszaktörténetének feltárásában az elmúlt évtizedben jelentékeny eredmények születtek. Ezt jelzik elsősorban a Dunántúli Tudományos Intézet kiadásában megjelent tanulmánykötetek és monográfiák. A Dél-Dunántúl felszabadulása és az azt követő időszak politikai történetének feltárása területén született tanulmányok és dokumentumgyűjtemények ugyancsak fontos tényezők a legújabb kor történetének feldolgozásában. Fehér István könyve ebben a sorban kiemelkedő vállalkozás. Az 1944–45 közötti nagy társadalmi átalakulás lényegét, az ekkor zajló politikai küzdelmek menetét mutatja be. Nem túlzás megállapítani, hogy a felszabadulás és a rákövetkező időszak politikai történelmének szintézisét adja.

Baranya, Somogy és Tolna megye politikai története egyaránt a progresszió és a reakció közötti küzdelem jegyében zajlott. A Dél-Dunántúl három megyéje sajátos szerepet játszott e küzdelemben a 40-es években, az új magyar sorsforduló idején.

A Magyarországon élő németek fasiszta mozgalma, a Volksbund a régióban tett szert legnagyobb befolyásra. Ugyanakkor innen indult el a magyarországi németek demokratikus békemozgalma, a „Hűséggel a Hazához” mozgalom is. Ideológiai korlátai s elegendő társadalmi befolyás hiányában nem tudta ugyan a Volksbund-ellenes erőket jelentősen segíteni, mégis az egyetlen magyarországi német szervezet volt, amely felemelte szavát a fasiszta befolyás ellen. Noha a partizánmozgalomról rajzolt kép még mindig csak értékes, bővülő vázlatnak tekinthető, a könyv ebben a vonatkozásában is több új adatot hozott.

A mű fő feladatának a népi demokratikus forradalom kibontakozását és a forradalomellenes erők közötti küzdelem részletes bemutatását tartotta. Ezt a terjedelmes III. fejezetben találhatja meg az olvasó. Az események elemzését az 1945. évi nemzeti gyűlési választásokig vezeti Fehér István. Ez a fejezet a mű gerince. A kitűnően fel-

épített részek anyagát a helyi levéltári, valamint kormányzati szintű levéltári adatok páratlan bőségű forrásának feltárása és elemzése adja. Fehér István egyszerű stílusra törekedett. Elemzései mögött ott rejlik a szándék, hogy a tudományos igényekkel elkészített munka szélesebb körben hasson, a politikai történet iránt érdeklődő olvasókhoz is szólni tudjon.

A mű IV. fejezete a reakciónak a választások után erősödő támadását és a baloldali erők ellentámadását elemzi. A feltárt anyag és a levont következtetések azt mutatják, hogy a népi demokratikus forradalom fejlődésének alapvető iránya lényegében nem tért el az országos fejlődéstől. A csekély fáziseltolódás a felszabadító hadműveletek alakulásának következménye. Ami viszont sajátos tényező, s az országos helyzetképet kiegészíti, az jól nyomon követhető valamennyi fejezetben, s a szerző – igen helyesen – a sajátosságokat a zárófejezetben is sommázza. „Sehol Magyarországon nem volt a német fasizmusnak olyan szervezett, ütőképes és nagy létszámú bázisa, mint Dél-Dunántúlon – írja. A fasizmus bázisának felszámolása, a hatása elleni küzdelem, a kitelepítésekkel járó harc, s a nyomában kialakuló sokirányú társadalmi mozgás ugyancsak sajátos helyzetet teremtetett. Ilyen körülmények között rendkívül nehezzé vált a progresszív erők harca. A küzdelmet befolyásolta az is, hogy mind a kisgazdák, mind a szociáldemokraták jobboldali irányzata szervezetileg, tradicionálisan is erős volt.

Fehér István munkájáról örömmel állapíthatjuk meg, hogy tudományos apparátussal kísért elemzése minden fejezetben tárgyilagos, szemléletes képet ad a még igen közeli nagy történelmi sorsfordulóról. (Akadémiai Kiadó.)

SZITA LÁSZLÓ

SZOVJET FOLYÓIRAT A MAGYAR IFJÚSÁGI IRODALOMRÓL

A „Gyetszkaja Lityeratura” (Gyermekeirodalom) című szovjet folyóirat 1973. áprilisi számát, felszabadulásunk évfordulójára, teljes egészében a magyar gyermek- és ifjú

sági irodalom bemutatásának szentelte. Olyan antológiát vehet kézbe e számmal az érdeklődő olvasó, amely nemcsak a külföldi, hanem a magyar szakembernek is tömör áttekintést nyújt a magyar gyermek- és ifjúsági irodalomról. „Keresztmetszet” a különszám, amely egyben a fejlődés időbeli folyamatát is érzékelteti: nemcsak az elmúlt negyedszázad eredményeire, hanem a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom létrejöttének és kialakulásának folyamatára is rávilágít.

Mielőtt a részletes ismertetésbe kezdenénk, néhány szót magáról a folyóiratról. Azért is, mert a gyermek- és ifjúsági irodalom körül fel-feltámadó viták állandó kérdése: mikor lesz önálló, csak e kérdésnek szentelt folyóirat Magyarországon? Mint ismeretes, a *Kincskereső* egyelőre csak kísérleti jelleggel, s korlátozott terjesztéssel jelenik meg.

A „Gyetszkaja Lityeratura” idén lépett nyolcadik évfolyamába, a füzet formátumú lap havonta 60 ezer példányban jelenik meg. Főszerkesztője Sz. P. Alekszejev.

A különszám elején orosz és magyar nyelvű tartalomjegyzék segíti a tájékozódást, majd ezt követi a szerkesztőség interjúja Kádár Jánossal, a szám megjelenése alkalmából.

A szám szerzőinek többsége a mai magyar gyermek- és ifjúsági irodalom jeles képviselője vagy elméleti szakembere, bár szovjet szerzők tollából is olvashatunk cikkeket a magyar és szovjet ifjúsági irodalom kapcsolatáról, a magyar művek fordításának problémáiról valamint Petőfiről. Apostol András kis „arcképcsarnokban” mutatja be a mai magyar gyermek- és ifjúsági irodalom legismertebb képviselőit.

Az összeállításban az élők mellett a klasszikus magyar gyermekirodalom is helyet kapott: Petőfi költeményeit Martinov, Csukovszkij és Levik fordításában, Móra Csontos Szigfrid c. elbeszélését és Mikszáth Néhai bárányát Lejbutyin fordításában közli a folyóirat. A számot a legkitűnőbb magyar illusztrátoroknak (Würtz Ádám, Reich Károly, Réber László stb.) az irodalmi művekkel egyenrangú rajzai díszítik.

A szám cikkeinek elvi kiindulópontja a gyermek- és ifjúsági irodalom „emancipáltsága” valamint korszerűsége, modernsége. Bár az előbbi kérdést az esztétikai-

kritikai viták tisztázták, de a köztudatba – legalábbis nálunk – ezideig kellőképpen nem vert gyökeret.

A hivatkozás szándéka nélkül meg kell említeni a cikkeken a Jelenkorra, illetve Pécsre vonatkozó hivatkozásokat. Kovács Miklós a gyermek- és ifjúsági irodalom kritikai fogadtatásáról szóló írásában megemlíti a Jelenkorban közölt vitát, amelynek anyagából a Móra Könyvkiadó kötetet jelentetett meg. Földes Péter a Magyar Írók Szövetsége gyermek- és ifjúsági irodalmi szekciójának munkáját ismertetve utal a Jelenkor és Pécs városának szerepére az ifjúsági írók konferenciáinak megrendezésében.

Figyelmet érdemel Kolta Ferenc Az olvasó nevelése (Az ifjúsági írók és pedagógusok aktuális problémái) c. cikke. A cikk hatásvizsgálatokra (elsősorban Tóth Béla felméréseire) támaszkodva jut elméleti általánosításhoz. Megállapítja, hogy a gyermekolvasók táborában megnőtt az igény egyrészt a realizisztikus tartalmú irodalom, a fantasztikus irodalom, s általában az értelemre ható könyvek iránt. A gyermekolvasók érettebbek, mint azt hinnénk, mégis hajlamosak vagyunk még mindig túlságosan „időn és téren kívüli” gyermekolvasóban gondolkodni. Pl. a 6. osztálynak ajánlott Egri csillagok c. regényt a 3–5. osztályosok jelölték meg legkedvesebb könyvüként. A szerző megszívlelendő következtetése az is, hogy a házi olvasmányok kiválasztásánál az eddigieknél több figyelmet kellene szentelni a klasszikusok mellett a mai ifjúsági íróknak is.

Kolta Ferenc felhívja a figyelmet az írók, pszichológusok, szociológusok, kritikusok, pedagógusok nemzetközi méretű összefogásának fontosságára a gyermek- és ifjúsági irodalom előtt álló feladatok megoldása érdekében. Ennek a legjobb formái a nemzetközi tapasztalatcserek, szimpoziumok lennének.

Az összeállítást Hunyadi József cikke teszi teljessé, amely az Állami Bábszínház, a Bartók Színpad, az ifjúsági rádió és a televízió ifjúsági műsorait mutatja be. Az utóbbinál megemlíti a Tenkes kapitánya c. sorozatot, amelynek Vietnamban és Egyiptomban is kimagasló sikere volt.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ október 5-én mutatja be Garai Gábor: *A lebegő Atlasz* című színművét. További három új magyar bemutató szerepel a műsorrendben: Illyés Gyula: *A bábjátékos*, Csák Gyula: *Terézia* és Sándor Iván: *Próba* című darabja.

*

Az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja és a Janus Pannonius Múzeum kiállítást rendezett Pécsen *A MAGYAR AKTIVIZMUS* címen. Az augusztus 26-i megnyitón Aradi Nóra mondott beszédet. (Szövegét e számban közöljük.)

*

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS irodalmi tanulmányai és írói emlékezései „Utak és útitársak” címen a jövő esztendőben jelennek meg Szombathely Város Tanácsa kiadásában.

*

Augusztus 31-én nyílt meg a siklósi városban az V. NEMZETKÖZI KERÁMIA SYMPOSION zárókiállítása.

*

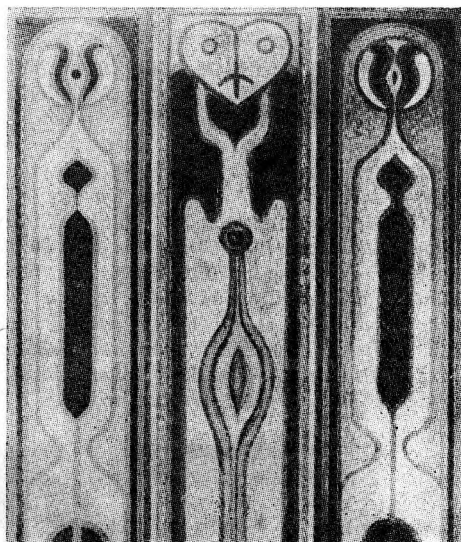
Szeptember 26–30. között rendezik Pécsen a III. NEMZETKÖZI FELNŐTT-BÁBFESTIVÁLT. A fesztiválon kilenc külföldi és tíz magyar együttes vesz részt. A bemutatókkal egyidőben rendezik a pécsi Bóbita bábkiállítását, gyermekrajzkiállítást és a fiatal pécsi képzőművészek színpadtechnikai kiállítását.

*

KELLE SÁNDOR festőművész mintegy harminc alkotásából nyílt kiállítás a Képcsarnok rendezésében Zalaegerszegen.

*

JELENKOR-ESTET rendeztek szeptember 10-én Komlón, a Zrínyi Ifjúsági Klubban. Az esten Csorba Győző, Szederkényi Ervin és Tüskés Tibor vett részt.

DOHNÁL TIBOR, GICZY JÁNOS ÉS PATAY ÉVA festőművészek közös kiállítását rendezte meg Szombathelyen a Vas megyei Tanács és a Képzőművészek Észak-dunántúli Területi Szervezete. Az augusztus 31-i megnyitón Székelyhidi Agoston kritikus mondott beszédet. (Képünkön Dohnál Tibor: *Őseink jelei*.)

*

A HUSZONÖTÖDIK SZÍNHÁZ társulata szeptember 9–16. között baranyai falvakban vendégszerepelt Gyurkó László: *A búsképű lovag... c. drámájával*.

*

A közeljövőben megjelenik HALLAMA ERZSÉBET elbeszéléskötete a Szépirodalmi és MAKAY IDA verseskötete a Magvető Kiadó gondozásában.

*

„Munkásélet – képekben” címen szeptember 1-én nyílt meg SZÉKELYNÉ KASZNÁR ARANKA festőművész kiállítása Komlón, a Május 1. Művelődési Központban.

Megjelent az újvidéki HUNGAROLÓGIAI INTÉZET TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 14. és 15. száma. A 14. szám „Művelődéstörténet – kapcsolattörténet” c. összeállításában többek között Gál István: Jugoszlávia a magyar történettudományban, 1920–1940, Fried István: Kórógyi, újvidéki levelek nyomában (Rumy Károly György karlócai érveihez), Magdalena Andelić-Veselinović: Krajević Markó, a délszláv népi epika hőse a magyar fordítások és bírálatok, valamint a XIX. századi útinaplók megvilágításában, Tóth István: Ki volt a szigeti küzdelem első horvát nyelvű történetírója? és Pé-

ter László: Andrić és a jugoszláv–magyar barátság c. tanulmányát olvashatjuk.

A 15. számban főként néprajzi anyagot találunk. Figyelmet érdemel Katona Imre: Észak-bánati betyár balladák, Penavín Olga: „Lakodalom – aggodalom” (Lakodalmi szokások a szlavóniai magyaroknál régen és most), Bosnyák Sándor: Adalékok Bezdán néphitéhez, valamint Matijevics Lajos: Vajdasági sirató-paródia szövegek c. írása. Gyura Julianna százötven, Zentán gyűjtött babonát, Virág Gábor pedig Kishegyesen gyűjtött találós kérdéseket mutat be.

